

Hvordan vokte vokterne?

En komparativ analyse av norsk og svensk innsynspraksis i avsluttede straffesaker

Tine Eide

CC-BY-SA Høgskolen i Oslo og Akershus

HiOA Rapport 2016 nr 10

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-8364-026-7 (trykt)

ISBN 978-82-8364-027-4 (pdf)

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>

For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Tine Eide

Hvordan vokte vokterne?

**En komparativ analyse av norsk og svensk
innsynspraksis i avsluttede straffesaker**

Sammendrag

Offentlighet og personvern er tungtveiende verdier i det norske samfunn, men hvilken verdi skal vektes tyngst i spørsmål om innsyn i avsluttede straffesaker? Pressens rolle som fjerde statsmakt settes opp mot enkeltpersoners rett til personvern i det prinsipielle spørsmålet om hvorvidt allmennheten skal ha rett til å se makten etter i kortene. I Sverige er situasjonen en helt annen. Denne oppgaven undersøker hvilke konsekvenser to ulike innsynspraksiser medfører i kriminaljournalistikken. Mens norsk lovgivning er restriktiv med tanke på innsyn i avsluttede straffesaker, er svenske straffesaker offentlige fra og med tiltale er tatt ut. I forsøket på å besvare problemstillingen: ”Hva betyr forskjellene i svensk og norsk innsynslovgivning for den journalistiske dekingen av kriminalitet?” har jeg gjort en komparativ analyse der jeg har intervjuet 12 informanter. Gjennom kvalitative intervjuer med fire norske og fire svenske journalister, to norske og to svenske representanter fra påtalemyndigheten, har jeg forsøkt å kartlegge informantenes erfaringer og synspunkter rundt journalisters innsyn i avsluttede straffesaker. Resultatene viser at norsk innsynspraksis i stor grad er skjønnsbasert og derfor svært varierende. Konsekvensene dette medfører er dårligere muligheter til å avsløre eventuelle feil, mindre innsikt i samfunnets problemer samt ulik behandling av journalister.

Abstract

Transparency and privacy are considered to be important values in the Norwegian society, but which of them should be regarded as the most essential concerning access to closed cases? Media's role as the fourth estate is set up against individuals' right to privacy when questioning to what extent the public should have right to investigate the authorities. The situation in Sweden is rather the opposite. This thesis investigates consequences of two different transparency practices concerning crime journalism. While the Norwegian law is restrictive in terms of transparency in closed cases, the Swedish system opens for transparency from the moment a person is charged. In an attempt to answer the question “How do the differences in Swedish and Norwegian transparency law affect journalistic coverage of crime?” I have done a comparative analysis with 12 respondents. Through qualitative interviews with four Norwegian and four Swedish journalists, two Norwegian and two Swedish representatives from the prosecutors' authority, I have explored the different aspects and experiences surrounding journalists' right to transparency in closed cases. The results show that the Norwegian system is based on individual judgments and therefore very diverse. The consequences are fewer opportunities to reveal potential mistakes, less knowledge about the problems of society and unequal treatment of journalists.

Forord

Oppgaven «Hvordan vokte vokterne? En komparativ analyse av norsk og svensk innsynspraksis i avsluttede straffesaker» ble levert som min masteroppgave våren 2016. Den tar for seg norsk og svensk lovgivning med tanke på hvem som har rett til innsyn i avsluttede straffesaker – og til hvilke tidspunkt. I tillegg bidrar tolv informanter til å framheve ulike konsekvenser for journalistikken som følger av lovene som regulerer innsynsretten. Oppgaven oppstod ikke i et vakuum, og jeg vil derfor framheve viktigheten av Offentlighetsutvalgets interesse for tematikken, min veileder professor Rune Ottosens gode betraktninger og faglige innsikt samt Nils E. Øy og Kristine Foss for viktige innspill og interessante samtaler. Takk til Fritt Ord for masterstipend, og all takknemlighet til professor Gunnar Nygren, Tord Nygreen, Inga Gudrun Hyrve, Nina Sandsbakk, Hans Kristen Hyrve og Thea N. Dahl, som på hver sin måte har bidratt inn i prosessen og til det ferdige resultatet. Takk.

Tine Eide

- *Hvordan fikk du tak i dokumentene?*

[etterforskningsmaterialet tilhørende Birgitte Tengs-drapssaken]

- Det kan jeg ikke si. De falt av en lastebil (...), og jeg har alle sakens dokumenter. Pluss, pluss.

(Bjørn Olav Jahr, forfatter av boken *Hvem drepte Birgitte Tengs* i podkasten *Uløst*, episode tre).

© Tine Eide, 2016

Hvordan vokte vokterne?

Høgskolen i Oslo og Akershus

Innhold

Innledning	3
Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål	3
Tidligere forskning	6
Oppgavens disposisjon	6
Teori	8
Pressens samfunnsoppdrag	8
Viktigheten av krimjournalistikk	10
Offentlighetens utvikling	14
Offentlighet i avsluttede straffesaker	23
Metode	32
Gjennomføring av studien	32
Utfordringer ved undersøkelsen	33
Forskningsetiske overveielser	35
Hvordan jeg fant informanter og samlet data	37
Datas pålitelighet og gyldighet	38
Norske journalisters erfaring	45
Hva bruker du avsluttede straffesaker til?	45
Informasjonstilgang i avsluttede straffesaker	47
Møtet med politi og påtalemyndighet	49
Hvordan påvirker dagens norske innsynspraksis den journalistiske dekningen?	52
Hvordan påvirker manglende innsyn i avsluttede straffesaker rettssikkerheten?	52
Den svenske innsynspraksisen fra et norsk ståsted	53
Hva taler for å lovfestet journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	54
Hva taler mot å lovfestet journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	55
Svenske journalisters erfaring	57
Hva bruker du avsluttede straffesaker til?	57
Informasjonstilgang i straffesaker	60
Møtet med politi og påtalemyndighet	62
I hvilken grad tror du svensk presse bidrar til forhåndsdømming og justismord?	63
Kjenner du til straffesaker i Sverige der du mener straffesaksdokumentene ikke burde være offentlige?	64
Den norske innsynspraksisen fra et svensk ståsted	65
Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	66
Hva taler mot å lovfestet journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	67
Påtalemyndighet og Spesialenheten for politisaker	69
Offentlighet og personvern	69
Offisiell og uoffisiell informasjon	74
Erfaringer med pressen	75
Den svenske innsynspraksisen fra et norsk ståsted	76
Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	76
Hva taler mot å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	77

Svensk påtalemyndighet	78
Hvorfor er straffesaker offentlige i Sverige?	78
Svensk innsynslovgivning i praksis	80
Rettsikkerhet og justismord	82
Erfaring med pressen	83
Den norske innsynspraksisen	84
Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	85
Hva taler mot å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?	85
Drøfting av funn	87
Hva betyr begrenset innsyn i avsluttede straffesaker for norsk krimjournalistikk?	87
Hvilke forskjeller medfører ulik innsynslovgivning i norsk og svensk kriminaljournalistikk?	93
Hvilke holdninger har norsk påtalemyndighet til pressens innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet?	98
Hva slags formening har svensk påtalemyndighet om svensk innsynslovgivning og konsekvensene av den?	102
Konklusjon og avslutning	107
Kilder	109
Litteratur	109
Avis- og nettartikler	114
Andre elektroniske artikler	115
Lovtekster	116
Muntlige kilder	117
Vedlegg	118
Vedlegg 1 – oversikt over informanter i studien	118
Vedlegg 2 – Simon Solheims bilde av NRKs innsynsavslag	119
Vedlegg 3 – intervjuguide	120
Vedlegg 4 – godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste	124

Innledning

Som den fjerde statsmakt skal pressen kontrollere autoritetene i samfunnet. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, slik vi kan lese i pressens eget regelverk Vær Varsom-plakaten punkt 1.5. Når feil begås, skal pressen stille de ansvarlige til rett for sine handlinger. Men hva om muligheten for å oppdage feil, misforståelser og mangler er overlatt byråkraters velvillighet til å dele informasjon? Hvis personlige vurderinger avgjør om informasjonen gjøres tilgjengelig eller ikke? Som i det innledende sitatet hvor en kriminalskribent heller skylder på en usikret lastebil enn å fortelle hvem som har lekket straffesaksdokumenter til ham. Settes dette på spissen kan en tenke seg at informasjonstilgangen står og faller på enkeltmenneskers prinsipielle tolkning av åpenhetsprinsippet norsk offentlighet bygger på.

Denne oppgaven vies å undersøke problematikken rundt pressens manglende innsyn i straffesaksdokumenter. Jeg legger til grunn pressens rolle som fjerde statsmakt og pressens mandat som yringsfrihetskanal. Hvorfor er ikke straffesaker inkludert i pressens informasjonstilgang når det er slik at pressen er gitt mandat til å gå makten etter i sømmene for å hindre overgrep mot enkeltmennesker? Straffesaksdokumenter gir mulighet til å danne seg et selvstendig inntrykk av en sak, ikke bare sannheten som er vedtatt og avsagt ved dom.

Ser en til vårt naboland Sverige er situasjonen en ganske annen. Fra og med tiltale er tatt ut, er sakens etterforskningsmateriale tilgjengelig for offentligheten, og når saken er avsluttet kan en også begjære innsyn i den avsluttede straffesaken. Pressen er derfor i en situasjon hvor de på et tidlig stadium kan stille seg kritiske til eventuelle feil ved etterforskningen, og senere gå gjennom dokumentene dommen bygger på.

Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål

Spørsmålet om journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker har dukket opp i den norske offentligheten med jevne mellomrom over lengre tid. Med avsluttede straffesaker menes de saker som er avgjort i domstolen ved at det foreligger rettskraftig dom (Myhrer 2001, s. 469), samt henlagte straffesaker. Høyesterett-kjennelsen fra desember 2015, som gav NRK innsyn i overvåkningsvideoene fra legevakten i Oslo der en mann ble kvalt av en ambulansesjåfør med to politibetjenter tilstede, er ett eksempel på en avsluttet straffesak. Med

dette som bakteppe definerer jeg problemstillingen: **Hva betyr forskjellene i svensk og norsk innsynslovgivning for den journalistiske dekningen av kriminalitet?**

Min oppgave her blir å finne ut hva journalister og påtalemyndigheten mener.

Påtalemyndigheten er i denne studien ment som riksadvokaten, statsadvokatene og påtalemyndigheten i politiet. For å undersøke dette vil jeg samle erfaringer og synspunkt fra aktuelle aktører. Jeg ønsker å sammenlikne norske og svenske journalisters erfaringer, og vil undersøke følgende forskningsspørsmål:

- Hva betyr begrenset innsyn i avsluttede straffesaker for norsk krimjournalistikk?
- Hvilke forskjeller medfører ulik innsynslovgivning i norsk og svensk kriminaljournalistikk?

For å besvare spørsmålene vil jeg intervju utvalgte svenske og norske journalister, for så å sammenlikne svarene i en komparativ analyse. For å supplere vil jeg gå gjennom relevante dokumenter og sekundærlitteratur. Jeg vil lese lovtekster, domsavgjørelser og etterforskningsmateriale fra avsluttede straffesaker.

Selv om en i Sverige har innsyn i straffesaker fra og med tiltale tas ut, velger jeg i denne oppgaven å holde meg til spørsmålet om de avsluttede. En særskilt grunn til å undersøke avsluttede straffesaker er at disse ikke kan ødelegge for sakens etterforskning eller utfall, da straffesaken allerede er avgjort. Innsyn i dokumentene vil derfor ikke true straffesakens prosess. Domsavgjørelsen er som hovedregel offentlig i Norge, mens det som i oppgaven vil omtales som etterforskningsmaterialet eller forundersøkelsen, ikke er det. Begrunnelsen for ikke å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker i Norge må regnes å være av prinsipiell karakter. De avsluttede straffesakene inneholder dokumenter som ellers ikke er offentlige, men som en i visse tilfeller kan gis innsyn i, dersom særlige grunner tilsier det. Det heter av lovteksten at de med saklig interesse kan få innsyn i straffesaken:

Begjæring fra andre om utlån eller gjennomsyn av dokumentene i en avsluttet straffesak kan bare etterkommes dersom vedkommende har saklig grunn for lån eller gjennomsyn av dokumentene. Utlån skal alltid nektes i de tilfeller som er nevnt i straffeprosessloven § 28 tredje ledd. Personaliarapport og andre dokumenter som etter § 25-3 første ledd annet og tredje punktum skal arkiveres særskilt, kan bare lånes ut eller overlates til gjennomsyn til den som dokumentene angår eller med hans samtykke. Andre enn advokater og forsikringsselskaper bør normalt bare gis adgang til kontrollert gjennomsyn av dokumentene.

Politiregisterforskriften av 2013, § 27-2

Det er derfor grunn til å anta at dette avgjøres på skjønn som varierer ut fra hvem som behandler begjæringen. Mens en kan argumentere for at innsyn i verserende straffesaker vil

kunne påvirke etterforskningen og utfallet av saken, er dette ikke tilfellet i en avsluttet straffesak der avgjørelsen er tatt.

Avsluttede straffesaker omhandler også politiet, både som fornærmet og tiltalt. Gjennom flere eksempler som Obiora-saken¹ og legevaktsaken², der politiet selv har blitt ansett som mistenkt, har det vist seg at informasjonen pressen får ofte er svært begrenset. I tilfeller der politiet er anmeldt er det Spesialenheten for politisaker som etterforsker forholdet og innstiller på tiltale eller henleggelse. Da det står skrevet i forarbeidene til straffesakloven³ at pressen i utgangspunktet ikke regnes å ha rettslig interesse i et sakskompleks, har de ikke lovfestet tilgang til avsluttede straffesaker. For å undersøke hvorfor informasjonstilgangen i avsluttede straffesaker er restriktiv fra påtalemyndighetens side, stiller jeg forskningsspørsmålet:

- Hvilke holdninger har norsk påtalemyndighet til pressens innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet?

Et annet viktig aspekt som kan belyse problemstillingen er hvilke erfaringer svensk påtalemyndighet har gjort seg med tanke på svensk innsynslovgivning. Mens norske journalister og norsk påtalemyndighet kan gjøre antagelser om hvilke konsekvenser en liknende ordning kunne ført til i Norge, har svenske journalister og svensk påtalemyndighet førstehåndserfaring på området. Jeg ønsker å inkludere dette perspektivet i studien, og vil undersøke tematikken gjennom forskningsspørsmålet:

- Hva slags formening har svensk påtalemyndighet om svensk innsynslovgivning og konsekvensene av den?

For å kartlegge og utforske nevnt problemstilling og nevnte forskningsspørsmål vil jeg benytte meg av ulike metoder. Disse vil være kvalitative intervjuer, studier av lovtekster, offentlige dokumenter, sekundærlitteratur og møteobservasjon.

Med dette som bakteppet har jeg følgende hypotese: **Svenske journalister har større muligheter til å gjøre undersøkende journalistikk på krimfeltet enn norske journalister.**

¹ Eugene Obiora ble kvalt og døde under en pågrepelse av politiet i Trondheim, 2006.

² Erik Are Stedt døde etter et basketak med politiet på legevakten i Oslo sentrum, 2012.

³ Ot.ptp nr. 35 (1978-1979), s. 107.

Tidligere forskning

Det finnes studier om innsyn i straffesaksdokumenter, men lite som er gjort fra et journalistisk ståsted. Mens det i oppgaven vil bli presentert litteratur som tar for seg pressens rolle i justismord, dekning av straffesaker, offentlighetsprinsippet, medierett og pressens samfunnsoppdrag, har jeg funnet lite litteratur som går direkte på elementene jeg vil undersøke i studien. Innen jusen har professor Ragna Aarli skrevet om publikums adgang til innsyn i og omtale av straffesaker (Aarli 2010). Her omtaler hun både medias rolle i offentlige retterganger og retten til dokumentinnsyn i avsluttede straffesaker. Professor Tor-Geir Myhrer studerer taushetspliktreglene som gjelder for politiets og påtalemyndighetens behandling av straffesaker, og setter disse opp mot allmennhetens krav på informasjon (Myhrer 2001).

Det finnes flere masteroppgaver som tar for seg tematikken rundt innsyn i straffesaker, men da innen jusen. Anette Sogns oppgave handler om retten til innsyn i saksdokumenter på etterforskningsstadiet (Sogn 2007). Grunnvilkårene for mistenktes rett til dokumentinnsyn drøftes i Sven Arne Dahl-Michelsens masteroppgave fra 2011. Pressens rolle i justismordsaker blir problematisert i Linn Elise Frenningsmoens oppgave fra 2006, der hun ser på dekningen av to justismordsaker.

Fra det journalistiske ståsted har Nils E. Øy, generalsekretær i Norsk Redaktørforening, skrevet om medierett for journalister (2013). Her drar han linjene for hva loven åpner og lukker for hva innsyn gjelder. I boken *Justismord og rettsikkerhet* fra 2008, omtaler professor i journalistikk, Rune Ottosen, mediernes rolle i justismord. Ytterligere teori vil bli presentert i det kommende kapitlet.

Oppgavens disposisjon

Studien er inndelt i seks hovedkapitler. I det første kapitlet er problemstilling, forskningsspørsmål og hypotese presentert sammen med utgangspunktet for oppgavens tilblivelse. Kapittel to inneholder teoretiske perspektiver der jeg vil bruke eksisterende litteratur og lovtekster til å sette studien i en historisk og politisk kontekst. Deretter vil jeg diskutere metodiske valg. Her vil jeg drøfte mine egne forutsetninger, styrker og svakheter ved valg av metode og etiske avveininger relevant for oppgaven. Dette er samlet i kapittel tre. Det fjerde kapitlet er igjen delt inn i fire underkapitler der jeg presenterer funn fra intervjuene med de norske og svenske journalistene, samt norsk og svensk påtalemyndighet.

Drøftingen av svarene følger så i kapittel fem. Avslutningsvis vil jeg bruke kapittel seks til å konkludere og avslutte studien. Her vil jeg også foreslå videre forskning.

Teori

Pressens samfunnsoppdrag

”Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn”, står det under punkt 1.1. i pressens etiske normer, Vær Varsom-plakaten. I motsetning til flere andre profesjoner har ikke pressen et eget regelverk der utøverne blir sanksjonert om de bryter lovene⁴. Derimot har pressen en yrkesetikk som bidrar til å definere kjennetegnene ved faget og fagets kvalitetskriterier, nedskrevet i Vær Varsom-plakaten (Raaum 1999, s. 35). Vær Varsom-plakaten består av 42 normer fordelt på fire kategorier: *pressens samfunnsrolle, integritet og ansvar, journalistisk adferd og forholdet til kildene, samt publiseringsregler.*

Journalist er ingen beskyttet tittel, og profesjonen er ikke sikret ved lover og restriksjoner. For å legitimere feltet har pressen derfor inngått en kontrakt med samfunnet. Journalistikkforsker Odd Raaum beskriver hvordan journalistikkens profesjonsideologi har utviklet seg gjennom å bruke samfunnsoppdraget som begrunnelse for yrkets autoritet og frihet. Journalistikkens kontrakt med samfunnet utgjør ifølge Raaum grunnmuren for profesjonens legitimitet (Raaum 1999, s. 9). Begge partene i kontrakten, pressen og samfunnet, oppretter forpliktelser overfor hverandre. I retur får de rettigheter. Dette er det såkalte gjensidighetsprinsippet (Sjøvaag 2010, s. 39). Pressens samfunnskontrakt omhandler rollen som ytringsfrihetskanal og maktovervåker, hvor den sistnevnte rollen ofte beskrives som den fjerde statsmakt.

Den fjerde statsmakt

I et presseetisk perspektiv er det naturlig å nevne journalistikkens samfunnsoppdrag. Historisk har samfunnsoppdraget vært knyttet til ideen om pressen som den fjerde statsmakt, en slags motmakt til de tre ordinære statsmaktene: den lovgivende, den utøvende og den dømmende. Den uavhengige pressen skulle overvåke statsapparatet i folkets tjeneste for å avdekke maktmisbruk. Årsaken til at pressen rolle utviklet seg til å likne en fjerde statsmakt ser vi spor av på 1800-tallet. Aviser ble ansett som gode kanaler for folkesuvereniteten, og nye liberale ideer om journalistikkens betydning for den offentlige meningsdannelsen passet godt overens med pressens rolle som fjerde statsmakt (Roppen og Allern 2010, s. 13). Rollen bygger på et

⁴ Sanksjoner er her ment som konsekvenser der vedkommende blir dømt til eksempelvis fengsel eller bøter. Selv om brudd på Vær varsom-plakaten ikke fører til denne type sanksjoner, skal en ikke undervurdere plakaten preventive virkning. Å bli dømt av kolleger kan oppleves sanksjonerende. Pressen dømmer derimot seg selv gjennom Pressens faglige utvalg.

paradoks der pressen sees både som makt og motmakt på samme tid. Ifølge journalistikkforsker Paul Bjerke har grunnideen om at pressen har et samfunnsoppdrag utover å tjene penger, ikke endret seg stort de siste femti årene (2010, s. 69). For at dette samfunnsoppdraget skal kunne utøves, har staten siden 1969 bidratt med ulike former for statsstøtte, som har vært svært viktig for en allsidig norsk presse.

Statsstøtten norske medier mottar kan sees på som en politisk anerkjennelse av pressens rolle som den fjerde statsmakt. Den økonomiske støtten skal bidra til mangfold i pressen, og legger til rette for at media kan ivareta viktige oppgaver for samfunnet. Informasjon, samfunnskritikk, debatt og kommentarfunksjon er fire oppgaver som ble framhevet i NOU *Pressestøtten – mål og midler*⁵ og i den første maktutredelsens rapport om massemedia⁶ (Roppen og Allern 2010, s. 15). Vi ser likheter i den svenske pressestøtteutredningen ”Pressens funksjoner i samhället” fra 1975⁷, der de samme samfunnsoppgavene er nevnt. I motsetning til den norske er den svenske pressens oppgaver formulert som hva pressen *bør gjøre*, ikke hva den *kan gjøre* (Allern 1996 b, s. 52).

Ser vi til filosof Emanuel Kant, argumenterer han for at styresmaktens legitimitet hviler på folket, mens opprettholdelsen av systemet hviler på ytrings- og trykkefriheten. I den vestlige verden har demokratiet, offentligheten og journalistikken i stor grad utviklet seg i takt med hverandre, og oppgaven med å utvikle et godt og rettferdig samfunn ble lagt til skriftlige kommunikasjonsmidler (Sjøvaag 2010, s. 42). Journalistikkens og offentlighetens utvikling kommer vi tilbake til.

Kants syn er at trykkefriheten er en vesentlig faktor i vedlikeholdet av offentligheten. Journalistikk, pressefrihet og publisitet er essensielle deler i den opprinnelige politiske samfunnskontrakten mellom folket og styresmaktene (Ibid.). Selv om Kant omtaler forholdene på 1700- og 1800-tallet, forsvarer han idealer vi kjenner igjen fra Vær Varsom-plakaten og profesjonsideologien. Med dette utgangspunktet fungerer pressen som garantist for den politiske samfunnskontrakten. Pressen overvåker og belyser negative konsekvenser ved den lovgivende, utøvende og dømmende makt, og hjelper borgerne å gjøre styresmaktene

⁵ NOU 1982: 44 *Pressestøtten – mål og midler*

⁶ NOU 1982: 30 Rapporten om massemedier - utredning i en undersøkelse satt i gang ved kongelig resolusjon av 22. september 1972.

⁷ SOU 1975: 78 Svensk press. *Pressens funksjoner i samhället*.

oppmerksom på dette. Styresmaktene skal på sin side sørge for at staten korrigerer de negative konsekvensene pressen avslører.

Kanal for ytringsfrihet

Grunnloven § 100 pålegger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale. Staten har derfor et ansvar for å synliggjøre individers og gruppers faktiske ytringsmuligheter (NOU 1999: 27, s. 4). Pressen er en kanal for ytringsfrihet, både ved å gi individer og grupper mulighet til å ytre seg, men også ved å være en arena der en kan søke informasjon og meninger. Denne funksjonen skal tjene demokratiets utvikling ved å opplyse befolkningen om samfunnet de lever i. Også innen lov og rett.

Viktigheten av krimjournalistikk

Krimjournalistikk er en journalistisk sjanger som dekker alt fra trafikkulykker til trippeldrap, fra forelegg til fengslingsmøter. Å omtale kriminalitet kan være svært belastende, både for fornærmede, siktede, dømte, menneskene rundt dem, lokalmiljøet og journalisten, for å nevne noen. Derfor er det spesielt viktig at krimjournalistikken er etterrettelig og har tilgang til nok informasjon slik at journalisten både får informert sitt publikum, samtidig som sakens fakta skal være riktige. Når myndighetene innleder straffeforfølgning, er det av offentlighetens interesse at forfølgningen er forsvarlig. Til dette kreves åpenhet. Ytringsfrihetskommisjonen skriver: *Åpenhet er samfunnskonstituerende. (...) Åpenhet er en forutsetning for kontroll. Offentlighet er og blir den beste kontrollmekanisme* (NOU 1999:27 s. 95). Dette perspektivet kan bringes inn i krimjournalistikken og være en begrunnelse for sjangerens eksistens.

Åpenhet og ytringsfrihet er den beste sikkerhetsgarantien et samfunn kan ha, skriver Bjarne Kvam i *Krimjournalisten*. Men sikkerhetsgarantien er ikke enkel å overholde: I mange tilfeller møter krimjournalister stengte dører og lukkede arkivskap når de dekker straffesaker. Begrensningene er mange. Det prinsipielle utgangspunktet for rettssikkerhet er: *Jo større offentlighet det er i en prosess, jo større er muligheten for å komme til et riktig resultat* (Kvam 2002, s. 19). Likevel er det i domstolene ytringsfriheten møter flest restriksjoner, både av juridisk og etisk karakter.

Begrensningene for innsyn har fem begrunnelser: beskytte etterforskningen, beskytte rettsprosessen, beskytte utøvende aktører, beskytte ofre og beskytte lovbrytere. Kvam stiller spørsmål ved om de nevnte begrensninger er nødvendige, og kommer med påstanden om at

offentlighet som rettsgaranti tydeligvis ikke oppleves særlig viktig i Norge – det legges langt større vekt på personvernet (Kvam 2002, s. 26). Påstanden kommer vi tilbake til.

Opplysning

Rettsstatens formål er å verne om enkeltmenneskets frihet. Pressens jobb er å informere samfunnsborgerne, slik at de har mulighet til å kunne leve livene sine best mulig. Grovt sett dreier både rettsstatens og pressens prosjekt seg om å skape gode forutsetninger for frie, trygge, opplyste borgere. Sentralt i pressens informasjonsvirksomhet står omtalen av kriminalitet og justisvesen. Å spre kunnskap om lov og rett, og hvordan ulike rettsregler blir forstått, sammenfaller med den nevnte virksomheten, og pressens opplysningsfunksjon kan bidra til å høyne publikums kunnskap om rettssystemet. Samtidig er det fare for presisjonsulikhet mellom pressen og rettssystemet i gjengivelsen av straffesaker, skriver jusprofessor Ragna Aarli. Når journalister uten opplæring i juridisk metode skal formidle opplysninger fra rettssystemet, blir medias framstilling ofte ført med en ”grovere penn” (Aarli 2010, s. 134). Dette kan igjen føre til misforståelser i fremstillingen av straffesaksopplysninger. Behovet for kunnskapsrike krimjournalister med innsikt i rettsvesenet er derfor et premiss for god krimjournalistikk. Og aktsomhetsplikten er et krav.

Aarli problematiserer hvordan medievidningen av innhold og form i straffesaker er problematisk for presisjonsnivået. Hun argumenterer for at dommere i større grad bør gå i direkte dialog med publikum for bedre å kunne sikre rettssystemets funksjoner ved offentlig rettergang. Dialogen skal ikke være avhengig av et journalistisk mellomledd. Det nevnes ikke på hvilke måter dette kan gjennomføres, men en kan tenke seg at det muligens vil involvere kommunikasjon via domstolenes nettsider. Videre skriver Aarli at offentlig rettergang i de veletablerte europeiske rettsstatene ikke lenger oppfattes som en garanti for rettssikkerheten, men tvert imot en trussel for mange av rettergangens aktører (2010, s. 190). Oppfattelsen stemmer dårlig med pressens idé om hvordan åpenhet og offentlighet, samt pressens tilstedeværelse, er nødvendig for å styrke rettssikkerheten.

Opplæring og allmennprevensjon

Formålet med straff i norsk rettssystem er prevensjon og represjon. Det preventive formålet kan deles i to: Allmennprevensjonen er ment for å hindre at andre vil begå straffbare handlinger i framtiden, og individualprevensjonen skal hindre at lovovertrederen ikke begår nye straffbare handlinger. Represjonen søker å gjenopprette urett og lidelse som følge av

lovbruddet. (Myhrer 2001, s. 91). Omtale av straffesaker i media kan bidra til allmennprevensjon, i rettssystemets interesse (Aarli 2010, s. 132). Det er avgjørende at allmennheten får kunnskap om hva den straffbare handlingen gikk ut på, og hvordan og hvorfor det er reagert på den (Myhrer 2001, s. 41), og pressen er en aktør som i stor grad har mulighet til å informere allmennheten om dette.

Straffesaker har et nyhetspotensial og åpner for at pressen kan fylle både informasjons- og vakthundoppgraden ved å omtale disse. Selv om pressen ikke har faglig interesse av å bekjempe kriminalitet, har de faglig interesse av å omtale straffesaker. Omtalen kan føre til både allmennprevensjon og kunnskap om det norske rettssystemet. Ikke minst er krimjournalistikk svært populært og salgbar stoff. I en rapport om *Statsadvokatene og mediene* fra år 2000, skriver rapportforfatterne at flertallet i befolkningen mest sannsynlig henter sin kunnskap om den høyere påtalemyndighet utelukkende fra mediene, og ikke gjennom andre kanaler som nettsider og brosjyrer (2000, s. 13).

Opprettholdelse av rettssikkerheten

Rettssikkerheten gjelder ikke bare den tiltalte, men også fornærmede og samfunnet. Fornærmede har krav på at gjerningspersonen/personene blir straffet etter loven, og samfunnet har en interesse i å opprettholde lov og orden. Krimjournalistikk *kan* fungere som en ekstra garanti for rettssikkerheten, og bidra til å skape åpenhet rundt kriminalitet og til en åpen rettsprosess (Røssland 2003, s. 102). Men krimjournalistikken er ikke feilfri. Det finnes mange eksempler på straffesaker der pressen har gått for langt, noen ganger med fatale konsekvenser, slik som i Tønne-saken⁸. På tross av svært grove feil er krimjournalistikkens rolle viktig for å overholde rettssikkerheten, blant annet i justismordsaker.

Journalistikkprofessor Rune Ottosen stiller spørsmålet om journalistikk kan være botemiddel mot justismord i *Festskrift til Fredrik Fasting Torgersen* (2014). Ottosen viser til ulike eksempler der han mener pressen har medvirket til justismord som i bumerangsakene⁹ og

⁸ 4. desember 2002 avslørte Dagbladet at tidligere statsråd Tore Tønne hadde mottatt etterlønn fra staten samtidig som han arbeidet som konsulent for Kjell Inge Røkke. Dette førte til en massiv pressedekning. 21. desember 2002 tok Tønne sitt eget liv.

⁹ Forskerne Gunnar Nordhus og Edvard Vogt avslørte flere tilfeller av politivold i Bergen på 70-tallet, omkring 360 tilfeller årlig. Politiet mente resultatene ikke var riktige, og Vogt og Nordhus ble beskyldt for løgn og svindel. Flere av informantene ble så dømt for å ha avgitt falsk forklaring. Sakene ble av psykologiprofessor Kjell Inge Bjørvik beskrevet som en blanding av en farse og en Kafka-prosess. Forskerne opplevde også å bli trakassert av Bergens-politiet, og fikk etter 20 år oppreisning fra staten.

Bjugn-saken¹⁰. Han viser til eksempler der pressen har tiet når de ikke burde ha tiet, slik som i Liland-saken¹¹ og Obiora-saken¹², og tilfeller der enkeltjournalister har bidratt til å oppklare justismord, som i Fritz Moen-saken¹³. Videre skriver Ottosen at en vanlig mekanisme i justismordsaker er at rettssystemet ikke vil miste ansikt ved å innrømme feil (2014, s. 47). Samtidig som kriminaljournalistikken får stadig større plass i nyhetsdekningen, mener Ottosen at politiet og domstolen er et underdekket område for den kritiske og undersøkende pressen. Journalisters tilgang til relevant informasjon, slik som tilgangen til avsluttede straffesaker, er et viktig bidrag om pressen skal fungere som en selvstendig gransker av domstolens avgjørelser (Ottosen 2014, s. 48). Per i dag har ikke journalister lovfestet rett til innsyn i avsluttede straffesaker. Medias funksjon som kontrollør av rettssikkerheten er likevel anerkjent av domstolene.

Pressens rolle som ”public watchdog”, eller vakthund i norsk oversettelse, er en akseptert og integrert rolle som både Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) og Høyesterett forsvarer i flere avgjørelser. Eksempelvis har Høyesterett understreket pressens rolle som samfunnets vakthund i kjennelsen fra 21. mars 2013, om medienes innsynsrett i lydopptakene fra rettssaken mot Arne Treholt i 1985 (Øy 2013, s. 61). Førstvoterende uttaler i avgjørelsen:

Pressen har en anerkjent og viktig funksjon som vokter av blant annet organer og personer som utøver offentlig myndighet, herunder domstoler og andre aktører i rettspleien. Dette er også fremhevet av EMD, blant annet i Tarasag-saken, der funksjonen som ”watchdog” trekkes frem i avsnitt 26. Også i andre sammenhenger har EMD gitt uttrykk for behovet for å beskytte journalisters muligheter til å foreta undersøkelser.¹⁴

I ankesaken der NRK begjærte innsyn i overvåkingsvideoene fra legevaktsaken, bruker Høyesterett igjen pressens vakthundrolle som argument:

¹⁰ I Bjugn, 1992, ble barnehageassistent Ulf Hammern anklaget for blotting i barnehagen der han jobbet. Under etterforskningen ble 30 personer mistenkt for overgrep mot barna i barnehagen. Syv personer, inkludert lensmannen, ble arrestert og siktet for seksuelle overgrep mot 36 navngitte barn. Bare Hammern ble stilt for retten, og i 1994 ble han frikjent på alle punkter av Frostating lagmannsrett.

¹¹ Per Liland ble dømt til livsvarig fengsel og ti års sikring i 1970 for to drap. I 1994 ble han frifunnet og fikk senere 14,3 millioner kroner i erstatning.

¹² Eugene Obiora døde på et servicekontor i Trondheim 2006 som følge av å bli kvalt av en politibetjent under pågripelse. Saken ble etterforsket av en tidligere kollega av politibetjenten, som valgte å henlegge forholdet.

¹³ Moen ble dømt for seksualdrap ved to anledninger. I 1978 ble han dømt til 16 års fengsel og 10 års sikring for et drap han angivelig skulle gjort i 1977, og i 1981 fikk han tilleggsstraff på fem år for nok et drap gjort i 1976. Fritz Moen sonet 18 år, og døde i 2005. I 2006 ble han frifunnet etter en mann på dødsleiet innrømmet at han hadde begått begge drapene.

¹⁴ Rt. 2013 374– avsnitt 50. Høyesterettskjennelsen om pressens tilgang til lydopptak fra straffesaken mot Arne Treholt.

(Sic!) Saken har stor allmenn interesse. Riktignok er den ikke av samme politiske- og historiske viktighet som Treholt-saken, men den reiser til gjengjeld tilbakevendende og prinsipielle spørsmål knyttet til bruk av statens tvangsmakt. Dette problemkomplekset må sies å ligge i kjernen av pressens kontrollerende ”watchdog” funksjon, og da særlig i et tilfelle hvor maktbruken ble fatal¹⁵.

Dette viser at pressens vakthundfunksjon anses som viktig, både nasjonalt og internasjonalt, selv om funksjonen vurderes til ikke å veie tungt nok for en lovfestet rett til innsyn i avsluttede straffesaker. Årsaken til den restriktive innsynspraksisen vil vi finne spor av når vi nå tar for oss offentlighetsprinsippets utvikling.

Offentlighetens utvikling

Offentligheten var for grekere av det gamle Hellas frihetens og bestandighetens rike. Først når ting ble belyst i offentligheten kunne en se det som *er*, slik det var, og dette blir synlig for alle¹⁶ (Habermas 1971, s. 12). Habermas skriver videre at ettersom offentligheten utvides mer og mer, svekkes dens funksjon stadig. Dette kan spores tilbake til den historiske utviklingen vi strakt skal ta for oss. På tross av påstanden om svekkelse er likevel offentligheten et viktig organisasjonsprinsipp i vårt politiske system, nå som før (Habermas 1971, s. 13).

Først på midten av 1500-tallet skapes skillet mellom en privat og en offentlig sfære som forsiktig kan minne om offentlighet slik vi kjenner den i dag. Der folket tidligere hadde blitt invitert til å være tilskuere¹⁷ utvikles nå språk som skiller det offentlige og det private med borgerskapets inntog. Eksempelvis fantes ikke ordet *privat* i tysk språk før midten av det 16. århundre (Habermas 1971, s. 21). Ordet *offentlig* hadde samtidig blitt knyttet til stater der all makt var samlet i én person, den såkalte absolutismen. Den eneveldige ble i større grad synlig og tilgjengelig for offentligheten.

Borgerlig offentlighet oppstod i salonger og kaffehus på 1680-tallet i Frankrike, Tyskland og England. Kaffehusene ble raskt populære, allerede på starten av 1700-tallet var det over 3000 kaffehus bare i London, og hvert av dem hadde sine stamgjester: Hver klasse, hvert yrke og hvert parti hadde sitt yndlingskaffehus (Habermas 1971, s. 47). De borgerlige intellektuelle

¹⁵ Rt. 2015 1467 - avsnitt 73. Høyesterettskjennelsen om NRKs rett til innsyn i overvåkningsmaterialet fra legevaktsaken.

¹⁶ Vel og merke synlig for alle frie menn. Kvinner og slaver var ikke regnet som en del av offentligheten.

¹⁷ Under Ludvig XIVs regenttid i Frankrike var det kongelige soverom arena for skuelystne. Sengen var satt opp som en skuespillscene, adskilt fra tilskuerne med en skranke. Bak skranken kunne en se på kongen mens han var til sengs. Det mest intime ble regnet som betydningsfullt for offentligheten (Habermas 1971, s. 20).

møttes for å kritisere litteratur, men kritikken endret seg raskt fra å gjelde litteraturen til å gjelde det offentlige.

Deretter skjer det en strukturell endring av offentligheten som ifølge Habermas er skjebnesvanger for det offentlige resonnementet. Arbeidsmarkedet forandrer seg: Stadig flere selvstendig næringsdrivende ble heller ansatt av større bedrifter. Der familiene tidligere hadde hatt en funksjon i produksjonen, gjerne som familiebedrift, ble hjemmet i større grad et rekreasjonssted. Familien og hjemmet, som tidligere hadde vært offentlighetens forutsetning ved å ivareta den kulturelle dannelsen, ble i stedet et forum for å hente krefter til produksjon.

Avisene bidro også til en endring av offentligheten. Fra utelukkende å være nyhetsprodusenter, forandret avisene seg til å bli ledere for og bærere av den offentlige mening. Redaksjonen oppstod, og avisforleggeren gikk fra å være selger av nyheter til å bli kjøpmann med makt over den offentlige mening (Habermas 1971, s. 226). Eksempelvis startet annenhver halvkJent politiker sin egen avis i Paris 1848: Fra februar til mai ble det opprettet over 200 aviser. Dermed var partipressen født.

Partipressen vokste frem også i Norge. I 1884 ble partiene Høyre og Venstre stiftet, med hver sin avis som talte partiets sak (Ottosen 2010, s. 19). Ettersom flere partier kom til ble også flere aviser opprettet. I stedet for at den offentlige mening utviklet seg gjennom diskusjon, slik som i salongene, bidro partipressen til at den meningsskapende makten ble flyttet til media.

Fra partiavis til undersøkende journalistikk

Habermas' perspektiv er i hovedsak fransk og tysk. Skal en ta dette perspektivet bokstavelig virker offentlighetens utvikling mørk og dystert, der borgerne passiviseres som følge av strukturelle forandringer. Leser en *Norsk presses historie – presse, parti og publikum 1880-1945* får en skissert en noe lysere utvikling. Norsk presse både har vært og er tett forbundet med demokratiet som styreform. Avisene gav sine lesere nødvendig informasjon samtidig som de legitimerte synspunkter og tilrettela opinionen. Meningsdannelsen Habermas etterlyser fra de tidligere salongene oppstår i de norske avisene, som bandt lokale meninger sammen til et vi (Ottosen 2010, s. 359).

Parallelt med utviklingen av partipressen oppstod presseetikken. Det ble ansett som nødvendig å finne en løsning på de ”store etiske oppgaver som det var pressens plikt å ta seg av” (Saxe i Røssland 2010, s. 278). Særlig retts- og kriminaljournalistikken hadde møtt kritikk, og det var prekært å lage et felles, etisk regelverk. Derfor opprettes Norsk Presseforbunds faglige utvalg i 1928 (senere PFU). I årene som følger hadde kritikken mot retts- og kriminaljournalistikken vokst seg så massiv at Norsk Presseforbund i 1936 så seg nødt til å opprette Vær Varsom-plakaten. Den første Vær Varsom-plakaten kan regnes som en ren retts- og kriminalreportasjeplakat, som begynner med ”La det ikke kunne sies med sandhet at pressen setter folk unødige i gapestokken” (Røssland 2010, s. 285).

Videre på tidslinjen over utviklingen av norsk presse ser en hvordan avisene går fra å være knyttet til hvert sitt politiske parti til å løsrive seg som en reaksjon på spørsmålet om norsk EF-medlemskap. Stortingets innføring av pressestøtten i 1969 hadde også sin innvirkning. Selv om støtten var ment å sikre partienes egne aviser, bidro den også til å gjøre avisene mindre avhengige av sine partier. *Norsk presses historie. Imperiet vakler 1945-2010* omtaler EF-striden som en av de aller mest motsetningsfylte politiske konflikter i Norgeshistorien (Bastiansen 2010, s. 115). Mens avisene i en periode hadde beveget seg stadig lengre vekk fra partipressestempelet, tok de nå stilling til EF-spørsmålet identisk med partiet sitt. Da resultatet av folkeavstemningen kom, viste det seg at velgerne hadde stemt nei, mens nesten hele den norske avispressen hadde ført ja-standpunkt. Et udemokratisk misforhold, som Odd Raaum skriver (1999, s. 22). Dette ble det definitive beviset på at partipressen ikke hadde makt til å forme folkemeningen.

Utover 1970-tallet følger en rekke brudd mellom partier og aviser, og presseyrket profesjonaliseres. For eksempel bidro journalistikkutdanningens framvekst fra 1960-tallet til at pressen var mindre partibundet enn før. Også 68-ernes radikale holdninger til maktstrukturene (og med det også partimakten), bidro til å skille parti og presse ytterligere (Bastiansen 2010, s. 147). På 1980-tallet ble partipressens organisasjoner omorganisert og nedlagt, før 1990-tallet brakte med seg det partipolitiske uavhengighetsidealet pressen arbeider etter i dag, og partipressen var å regne som passé. Uavhengighetsidealet er viktig i legitimeringen av pressens rolle som fjerde statsmakt og selvstendig aktør som ser makten etter i kortene.

Blant de nordiske landene var Sverige det første som tok politisk ansvar for et pressemangfold i demokratiets tjeneste (Øy 2013, s. 56). Den svenske presseutredningen fra 1975 tillegger massemediene fire hovedoppgaver. Pressen skulle:

1. gi allsidig informasjon,
2. analysere og kommentere begivenheter i samfunnet,
3. være en kontrollinstans, *den tredje statsmakt*¹⁸, overfor beslutningstakere i samfunnet,
4. gi grupper i samfunnet mulighet til å kommunisere mellom og innenfor gruppene.

Det norske kringkastingslovutvalget av 1975 foreslo at en ny kringkastingslov skulle inneholde følgende punkter:

1. Programvirksomheten i Norsk rikskringkasting skal bygge på grunnleggende menneskelige og demokratiske verdier.
2. Det skal i programvirksomheten legges vekt på ytrings- og informasjonsfriheten.
3. Programvirksomheten skal være preget av allsidighet, upartiskhet og saklighet.
4. Norsk rikskringkasting skal ha en særlig forpliktelse overfor samfunns- og kulturlivet i vårt land.

Punktene viser hvilke verdier det statsoppnevnte utvalget ønsket at mediene skulle formidle og ivareta, og selv om forslaget kun omfattet NRK gir det likevel en pekepinn på hva utvalget anså som viktige oppgaver for pressen.

Et interessant poeng i den presseetiske historien er at punkt 4.14 i Vær Varsom-plakaten, punktet om *samtidig imøtegåelse*, først ble kodifisert i 1994 (Raaum 1999, s. 24). Forfatteren av denne oppgaven har regnet dette punktet som selvskrevent i det journalistiske virke, men punktet har bare vært inkludert i pressens egne normer i litt mer enn tjuen år.

Ettersom norsk presse utviklet seg fra å trofast representere sitt parti til å bli autonome aktører, vokste det fram en tradisjon der uavhengig, undersøkende journalistikk ble viktigere, og avisene setter i større grad en alternativ dagsorden enn før (Bech-Karlsen 2010, s. 267). Selv om gravende journalistikk har vært en journalistisk metode lenge før uttrykket ble funnet opp (Hjeltnes 2012, s. 16), har mengden av undersøkende journalistikk vokst i takt med avisenes løsrivelse fra sine partier. En skulle ikke lenger tjene partiet, men det lille mennesket. Som et ledd i denne prosessen skulle pressen gå makten etter i sømmene. Pressen skulle fungere som en kontrollmekanisme for å hindre maktmisbruk og overtramp. På den annen

¹⁸ I Sverige regnes pressen som *den tredje statsmakt* da domstolene ikke anses som en egen statsmakt (Øy 2013, s. 56)

side skriver juristprofessor Tor-Geir Myhrer at pressens utvikling, med veksten i antallet massemedier og dreiningen mot mer personorientert stoff, har ført til et ytterligere behov for å verne om informasjon om den enkelte (2001, s. 79). Konflikten står mellom vektingen av å opplyse allmennheten og å verne om enkeltpersoner, der en i norsk kontekst har satt personvernet og offentlighetsprinsippet som klare motpoler.

Offentlighetsprinsippet

Det er bred enighet om at offentlighet er en svært viktig faktor for et åpent, velfungerende demokrati. Grunnloven § 100, femte og sjette ledd (heretter forkortet Grl.) sier at ”Enhver har rett til innsyn i statens og kommunenes dokumenter og til å følge forhandlingene i rettsmøter og folkevalgte organer” og ”(d)et påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale.” Begrunnelsen for offentlighetsprinsippet var innsyn som forutsetning for demokratisk innflytelse, og av rettssikkerhetshensyn, det vil si allmennhetens innsyn som garanti mot overgrep fra myndighetene, og var særlig relevant i straffesaksbehandlingen (Myhrer 2001, s. 105). Spesialrådgiver i Redaktørforeningen, Nils E. Øy, skriver i sin *Kommentarbok til offentleglova*: ”Det åpne er en forutsetning for nært sagt alt som er viktig i et demokratisk samfunn.” Også EMD har i sin praksis vist at domstolen anser prinsippene om informasjonsfrihet og ytringsfrihet som svært viktige i et demokrati, og at frihetene derfor må gis et særlig sterkt vern.

I Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) fastslås det i artikkel 6.1 at enhver har rett på en rettferdig og offentlig rettergang, der dommen skal avsies offentlig. Den samme reglen er lovfestet med grunnlovs rang i vår egen grunnlov § 95. Hva er så offentlighet? Begrepet er mangetydig. Offentlig er synonym med åpen, tilgjengelig, felles, allmenn, og antonymet til blant annet privat, lukket og skjult. Et offentlig arrangement er tilgjengelig for alle, men en offentlig bygning trenger ikke være det, slik Habermas innleder *Borgerlig offentlighet*. Det offentlige bygget kan helt uten problemer være lukket, mens en rettsak der dørene er lukket kan likevel være åpen, bare ikke tilgjengelig for offentligheten. En offentlig person kan være privat, og offentligheten kan være både opplyst og uvitende til samme tid. Offentlighet kan altså forstås på flere måter.

Taushetsplikt er en plikt til å hindre at visse type opplysninger skal bli kjent for uvedkommende (Myhrer 2001, s. 23), og var lenge et dominerende prinsipp når det gjaldt informasjon i forvaltningen. Fram mot 1970 skjedde det imidlertid en fundamental forandring.

Når det gjelder retten til innsyn, snakker vi om en revolusjon, skriver Nils E. Øy i *Medierett for journalister*. Fra å ha svært få regler om rett til innsyn, fikk vi med innføringen av offentlighetsloven (heretter offl.) i 1971 en radikal endring i norsk rett: Åpenhet ble hovedregelen i forvaltningen, og taushetsplikten skulle kun brukes som et unntak fra hovedregelen (Øy 2013, s. 29).

Offentlighetsloven

Med offl. stadfestes offentlighetsprinsippet om at enhver har rett til innsyn i forvaltningens saksdokumenter. Opprinnelig ble loven fremmet med tanke på å beskytte den enkeltes rettssikkerhet ved at en tredjepart også skulle sikres innsyn. Som femte land i verden innførte vi rettslig, allmenn innsynsrett i 1970, og loven trådte i kraft 1. juli 1971. Fremtredende i begrunnelsen for loven var demokratihensynet (NOU 1999: 27, s. 119). Loven har siden blitt revidert flere ganger. I 2009 fikk vi ny offentlighetslov som er gjeldende i dag. I tillegg til å stadfeste retten til innsyn, angir loven begrensninger og restriksjoner av offentlighet. Dette gjelder blant annet opplysninger som er underlagt taushetsplikt, hensyn til Norges utenrikspolitiske interesser, rettsaksdokumenter og nasjonale forsvars- og trykghetsinteresser.

Mest relevant for oppgavens problemstilling er offl. § 2 som angir *verkeområdet til lova*. Bestemmelsens fjerde ledd fastslår at offl. ikke gjelder handlinger domstolene er gitt etter lovene om rettsstell, og heller ikke gjøremål politiet og påtalemakten har etter straffeprosessloven. Derimot gjelder loven for virksomhetenes sivile og administrative gjøremål (Øy 2015, s. 45). Forarbeidene til offl. gjør rede for lovens formål,¹⁹ men gir ingen begrunnelse for hvorfor politi og påtalemyndigheten er unntatt offentlighet, eller hvilke eventuelle konsekvenser det kan medføre. I forarbeidene diskuteres det derimot hvorvidt offentlighetsprinsippet bør grunnlovfestes for å styrke prinsippet i nasjonal rett.

I NOUen argumenteres det for at grunnlovfesting vil gi offentlighetsprinsippet en tyngre rettslig forankring, ha betydning for hvordan loven kan forstås ved konkret anvendelse og gi et signal i internasjonale sammenhenger, ettersom en grunnlovfesting markerer at prinsippet er svært viktig. Flere andre land har i likhet med Norge grunnlovfestet offentlighetsprinsippet.

¹⁹ NOU 2003: 30 *Ny offentlighetslov* s. 48 og Ot.prp.nr.102 (2004-2005) Om lov om rett til innsyn i dokument i offentlig virksomhet (offentleglova)

Et eksempel er Sverige som allerede på 1700-tallet innlemmet offentlighetsprinsippet i sin grunnlov (NOU 2003: 30, s. 48). Dette kommer vi tilbake til under punktet *den historiske nabolandsforklaringen*. Medieforsker Finn Sjøe omtaler offl. som en typisk skjønnslov. Derfor er det rimelig å anta at byråkraters holdninger og meninger vil ha stor innflytelse på hvordan loven håndheves (Sjøe 2003, s. 89).

Hvorfor omfatter ikke offentlighetsloven avsluttede straffesaker?

Rettspleielovene, det vil si domstolloven, straffeprosessloven, tvisteloven, voldgiftsloven, tvangsfullbyrdsloven, skjønnsloven, gjeldsordningsloven, konkursloven, skifteloven og jordskifteloven, er ikke omfattet av offl.. Selv om *alminnelige forvaltningsoppgaver* hos politi og domstolene er underlagt offl., gjelder ikke dette de øvrige delene av virksomheten.

Politiregisterloven § 19 regulerer utlevering av opplysninger, og gir politiet og påtalemyndigheten mulighet til å utlevere opplysninger kun der reglene om taushetsplikt tillater det. Dette er en såkalt *kan-regel* hvor spørsmål om innsyn vurderes på bakgrunn av skjønn.

Førstestatsadvokat ved Riksadvokatembetet, Anne Grøstad, forklarer årsaken til at straffesaker ikke er omfattet av offl. slik:

Grunnen til at straffesakene er unntatt fra offentlighetsloven har å gjøre med taushetsreglene. Dokumentene er taushetsbelagt fordi praktisk talt alle inneholder personopplysninger, og da har man taushetsregler om det. Så det er taushetsreglene som styrer dette, og lovgiver har valgt å ta dette helt ut av loven. (...)Det ble vurdert i forbindelse med grunnlovsendringen vi fikk i 2004 eller 2005. Da ble Grunnlovens §100 endret, og vi fikk et nytt femte ledd som går ut på at det skal være offentlighet rundt dokumentene, på statens og kommunenes dokumenter. Men så fremgår det av forarbeidene at man gjorde unntak for straffesaksdokumenter, nettopp fordi det er så mange hensyn som gjør seg gjeldende at man fant det riktig å unnta det helt (Grøstad, 02.02.16).

I Stortingsmelding nr. 26 2003/2004, la Justis- og politidepartementet (nå Justis- og beredskapsdepartementet) fram forslag til Stortinget om at virkeområdet for offentlighet i rettspleien skal gjelde for *rettsmøter*, mens *dokumentoffentligheten* bør avgrenses slik det er angitt i offl.. Departementet argumenterer for at offentligheten i rettsmøtene sikrer en ”betydelig grad av kontroll med og åpenhet for domstolenes virksomhet”, og videre at ”grunnlaget for domstolenes avgjørelser vil i hovedsak fremkomme i rettsmøter, og disse er som utgangspunkt åpne både etter forslaget til grunnlovsbestemmelse og etter den alminnelige lovgivningen” (Justis- og politidepartementet 2004, s. 144). Slik begrunnet Justis- og

politidepartementet at en grunnlovfesting av offentlighetsprinsippet ”ikke burde omfatte dokumentoffentlighet i saker som behandles av domstolene her etter rettspleielovene” (ibid.). I stortingsmeldingen blir det også argumentert *for* dokumentoffentlighet.

Tungtveiende prinsipielle argumenter taler for et utgangspunkt om offentlighet som tjener tilsvarende funksjoner som offentlighet under domstolsprosessen. På den annen side er det klart at en lang rekke dokumenter måtte unntas, særlig knyttet til etterforskning og saksforberedelse. (Justis- og politidepartementet 2004, s. 144).

Justis- og politidepartementet fastslo et premiss om at dokumenter som handler om etterforskning og saksforberedelser skal unntas offentligheten. Dette ble ikke problematisert videre. Departementets premiss om at de nevnte dokumentene skal unntas offentligheten viser en grunnleggende ulikhet i norsk og svensk offentlighetslovgivning. Mens spørsmålet om innsyn i norske straffesaker reguleres med avgjørende vekt på taushetsplikten, og dokumentoffentlighet blir satt i andre rekke, er den svenske innsynspraksisen ulik den norske ved at den lovfester retten til innsyn i etterforskningsmateriale. Jeg vil nå se nærmere på hvorfor det er prinsipielle forskjeller mellom Norge og Sverige hva åpenhet og innsyn gjelder.

Den historiske nabolandsforklaringen: Hvorfor åpnet Sverige mens Norge lukket?

Metodene for å sikre offentlighet har variert gjennom tidene: Fra vikingene møtte fram på tinget, til dagens dokumentorienterte innsynsrett, skriver jurist Erik Boe. Innad i Norden har praksisen for lovregulert offentlighet vært ulik. Mens Sverige har praktisert offentlighet i flere hundre år, har Norge og Danmark ikke før i nyere tid gjennomført offentlighetsprinsippet i forvaltningen (Boe 1999, s. 666). Årsaken kan en spore tilbake til 1700-tallet. På den tiden var Norden delt i to. Finland lå under Sverige, mens Norge, Island og Grønland lå under Danmark. De svenske frihetsidealene under den såkalte Frihetstiden (1718-1722) har hatt mye å si for utviklingen av ytringsfrihet og offentlighet i regionen. Den svensk-finske vitenskapsmannen Peter Forsskål var en pioner på feltet. Allerede i 1759 kom hans bok om frihetsretter ut. Boken inneholdt 21 punkter, og alle punktene var gjengitt i den franske deklarasjonen av 1789, vel tretti år etter utgivelsen av Forsskåls bok (Øy, upublisert manuskript, 2015).

Som første land i verden innførte Sverige grunnlovbeskyttet forbud mot forhåndssensur. Med argumentet om at sannhet var nyttig for stat og samfunn, vedtok Riksdagen *Tryckfrihetsförordningen* i 1766 (Rian 2014, s. 86). Loven inneholdt i tillegg verdens første allmenne innsynsrett i offentlige dokumenter. Innsynsretten innebar at enhver kunne kreve å

få lese dokumenter som myndighetene hadde arkivert i sine kontor. En ser også tegn til at Sverige i større grad har hatt offentlige politiske debatter, noe som ikke forekom i Danmark-Norge. I Danmark-Norge risikerte en å bli landsforvist om en ytret misnøye med regjering og konstitusjon. Også personlige fornærmelser mot medlemmer av kongehuset kunne føre til landsforvisning for bestandig, eller i tre til ti år, ut fra hvor alvorlige fornærmelsene var (Rian 2014, s. 186). Finland, som i 1766 fremdeles lå under Sverige, burde kunne ta del i den svenske frihetsutviklingen, men fordi landet ble erobret av Russland i 1809, ble det ikke slik. De russiske makthaverne regjerte strengt, selv om Finland hadde en form for indre selvstyre.

I Europa var Storbritannia, Nederland og Tyskland de mest frie og mangfoldige hva ytringsfrihet gjaldt. I Tyskland var det problematisk å håndheve sensurlover da landet bestod av en rekke delstater som foretrakk ulik praksis. Ytringsklimaet i Frankrike var radikalt, ettersom mye av den offentlige kritikken rettet seg mot kirken og kongedømmet, som før revolusjonen ble påstått å være evigvarende (Rian 2014, s. 87).

Danmark avskaffet forhåndssensuren i 1770, kun fire år etter Sverige. Likevel ble Danmark (ved siden av Finland) det landet i Norden med den lengst varige sensurordningen. Årsaken til at landet i 1770 avskaffet forhåndssensuren hadde sitt opphav i kong Christian VIs livlege. Kongen var det en på den tiden kalte sinnssyk, og livlegen, som fikk frie hender til å regjere på kongens vegne, opphevet forhåndssensuren og innførte full trykkefrihet. Opphevet forhåndssensur ble også gjeldende for Norge. Sensuren ble gjeninnført i Danmark etter at kongens sønn, kronprins Frederik VI, kuppet sin far i 1784. Først i 1850 ble sensuren opphevet i både Danmark og på Island grunnet den nye grunnloven.

Årsaken til at Danmark-Norge var så ensrettet og ytringsbegrensende hang sammen med kongemaktens styrke, der kongen fungerte som både lovgivende, utøvende og dømmende makt. Norge hadde i liten grad mulighet til å ta nasjonale avgjørelser i perioden landet var underlagt Danmark. Motstand ble straffet med landsforvisning, og en kunne ikke tilhøre det dansk-norske samfunn dersom en ikke rettet seg etter kongens påbud (Rian 2014, s. 630).

En kunne tenke seg at unionsbruddet med Danmark, og de påfølgende årene under Sverige, kunne føre til større åpenhet i rettsvesenet, men slik ser det ikke ut. De historiske praksisene rundt sensur og offentlighet har fulgt statsforvaltningen som en rød tråd fra tiden under Danmark. I verdenssammenheng er norsk innsynspraksis et eksempel å etterstrebe, men

sammenliknet med Sverige er ikke praksisen like prinsippfast. Der Sverige fremdeles er en pioner på åpenhet og offentlighet, er Norge mer restriktive og tilbakeholdene. Prinsippet om offentlighet står svakere, noe som vises blant annet når det kommer til innsynrett i avsluttede straffesaker.

Offentlighet i avsluttede straffesaker

De delene av politi og påtalemyndighetens dokumenter som ikke er regulert av offl., er regulert i *straffeprosessloven* (heretter omtalt som strpl.). Etter strpl. § 28 kan den siktede, den fornærmede, etterlatte og enhver annen som straffesaken har rettslig interesse for kreve innsyn i straffesakens dokumenter. Verken pressen eller et alminnelig publikum har uten videre rettslig interesse, slik riksadvokaten ser det.²⁰ Straffesaker der anonyme vitner har forklart seg, straffesaker som omhandler rikets sikkerhet eller forhold til fremmede stater, skal det nektes innsyn i. I tillegg skal det nektes innsyn de gangene retten har pålagt hemmelighet.

Etter *politiregisterforskriften* § 27-2 kan begjæringer om utlån eller gjennomsyn av dokumentene i en avsluttet straffesak bare etterkommes hvis vedkommende har saklig grunn for lån eller gjennomsyn av dokumentene. Saklig grunn er et vanlig uttrykk innen jusen, og representerer her en terskel i politiregisterforskriften. Hva saklig grunn innebærer vil variere ved ulike lovtolkninger. Juristprofessor Tor-Geir Myhrer skriver i *Personvern og samfunnsforsvar* at et journalistisk formål i seg selv ikke burde karakteriseres som saklig grunn til innsyn, og at hensyn til private og etterforskningsmessige opplysninger medfører at taushetsplikten må prioriteres framfor journalistiske interesser (2001, s. 481). I tillegg til *politiregisterforskriften* finnes *påtaleinstruksen*. Denne omtaler ”andres rett til utlån/kopi av saksdokumentene”, men dette handler utelukkende om verserende straffesaker og ikke avsluttede.

Om utlevering av dokumenter i henlagte straffesaker, sier forarbeidene til forslag om ny politiregisterlov²¹ at ”selv om saken er henlagt fordi intet straffbart forhold var bevist, kan politiet likevel ha adgang til å utlevere opplysningene”. Fordi dette er en *kan*-, og ikke en *skal*-regel, har politiet mulighet til å bevilge innsyn i henlagte straffesaker etter skjønn. Videre står det at

²⁰ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 107.

²¹ Ot.prp.nr.108 (2008-2009) Om lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven) punkt 11.10.2.

”bestemmelsen [om utlevering av opplysninger i mottakerens interesse] brukes også i en viss grad til å gi massemedia innsyn i avsluttede saker. Særlig aktuelt er dette for saker som for en tid tilbake tiltrakk seg en viss oppmerksomhet, og hvor et *presseorgan* nå ønsker å skrive om saken på ny. Et annet eksempel er der hvor media ønsker å belyse mer generelle problemstillinger og i den sammenheng vil bruke et utvalg av avsluttede saker som illustrasjon”.

I et rundskriv fra Riksadvokaten belyses problematikken rundt det å gi pressen opplysninger om konkrete saker på de forskjellige trinnene av etterforskningen og saksgangen.²²

Riksadvokaten påpeker at det lett vil oppstå meningsforskjell mellom politi/påtalemyndighet og presse om omfanget av opplysningene, samt til hvilket tidspunkt opplysninger kan eller bør gis offentligheten. Videre står det at man stadig må foreta vurderinger av allmennhetens behov og krav på opplysninger om konkrete saker på den ene siden, og regler om og hensyn til taushet som politi og påtalemyndighet skal forholde seg til på den andre siden. Også pressens samfunnsoppdrag nevnes i rundskrivet: ”Det vil også være en fordel å ha klart for seg de krav om opplysninger som massemedia stiller for å utøve sin alminnelige kontrollfunksjon og for å kunne ivareta sine plikter til å holde allmennheten orientert også om strafforfølgning”.

Svensk innsynslovgivning

Den svenske grunnloven består av fire lover: *successionordningen* av 1810, *tryckfrihetsförordningen* av 1949, *regeringsformen* av 1974 og *yttrandefrihetsgrundlagen* av 1991. Av de fire lovene er det *tryckfrihetsförordningen* og *offentlighets- og sekretesslagen*²³ fra 2009 som regulerer hva som er omfattet av offentlighetsprinsippet. I *tryckfrihetsförordningen* kapittel 2, § 1 står det:

Till främjande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning skall varje svensk medborgare ha rätt att taga del av allmänna handlingar.

Sverige har, i likhet med Norge, lovfestet retten til innsyn. I tillegg inkluderer *tryckfrihetsförordningen* et avsnitt om utlendinger:

Utlänning vare, såvitt ej annat följer av denna förordning eller annan lag, likställd med svensk medborgare (kapittel 14, § 5).

²² R. 2291/80 Meddelelser til offentligheten om straffesaker – opplysninger om etterforskning, påtaleavgjørelser m.v.

²³ Sekretess betyr hemmelighold.

Som vi har sett i avsnittet over er Sverige og Norges innsynslover²⁴ like på det prinsipielle faktum at alle har rett til å ta del i allmenne handlinger. Handlingen anses som allmenn dersom den enten oppbevares hos en myndighet eller har blitt sendt dit (Hed 2010, s. 11). Retten til å ta del i disse handlingene begrenses også i Sverige,²⁵ av hensyn til:

1. rikets sikkerhet eller dess forholdende till annan stat eller mellanfolklig organisation,
2. rikets centrala finanspolitik, pennigpolitik eller valutapolitik,
3. myndighets verksamhet för inspektion, kontroll eller annan tillsyn,
4. intresset att förebygga eller bevara brott,
5. det allmännas ekonomiska intresse,
6. skyddet för enskild personliga eller ekonomiska förhållanden,
7. intresset att bevara djur- eller växtart.

Den svenske *tryckfrihetsförordningen* inneholder altså ingen direkte begrensninger når det kommer til innsyn i straffesaker. Men om straffesaken eksempelvis omhandler rikets sikkerhet, unntas den offentligheten.

Hvis det skjer et lovbrudd i Sverige, anmelder politiet forbrytelsen. Det opprettes da et K-nummer som identifiserer saken. Når en person mistenkes for å ha begått lovbruddet kobles påtalemyndigheten inn. Påtalemyndigheten oppretter et AM-nummer, som identifiserer saken på nåværende tidspunkt. Når tiltale tas ut, sendes saken til tingretten for videre behandling. Simon Andréén, journalist i Sveriges Radio, forklarer hvordan han får tilgang til offentlig informasjon fra svensk politi og påtalemyndighet:

Om jeg vil ha navnet på den tiltalte, spør de meg om en spesiell kode. Det er et slags målnummer. Det gjør at dokumentene ikke spres utenfor kretsen av de som skal arbeide med det, som i hovedsak er journalister og advokater. Først må du spørre en politibetjent om K-nummeret. For å få AM-nummeret fra påtalemyndigheten må du oppgi K-nummeret du fikk av politiet. Og når saken er sendt til tingretten må du oppgi AM-nummeret for å få tilgang til tiltaltes identifikasjon (Simon Andréén).

I kapittel 2, § 7 i *tryckfrihetsförordningen* står det at dommer og andre beslutninger skal regnes som offentlige når domsavgjørelsen er tatt. Den som ønsker innsyn skal så snart det er mulig kunne få se dokumentet på stedet, uten å betale avgift. Handlingen skal kunne leses, lyttes på eller på en eller annen måte oppfattes. Handlingen skal i tillegg kunne avbildes, skrives av eller benyttes til lydoverføring. Kan ikke handlingen leveres ut av taushetsbelagte hensyn, skal de øvrige delene gjøres tilgjengelig for søkeren som avskrift eller kopi (kapittel 2, § 12).

²⁴ § 100 i Norges lover

²⁵ Tryckfrihetsförordningen kapittel 2, § 2.

Når domsavgjørelsen er tatt, blir dom og medfølgende dokumenter tilgjengeliggjort for offentligheten. Dette gjelder imidlertid ikke for henlagte straffesaker. Etter de svenske reglene er henlagte straffesaker beskyttet av personvernet. I tillegg er visse lovbrudd unntatt av personvern hensyn hvis den fornærmede eller noen relatert til den fornærmede kan skades av at informasjonen blir gjort kjent. Seksualforbrytelser, utpressing, hacking²⁶, brudd på taushetsplikten, HIV-smitte og menneskehandel er eksempler på forbrytelser der personvernet beskytter mot offentliggjøring (kapittel 35, § 12 i offentlighets- og sekretesslagen).

Offentlighetsprinsippet medfører at domstolene må etterstrebe stor åpenhet, skriver Irja Hed i *Sekretess! Handbok om offentlighets- og sekretesslagstiftningen*. Et eksempel er at rettsaker normalt sett er offentlige (2010, s. 47). Dommernes overveielser er hemmelige, mens dommene er offentlige. Likevel kan dommer unntas offentligheten begrunnet med hensyn til personvernet, hvis det for eksempel er behov for å anonymisere den fornærmede. Selve domsavgjørelsen skal være offentlig, med mindre rikets sikkerhet eller andre tungtveiende interesser krever noe annet.

Spesialenheten for politisaker

Når det kommer til straffesaker mot politiet i Norge er det Spesialenheten for politisaker som etterforsker disse. Enheten, som tok over for SEFO²⁷ i 2005, er ikke organisert under politiet eller påtalemyndigheten, men er et uavhengig organ som administrativt er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet, og faglig underlagt Riksadvokaten. Spesialenheten startet opp 1. januar 2005 og er inndelt i tre avdelinger: vest, øst, midt/nord. I tillegg kommer kontoret der sjefen for Spesialenheten holder til.

Når en straffesak har blitt etterforsket av Spesialenheten, blir den enten prøvd for retten eller henlagt. Dersom det er grunnlag for å reise straffesak, blir saken behandlet som andre straffesaker i rettsapparatet. Begjæring om innsyn vil da fungere på samme måte som forklart på side 2. Blir straffesaken derimot henlagt, er det Spesialenheten som vurderer innsynsbegjæringen, og på bakgrunn av skjønn innvilger eller avslår innsynskravet.

²⁶ Saker som handler om utpressing er unntatt fordi en offentliggjøring av informasjonen som har ført til anmeldelse, kan skremme folk fra å anmelde slike forhold. Det er i hovedsak den fornærmede som vil tape på offentliggjøring av slik informasjon. Hacking er unntatt for å hindre at det spres metoder om hvordan slik kriminalitet kan utføres, hvem som har dårlig sikrede datasystemer og liknende.

²⁷ Forkortelse for de særskilte etterforskningsorganene.

På Spesialenhetens nettsider har enheten siden 2013 publisert et sammendrag av alle saker de har behandlet. Detaljer om fornærmede er anonymisert, og de omtales som eksempelvis A eller X. Politibetjentene omtalt i sammendragene er også anonymisert. Det røpes heller ingenting om hvilket distrikt saken er hentet fra. Kun bruken av personlig pronomen (han og hun) sier noe om identitet. I Spesialenhetens årsrapport fra 2014 står det ”Enheten legger i dag ut korte sammendrag av alle avgjørelser på sin hjemmeside. Vedtak av allmenn interesse blir i sin helhet lagt ut i anonymisert form”. I det denne oppgaven skrives er det 29 saker som i sin helhet er publisert på Spesialenhetens nettsider. Disse omhandler blant annet

1. en mann som døde etter å ha blitt sprayet med pepperspray av politiet,
2. en mann som ble pågrepet og ransaket uten beslutning om pågrepelse og ransaking,
3. ambulanse-saken fra Sofienbergparken der en mann slo hodet i asfalten etter en konflikt. Politibetjentene ble anklaget for å ha opptrådt rasistisk, og ikke vært årvåkne nok med tanke på den skadede mannens behov,
4. en kvinne som ble funnet død på Møhlenpris i Bergen. Politiet var varslet om at en kvinne satt ved inngangen til en fjellhule og så ut til å trenge hjelp, men politiet valgte å ikke reise til stedet,
5. behandling av en melding til operasjonssentralen der en mann ringte politiet og fortalte om en kvinne som stod i fare for å fryse i hjel. Politibetjenten som behandlet henvendelsen iverksatte ingen tiltak. Kvinnen ble funnet død dagen etter,
6. tjenesteforsømmelse i forbindelse med etterforskningen av drapet på åtte år gamle Monika Sviglinskaja,
7. behandlingen av en nødtelefonhenvendelse fra en 15 år gammel gutt som opplyste om at han var overfalt og utsatt for forsøk på seksualforbrytelse,
8. 15 saker om skudd med tjenestevåpen,
9. behandlingen av Robert Schaefer som varslet i Monika-saken, nevnt i punkt 6.

Spesialenheten for politisaker er underlagt riksadvokaten, som er øverste leder for påtalemyndigheten i Norge. Om et innsynsavslag fra Spesialenheten ankes, er det riksadvokaten som avgjør hvorvidt innsyn skal innvilges. Det er også riksadvokaten som fastsetter retningslinjene for hvordan påtalemyndigheten skal forholde seg til gruppen som i hovedsak begjærer innsyn: pressen.

Riksadvokatens retningslinjer

Riksadvokatembetet består av riksadvokaten, assisterende riksadvokat, ni førstestatsadvokater, fem statsadvokater og en seniorrådgiver. Kontoret har flere oppgaver: I tilfeller der det har blitt begått lovbrudd som kan straffes med opptil 21 års fengsel, avgjør riksadvokaten tiltalespørsmålet. Embetet avgjør klager over påtaleavgjørelser som statsadvokatene og Spesialenheten for politisaker fatter. De er også regelmessig aktor i saker for Høyesterett, eksempelvis i legevaktsaken, som tidligere er nevnt. I tillegg fastsetter

riksadvokatembetet hvilke typer forbrytelser påtalemyndigheten skal prioritere på årlig basis (riksadvokaten.no).

I år 2000 ble det utredet en mediestrategi for den høyere påtalemyndighet. Riksadvokaten oppnevnte fire førstestatsadvokater og to statsadvokater til dette arbeidet. Strategien skulle inneholde retningslinjer for hvordan den høyere påtalemyndighet skal omtale både generelle spørsmål og enkeltsaker. I den 90 sider lange rapporten drøfter og vurderer utvalget blant annet hvilke fordeler og ulemper økt åpenhet kan føre med seg. Utvalget påpeker på den ene siden hvordan større åpenhet kan styrke påtalemyndighetenes tillit i mediene og allmennheten, men på den andre siden kan skade deres forhold til domstolene, partene og forsvarerne. Faren for forhåndsprosedyre fra påtalemyndighetens side, personvernet og taushetsplikten er argumenter som gjentas flere ganger i rapporten.

Utvalget har også kartlagt journalisters opplevelse av påtalemyndigheten. Journalistene opplever at statsadvokatene generelt har negative holdninger til dem, blant annet fordi de gir lite informasjon og er vanskelige å få tak i. Flere statsadvokater påstås å lide av en ”taushetspsykose”, og en av de spurte journalistene forteller at det ved en anledning tok 14 dager å få kontakt med riksadvokaten (2000, s. 16). Rapporten skal ha til hensikt å bidra til en mer helhetlig og lik praksis i møte med journalister. Utvalget skriver at få kjenner til den høyere påtalemyndighet, og at kunnskapen som eksisterer nesten utelukkende kommer fra mediene. Mediefremstillingen har derfor stor betydning for hvordan allmennheten oppfatter den høyere påtalemyndigheten. Målene for mediestrategien er å:

1. bidra til å gi allmennheten saklig og korrekt informasjon om straffesaksbehandlingen
2. bevare og styrke tilliten til påtalemyndigheten

Rapporten er bygget på et ønske om en praksis der journalister skal behandles likt og ingen skal gis fortrinnsrett til informasjon og opplysninger.

Når det kommer til innsyn i dokumenter fra avsluttede straffesaker, viser rapporten til kravet om rettslig interesse eller saklig grunn. Fordi mediene ikke regnes å ha verken rettslig interesse i en avsluttet straffesak eller saklig grunn til å gis innsyn, vil pressen sjelden kunne bruke straffeprosessloven § 28 som et krav om innsyn i dokumentene. Dette gjelder også i henlagte straffesaker. Riksadvokaten har uttalt at en må ta hensyn til vitnene i vurderingen av

journalisters innsyn i de nevnte sakene, da en kan krenke personvernet og skremme vitner fra å vitne:

I tillegg til å være en krenkelse av personvernet, vil det også generelt være uheldig for tilliten til politiet om innholdet i straffesaksdokumenter ble gjort allment tilgjengelig. En for vid innsynsavgang vil kunne føre til at vitner med verdifull informasjon blir tilbakeholdne med å fremføre den av frykt for at opplysningene senere kan bli tilgjengelige for allmennheten via massemedia eller bøker (2000, s. 50).

Selv om rapporten omtaler åpenhet som både hensiktsmessig og tillitsbyggende, presiseres det at en liberal innsynsordning lett kan ”komme i konflikt med kravet om hensynsfull og tillitvekkende prosessordning” (ibid.). Åpenhet fra riksadvokaten virker derfor å være preget av sterke forbehold. Dette kan tenkes å påvirke Spesialenheten for politisakers behandling av innsynsbegjæringer, i og med at de faglig er underlagt riksadvokaten.

Spesialenheten for politisakers resymeer over henlagte saker

Spesialenheten har årlig behandlet rundt 1200 anmeldelser, og av disse har mellom 3-8 prosent ført til straffereaksjoner, framkommer det i årsrapporten fra 2014. Den store andelen henleggelse har ført til at Spesialenheten har fått mye kritikk. Da enheten ble evaluert i 2008/2009,²⁸ mente utvalget imidlertid at Spesialenheten som organisasjon oppfyller kravet om uavhengighet, både strukturelt og juridisk, i og med at de faglig er underlagt riksadvokaten. I tillegg til enhetens praktiske uavhengighet, har utvalget også vurdert den kulturelle uavhengigheten. Her påpeker de at etterforskere og jurister som pendler mellom Spesialenheten og politiet uten tydelig tidsmessig avstand, vil utgjøre en risiko for kulturell avhengighet. Spørsmålet om kulturell uavhengighet anses også å være et av de viktigste spørsmålene for tilliten til Spesialenheten (NOU 2009:12, pnkt. 6.9.1). Her blir spesielt Obiora-saken dratt frem som et eksempel der tvilen har vært sterk rundt enhetens uavhengighet, hvilket har skapt et bilde av at ”politiet etterforsker seg selv”. Siden 2008/2009 har enheten ikke blitt evaluert offisielt.

Særlig nære kulturelle relasjoner mellom de som kontrollerer og de som kontrolleres kan bidra til å så tvil hos publikum om hvor uavhengig enhetens etterforskning egentlig er. Imidlertid peker utvalget på at et organ som skal etterforske mulige straffbare handlinger av politiet også trenger høy etterforsknings- og påtalekompetanse. Derfor er det praktisk å rekruttere der en kan finne slik kompetanse. Kriminolog og retts sosiolog Liv Finstad, skriver i

²⁸ NOU 2009: 12 Et ansvarlig politi – Åpenhet, kontroll og læring

sin bok *Politiblikket* at det åpenbart er vanskeligere å overprøve politiets situasjonsbaserte skjønn for utenforstående (2013, s. 313). Opplevelsen og erfaringen av politiarbeid er ulik fra innsiden og utsiden. I en situasjon der en arrestant opplever å bli behandlet med overdreven fysisk makt, kan politiet ha en oppfatning om at maktbruken var nødvendig, og fordi arrestanten motsatte seg politiet var maktbruken proporsjonal med motstanden. Om forholdet blir anmeldt til Spesialenheten – og så henlagt på bakgrunn av manglende bevis, kan dette for arrestanten oppleves som et overgrep der politiet har maktamnesti, mens det for politiet er en selvfølgelighet – de utførte bare jobben sin.

Selv om utvalget som evaluerte Spesialenheten konkluderte med at den praktiske uavhengigheten er tilfredsstillende, finnes det andre synspunkter rundt hvordan en organisering av enheten kunne gjøres. Rettssosiolog Thomas Mathiesens har foreslått et alternativ til Spesialenheten: Et sentralt forvaltningsorgan som ikke er rekruttert fra politiet og påtalemyndigheten, men fra andre miljøer. Personene i organet må ikke ha tidligere politibakgrunn, og forutsetningen for organet er at de danner en politikritisk kultur. Ved å samarbeide med uavhengige forskningsmiljøer, organisasjoner og grupper som jobber for og med svakere stilte i samfunnet som ofte opplever å bli feilbehandlet av politiet, vil forvaltningsorganets uavhengighet være tilfredsstillende (Mathiesen 1993).

Av NOUen kommer det fram at det har vært foreslått karantenetid som gjør at en ikke kan ha jobbet for politiet de to siste årene. Dette er foreslått å gjelde for fast ansatte og ikke bare for dem på verv, slik det er i dag. Personer som jobber på verv for Spesialenheten har karantenetid på to år der de ikke kan ha jobbet for politiet. I tillegg har det vært foreslått at etterforskere ikke skal etterforske i regionen der de tidligere har jobbet. Ingen av forslagene i NOUen har blitt tatt til følge.

En slags nyansering av synet på Spesialenheten finner vi i *Politiblikket*: ”Det er utenkelig at mektige systemer utelukkende skal kunne kontrollere seg selv. Problemet ligger i situasjonsdefineringen”, skriver Liv Finstad. ”Politiet, som er den eneste instans i samfunnet som er gitt retten til å bruke makt mot landets borgere i fredstid, må finne seg i at rettsapparatet brukes til å konkretisere maktutøvelsens grenser” (Finstad 2013, s. 310). Synspunktet er neppe noen brannfakkell for noe felt, uenigheten ligger heller i hvordan grensene skal konkretiseres, og av hvem. Tematikken blir relevant for pressen fordi det er få muligheter for journalister til å kontrollere politiets maktmisbruk på andre måter enn

informasjonen en får via innsyn. Om innsynet er restriktivt er det også svært vanskelig for pressen å granske maktovrettelser.

Spesialenhetens uavhengighet ble igjen aktuell i anledning dens konklusjon i Monika-saken²⁹. Dagen før tiltalebeslutningen mot Monikas stefar, kom Spesialenhetens rapport. Rapporten konkluderer med at ingen ved Bergen politidistrikt kan holdes strafferettslig ansvarlig for gjengjeldeshandlingene varsleren Schaefer ble utsatt for. Universitetslektor i rettsvitenskap, Birthe Eriksen, problematiserer at det ikke er mulig å overprøve Spesialenhetens vurderinger, ettersom rapporten ikke er tilgjengelig for offentligheten (Aftenposten 12.03.16). Eriksen viser til at usikkerhet omkring varslervernet er et avgjørende hinder i vurderingen om man skal varsle. Videre skriver hun at Monika-saken har vist hvor viktige varslernes funksjon som samfunnet sikkerhetsmekanisme er når de ordinære systemene for kontroll og ledelse svikter. Måten Robert Schaefer har blitt behandlet på som varsler sender avskrekkende signaler til andre potensielle varslere, og Birthe Eriksen stiller spørsmål om hvem som etter dette vil ha mot til å varsle i justissektoren. Hun problematiserer også systemets inhabilitet:

Dersom Schaefer anker Spesialenhetens vedtak til Riksadvokaten (sic!), er det også et spørsmål hvor mange hatter skal man akseptere at Riksadvokaten (sic!) kan ha. Systemet er åpenbart ikke tilpasset de kravene til uavhengighet og habilitet som varslingssaker i justissektoren krever. (Eriksen i Aftenposten 12.03.16).

Politiets fellesforbund har i anledning Spesialenhetens rapport uttalt at de fraråder medlemmene sine å varsle. De begrunner dette med belastningen varslerne i Monika-saken ble utsatt for, og mener det er en helsefarlig handling (nrk.no 16.03.2016).

Mer eller mindre offentlighet rundt Spesialenhetens virksomhet, og derav også avsluttede straffesaker mot politiet, er et omdiskutert emne med tungtveiende argumenter på begge sider. Vi kommer tilbake til dette i kapittel fire etter vi har sett på studiens metoder, der jeg vil redegjøre for valg jeg har tatt, drøfte etiske spørsmål jeg har tatt stilling til, og påpeke styrker og svakheter ved studien.

²⁹ Åtte år gamle Monika Sviglinskaja ble funnet død i sitt hjem 14. november 2011. Hun ble funnet med et belte rundt halsen og et vindu på ytterdøren var slått inn. Det var registrert syv telefonoppringninger fra Sviglinskajas mobil til morens telefon (Bergens Tidende 21.10.14). Sviglinskajas mobil ble aldri funnet. Ni måneder senere, 15. august 2015, henlegger politiet saken etter å ha konkludert med at Sviglinskaja døde som følge av selvpåførte skader. Robert Schaefer, etterforsker ved Bergen politidistrikt, mente derimot det var beviser for at Sviglinskaja var blitt drept. Etter flere interne runder der Schaefer forsøkte å få etterforskningen gjenåpnet uten å lykkes, varslet han i stedet Bergens Tidende. Saken blir deretter gjenåpnet og Sviglinskajas stefar tiltales for mordet på åtteåringen.

Metode

For å belyse oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål har jeg benyttet meg av ulike metoder som jeg vil redegjøre for og problematisere i dette kapittelet. I mitt forskningsprosjekt forholder jeg meg til inndeling i kvantitativ og kvalitativ metodikk. Kvantitativ metodikk ligner en ovenfra og ned-prosess, hvor man undersøker hvor godt kartet (teori/hypoteser) betegner terrenget (empiri/datagrunnlag). Kvalitativ metodikk er mer lik en nedenfra og opp-prosess hvor man lager et kart (teori/hypoteser) ut fra undersøkelse av terrenget (empiri/data). I en slik prosess har en ofte allerede gjort seg opp noen ideer om hvordan terrenget ser ut og best skal kunne beskrives. I blant kan en likevel overraskes når en undersøker, ved at terrenget er annerledes enn antatt. Hvilket metodevalg man gjør for å skaffe seg kunnskap kommer ikke bare an på hva en ønsker å undersøke, men også hvor mye en vet om dette fra før.

På bakgrunn av problemstillingen og forskningsspørsmålenes natur, har jeg valgt en kvalitativ metodisk tilnærming for best å kunne innhente data i form av dybdekunnskap om emnet jeg ønsker å beskrive. Jeg har i tillegg gjort et litteraturstudium innen ulike fagområder. Dette vil utdypes nærmere under. Det er informantene som har kunnskap og erfaring fra tematikken som jeg ønsker å undersøke. Dermed vil kvalitativ metodikk gi bedre mulighet for kunnskap og erfaringer, enn hva en kvantitativ metodisk tilnærming ville gitt (Østbye m.fl. 2007, s. 98). Eksempelvis ville en kvantitativ spørreundersøkelse om temaet også gi meg data, men av en annen karakter. Data man innhenter i en spørreundersøkelse forutsetter at man har mer spesifikk kunnskap innen temaet og dermed tydeligere hypoteser som man ønsker å finne ut av hvor riktige er (Johannessen 2011, s. 260).

Gjennomføring av studien

For best å kunne svare på hvordan ulik innsynspraksis påvirker krimjournalistikken, har jeg valgt å gjøre en komparativ analyse av norske og svenske journalisters erfaringer rundt problemstillingen. Jeg startet med et særlig fokus på avsluttede straffesaker mot politiet grunnet deres særegne stilling, men bestemte meg for å utvide forskningsprosjektet til å inkludere avsluttede straffesaker generelt. Dette er fordi straffesaker mot politiet og privatpersoner reguleres av samme lovverk, og ved å se på avsluttede straffesaker generelt vil informasjonstilfanget være større.

Dyptgående kunnskap er avgjørende for en komparativ analyse som undersøker erfaringer rundt et gitt tema. Datainnsamlingen har derfor blitt gjort ved å gjennomføre kvalitative intervjuer med et strategisk utvalg av informanter. Utvalget består av fire norske og fire svenske journalister. I tillegg har jeg valgt å intervju fire personer i andre nøkkelposisjoner. Disse er lederen for Spesialenheten for politisaker, en av riksadvokatens førstestatsadvokater, en av den svenske riksåklagarens overåklagare og en svensk aktor.

I tillegg til intervjuer har jeg gjennomført et betydelig litteraturstudium innen ulike fagområder, med spesiell fordypning i juridiske fag. Lovtekster, forskrifter og forarbeid har jeg lest gjennom forlaget Gyldendals nettportal rettsdata.no. Jeg har samlet og lest domsavgjørelser, både svenske og norske. Via informantene har jeg fått tilgang til rapporter, etterforskningsmateriale og dommer som har vært en viktig del av oppgaven. Jeg har også observert to møter på en ikke-deltakende måte: Ett mellom Offentlighetsutvalget og utvalget som skal revidere straffeprosessloven (14.12.15), og ett mellom Riksadvokatembetet, Offentlighetsutvalget og NRK (16.02.16). Det siste møtet ble arrangert i anledning riksadvokatens arbeid med nye retningslinjer for hva slags informasjon pressen skal ha tilgang til. Alle som deltok på møtene var klar over min rolle som observatør, og selv om jeg observerte, virket ikke dette til å påvirke i særlig grad, kanskje fordi så mange var tilstede. Møtedeltagelsen medførte nye perspektiver som jeg videre har tatt med meg i utarbeidelsen av spørsmålene til de kvalitative intervjuene. Riksadvokatens nye retningslinjer antas for øvrig å foreligge før fellesferien 2016 (førstestatsadvokat Anne Grøstad, intervju 02.02.16)

Jeg ønsker å etterstrebe god forskningsetikk ved å være åpen om forskningens tilblivelse og resultater, og vil dermed redegjøre for studiens prosess slik at min datainnsamling og analyse av materialet skal kunne etterprøves. Dette for å etterkomme kravet Østbye m.fl. kaller *intersubjektivitet* (2007, s. 29). Jeg har søkt å frambringe ny innsikt, kunnskap og forståelse, og ønsker i redelighetens navn å vise forskningens fordeler og begrensninger ved å gjennomgå mitt arbeid.

Utfordringer ved undersøkelsen

Problemstillingen søker å utforske argumenter som kan forsvare ulike innsynspraksiser, særlig hvorvidt pressens rett til innsyn i avsluttede straffesaker *bør* eller *ikke bør* lovfestes. For å besvare dette har jeg funnet det nyttig å intervju informanter i posisjoner hvor problemstillingen er mest relevant. Jeg har vurdert dette til å være journalister og

representanter fra påtalemyndigheten. Ved å intervju journalister vil jeg få innblikk i hvordan innsyn i avsluttede straffesaker, eller mangel på det, påvirker muligheten til å utføre pressens samfunnsoppdrag. Påtalemyndigheten sitter på andre siden av bordet og regulerer pressens innsynsmuligheter etter gjeldende regelverk. Ved å intervju informanter fra denne gruppen vil jeg kunne belyse argumenter som forsvarer reguleringene pressen forholder seg til.

Innen kvalitativ metodikk finnes det ingen fastsatt størrelsesorden av et utvalg for at svarene kan regnes som valide og reliable. Et viktig spørsmål å stille seg er om utvalget er stort nok til at jeg får undersøkt det jeg ønsker å undersøke. Videre har jeg måtte ta hensyn til tilgjengelig tid slik at det ble realistisk å få gjennomført datainnsamlingen. Et utvalg bestående av tolv informanter syntes som tilstrekkelig stort. På den annen side ville en kvantitativ spørreundersøkelse gitt tilgang til langt flere respondenter, og dermed økt sannsynligheten for sikrere og mer gyldige svar. En slik spørreundersøkelse ville derfor også antagelig kunne gi et bedre grunnlag for større grad av generaliserbarhet.

Journalister er en yrkesgruppe som ofte krever svar, men dessverre er de ikke kjent for å gi svar selv. I kvantitative spørreundersøkelser der journalister er respondenter er det sjelden svarprosenten er høyere enn 50 prosent (Ottosen 2016). Det har vist seg å være en krevende prosess å skaffe intervjuobjekter fra journalistgruppen. Etter mange kontaktforsøk over en periode på tolv uker, fikk jeg rekruttert åtte informanter. Jeg vurderte åtte kvalitative journalistintervjuer som tilstrekkelig og praktisk gjennomførbart for å belyse problemstillingen og forskningsspørsmålene.

Norske journalister og representanter fra påtalemyndigheten tilhører det norske samfunn og forholder seg til samme rammer hva innsyn gjelder. For å utvide perspektivet på hvilke konsekvenser den norske innsynslovgivningen får for dekningen av kriminalitet, ønsker jeg å sammenlikne erfaringer fra det norske systemet med erfaringer fra det svenske. Før det gjennomføres lovendringer i Norge sammenliknes lovforslaget ofte med svensk lovgivning, ifølge førstestatsadvokat Anne Grøstad. En ser også til det danske lovverket, men dansk lov vil ikke bli behandlet i denne oppgaven. Også i andre tilfeller sammenliknes Norge med Sverige, med bakgrunn i at de anses å være forholdsvis like samfunn. Samtidig er gjennomføringen av det svenske offentlighetsprinsippet radikalt annerledes enn gjennomføringen av det norske. Der norske straffesaksdokumenter er unntatt offentlighet, er de svenske straffesaksdokumentene offentlige. Med dette bakteppet ønsker jeg å gjøre en

komparativ analyse der jeg undersøker hvilke konsekvenser de ulike innsynsordningene får for hvert sitt land.

Ved å sette forskningsspørsmålene opp mot hverandre vil jeg kunne analysere svarene på en sammenliknende måte. Ved hjelp av en intervjuguide (se vedlegg 3) vil de norske journalistinformantene besvare forskningsspørsmålet: Hva betyr begrenset innsyn i avsluttede straffesaker for norsk krimjournalistikk? De svenske journalistinformantene vil ved hjelp av det semistrukturerte kvalitative intervjuet, på samme måte som sine norske kolleger, besvare spørsmålet om: Hvilke forskjeller medfører ulik innsynslovgivning i norsk og svensk kriminaljournalistikk? Deretter vil jeg drøfte svarene før jeg til slutt konkluderer.

I dette forskningsprosjektet vurderer jeg det som svært relevant å intervju lederen for Spesialenheten. Som overordnet leder av påtalemyndigheten i Norge er også riksadvokaten en relevant informant. I denne studien representeres riksadvokaten ved en av sine førstestatsadvokater. For å kunne gjøre en komparativ analyse har jeg valgt å intervju en svensk offentlig ansatt tilsvarende førstestatsadvokaten: overåklagar Lennart Guné. Jeg har i tillegg intervjuet Ellen Aule som er svensk aktor. Avsluttede straffesaker kan involvere sivile, men også politiet. Politiet er samfunnets eneste instans som ved lov er gitt makt til å kunne bruke vold mot befolkningen. Innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet er derfor et tema i denne oppgaven. Med forskningsspørsmålet ”hvilke holdninger har norsk påtalemyndighet til pressens innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet?” vil jeg forsøke å danne et bilde av norsk påtalemyndighets prinsipielle holdninger rundt pressens innsynsrett. Spørsmålet ”hva slags formening har svensk påtalemyndighet om svensk innsynslovgivning og konsekvensene av den?” vil undersøke det samme hos svensk påtalemyndighet.

Forskningsetiske overveielser

Forskningsetikken krever at en forsker er redelig og ærlig i sitt arbeid. Det finnes ulike nedskrevne regler ut fra hvilket felt en tilhører, og her benyttes de som omhandler medieforskning. I *Metodebok for mediefag* presenterer Helge Østbye m. fl. en rekke institusjonelle imperativer til forskningen, blant annet sosiolog Robert K. Mertons fire krav. Disse er *universalisme, fellesskap, uegennytte* og *skepsis* (2007, s. 28).

Kravet til universalisme innebærer at forskningen ikke skal vurderes ut fra hvem forskeren er og hvilken bakgrunn forskeren har, men ut fra generelle kvalitetskriterier. Jeg er både enig og

uenig i dette. Å vurdere forskningen ut fra generelle kvalitetskriterier bidrar til å belyse forskningen framfor forskeren. Dette kan føre til at en ikke diskrimineres på bakgrunn av kjønn, rase, overbevisning, klasse, alder, legning og liknende. Samtidig mener jeg en aldri er nøytral og objektiv, et syn som eksempelvis deles av Johan Galtung (Galtung i Østbye m. fl. 2007, s. 30) og Sandra Harding (Harding i Alcoff og Potter 1993, s. 69). Galtung avviser at samfunnsforskere kan være helt uavhengige av sin bakgrunn. Ved at forskere innen samme felt har ulike verdisyn kan forskningen og kunnskapen likevel drives framover. Harding mener kulturen forskeren tilhører påvirker alle valg forskeren tar: fra problemstilling, innhenting av data, metodebruk, analyse og konklusjon. Hvis forskeren bruker stor grad av refleksjon, vil det likevel være mulig å oppnå en sterkere objektivitet. Derfor mener jeg en alltid må ta med i betraktningen at forskerens ikke kan fri seg fra sitt subjektive blikk.

Utvalget, vurderingene, undersøkelsen, analysen og konklusjonen i denne studien er resultater av mine erfaringer og forståelse, og fortolkningen vil uunngåelig være påvirket av dette. Bakgrunnen min er fra journalistikken, og jeg undersøker en tematikk som berører yrket mitt. Jeg har derfor vært påpasselig med å la informantenes meninger være retningsgivende for analysen, og i minst mulig grad mine egne. Uavhengig av hvilke holdninger informantene har representert, har jeg behandlet dem likt og gjennomført undersøkelsen på en måte som gjør at deres holdninger kommer fram i sin helhet. Robert K. Merton omtaler også uegennytte som forskningskrav der materiell belønning i form av penger eller prestisje ikke skal være drivkraft. Jeg opplever motivasjonen for å gjennomføre studien som uegennyttig, men det må tilføyes at jeg har mottatt et stipend fra stiftelsen Fritt ord.

Overfor intervjuobjektene har jeg forsøkt å være redelig og åpen. Jeg har informert om hva de deltar i og at oppgaven vil publiseres. Intervjuene ble tatt opp på lydopptaker, og informantene har fått mulighet til å lese gjennom sitatene jeg bruker, for å godkjenne eller komme med innvendinger. De er også informert om muligheten til å trekke seg når som helst i prosessen uten at dette vil medføre negative konsekvenser for dem. Informantene er uten unntak i posisjoner der upopulære uttalelser kan skade deres relasjoner til kilder, kolleger eller eget rykte. Derfor er bruken av alle sitater godkjent på forhånd. Fordi jeg har samlet inn direkte personidentifiserende opplysninger ved hjelp av datamaskinbasert utstyr, har jeg søkt Norsk senter for forskningsdata (NSD) om godkjenning. Prosjektet ble vurdert til å tilfredsstillere kravene i personopplysningsloven, og ble derfor godkjent (se vedlegg 4).

Hvordan jeg fant informanter og samlet data

Riksadvokaten og leder for Spesialenheten ble kontaktet over e-post, og bekreftet at de ville la seg intervjuet. Førstestatsadvokat Anne Grøstad ble av riksadvokaten bedt om å delta i intervjuet som representant for Riksadvokatembetet. Grøstad hadde tre måneder tidligere vært aktor i legevaktsaken som gikk i Høyesterett. Siden denne oppgaven bruker legevaktsaken som case er Grøstad en svært relevant informant. De norske journalistene ble rekruttert ved at jeg forhørte meg med Norsk Presseforbund og min veileder. Jeg laget en liste over potensielle informanter, og tok deretter kontakt. Etter å ha kontaktet flere journalister som ikke hadde mulighet til å delta, oppstod en snøballeffekt, og jeg ble selv kontaktet av min første informant. Informanten anbefalte meg deretter andre navngitte informanter, og på denne måten endte jeg opp med et utvalg bestående av fire norske journalister.

De svenske journalistene ble rekruttert etter kontakt med en svensk journalistikkprofessor og styret i Kriminaljournalisternas klubb (forening for svenske krimjournalister). Jeg opprettet en liknende liste for å holde oversikt over potensielle svenske informanter, og kom så i kontakt med den første av dem. Deretter gav vedkommende meg navnet på andre krimjournalister, som ledet meg videre, og etter fire slike runder fikk jeg rekruttert de tre andre informantene. De svenske påtaleinformantene kom jeg i kontakt med ved at jeg sendte e-post til riksåklagarkontoret, og deretter ble intervjuavtalen gjort. Intervjuene ble enten utført ansikt til ansikt ved informantenes arbeidssted, eller via videosamtale og telefon. For å sikre best mulig kvalitet på datagrunnlaget for analysen, valgte jeg å ta opp intervjuene med en lydopptaker. Dette vil bli nærmere diskutert. I alle intervjuene ble det brukt intervjuguider (se vedlegg 3). I tillegg til å ta opp intervjuene, noterte jeg også noe for hånd.

Jeg har utarbeidet fem intervjuguider for henholdsvis norske journalister, svenske journalister, og for hver av påtalemyndighetene. Tematisk er det store likheter mellom intervjuguidene jeg brukte i journalistintervjuene, men vinklingen på spørsmålene varierer på bakgrunn av hvilket land informantene er fra. Intervjuguiden for norsk påtalemyndighet ble også endret med tanke på hvilken informant jeg intervjuet, men tematikken er lik. Spørsmålene i guiden har et fast innhold, men svaralternativene er åpne. Intervjuguiden fungerer også som en sjekklister for at relevante temaer blir belyst. Etter intervjuene var gjennomført ble opptakene transkribert og sitatene sendt til informantene for sitatsjekk. Enkelte informanter ønsket å få uttalelsene endret. I ettertid har jeg kontaktet informantene over e-post for å få klarhet i momenter jeg synes var uklare eller ønsket utdypning av.

Datas pålitelighet og gyldighet

Kvalitativ forskningsmetode muliggjør dypere og mer detaljert kunnskap ved å undersøke såkalt ”grounded theory”, eller empiribasert teori. Det er omstridt hvorvidt reliabilitet, validitet og generaliserbarhet kan være relevante krav for kvalitative undersøkelser, i motsetning til den kvantitative metodetradisjonen der disse er ufravikelige krav (Kvale i Gentikow 2010, s. 56). Jeg ønsker likevel å tematisere kravene om reliabilitet, validitet og generaliserbarhet, relatert til mitt forskningsprosjekt for å på den måten å gjøre studiens kvalitative intervjuer så transparente som mulig. I medievitenskap blir det kvalitative intervjuet ofte brukt, enten det er for å analysere opplevelser, overveielser, holdninger eller erfaringer (Østbye m.fl. 2007, s. 97). For å overholde forskningsetikkens krav om å søke ”sannhet”, må prosessen i det kvalitative intervjuet være transparent, slik at det er mulig for andre å vurdere om kunnskapen er sannsynlig. Sannhet forstås her som godt funderte oppfatninger basert på felles fornuftsbruk, slik Østbye m. fl. forklarer det (2007, s. 30). For å gjøre det mulig å vurdere om studiens analyser og konklusjoner er sannsynlige, vil jeg redegjøre for datas pålitelighet og gyldighet.

Reliabilitet

Reliabilitet handler om i hvilken grad et forskningsprosjekt kan etterprøves, og betegnes ofte som troverdighet og pålitelighet. Dette er en forutsetning for at man skal kunne stole på datamaterialet og dermed også analysen. Reliabilitet kan forklares ved at en får likt resultatet hver gang en måler det samme. I mitt tilfelle handler det om at de ulike kildene skildrer en noen lunde lik virkelighet. Reliabilitet handler også om at andre forskere vil oppdage liknende fenomen og få samsvarende forståelse som jeg har oppnådd, dersom de gjorde en studie tilsvarende min. Johannessen m.fl. skriver at det er lite hensiktsmessig å snakke om reliabilitet innen kvalitativ forskning i og med at det ikke benyttes strukturerte datainnsamlingsteknikker og fordi observasjonene er kontekstavhengige (2011, s. 229). Analysen må likevel være konsistent og resultere i holdbare konklusjoner.

Informantenes synspunkt, erfaringer og holdninger er innlemmet i studien, og jeg har vært svært opptatt av å ikke være selektiv hva meningsinnhold gjelder. Sitatene er framstilt så redelig som mulig, og informantene har som nevnt fått lese gjennom sine uttalelser. Jeg har endret informantenes uttalelser om de har ønsket det, ut fra avtalen vi inngikk før intervjuet. En annen forsker vil ikke kunne gjenskape intervjuene ordrett, men forskeren vil kunne få

liknende informasjon og de samme faktaopplysningen. Derfor kan en argumentere for at intervjuene har vitenskapelig verdi selv om de ikke kan etterprøves til minste detalj.

Forskningen er påvirket av mine tolkninger og valg. Informantene har blitt intervjuet av en forsker i utvikling: Ved forskningsprosjektets begynnelse startet jeg med en allmenn kunnskap om feltet og en viss forforståelse. Jeg har hatt en hermeneutisk tilnærming til de kvalitative intervjuene og forskningsfeltet, det vil si at jeg etter å ha lært mer om de ulike sidene av fagområdet, har fått større forståelse for feltet som helhet. Dermed ser jeg de første intervjuene i et annet lys etter å ha gjort det siste, hvilket viser at tolkningen min har forandret seg. Altså har forståelseshorizonten min utviklet seg underveis. Gradvis har jeg tilegnet meg informasjon og erfaring som igjen har gitt meg en mer detaljrik og nyansert forståelse, fra del til helhet i en evig prosess.

Studiens hypotese er min antagelse om at svenske journalister har større muligheter til å gjøre undersøkende journalistikk på krimfeltet enn norske journalister. Metodisk er det viktig å problematisere det faktum at hypoteser påvirker både innhenting og fortolkning av data. Slike prosesser er kjent kunnskap fra menneskets psykologi, gjenspeilet i uttrykket ”en finner det en leter etter”. Jeg antar at også jeg er preget av slike allmennmenneskelige prosesser, og kan selv ha bidratt til at jeg lettere fant tendensene jeg forventet. Et eksempel på dette er antagelsen om at svenske krimjournalister i større grad har mulighet til å drive en objektiv dekning med et langt større rettslig materiale og bedre tilgang til informasjon enn hva norske journalister har. Jeg har forsøkt å gjenkjenne egen forutinntatthet underveis i intervjuene, og har bevisst valgt å lete etter nyanser i de svenske journalistinformantenes erfaringer. I tolkningen har jeg søkt å unngå det å trekke raske slutninger mellom funn og hypotese.

Jeg har tenkt nøye over hvordan jeg har framstått og på hvilke måter det faktum at jeg selv er journalist/studerer ved en journalistutdanning kan ha påvirket informantene. Dette kan ha bidratt til at journalistinformantene gav meg mer informasjon og fortrolighet enn de mulig ville ha gjort hvis jeg hadde juristbakgrunn. Tilsvarende vil kunne gjelde for informantene fra Spesialenheten, Riksadvokatembetet og riksåklagaren, ved at svarene kunne blitt annerledes dersom jeg studerte ved Politihøgskolen eller juridisk fakultet. En annen antagelse er at påtaleinformantene anstrengte seg for å besvare spørsmålene så riktig som mulig siden jeg tilhører et annet fagfelt og ikke er like familiær med jusens doxa. Ettersom de er i høytstående posisjoner innen sine respektive etater, må en ta høyde at informantene besvarte spørsmålene

som representant for sitt arbeidssted, og dermed ha forsøkt å dempe personlige meninger. Det kan være at de ville uttalt seg friere dersom en fra deres eget fagfelt utførte intervjuene.

For kvalitativ metodikk er det viktig å belyse forskerens subjektivitet. Min bakgrunn som journalist har gitt meg fordeler med å bruke intervju som metode. Jeg har god erfaring med å intervjuer, og er komfortabel i rollen som intervjuer. Roen jeg dermed kan formidle i intervjusituasjonen kan ha påvirket informantenes tillit, samt hvor komfortable de opplevde å være i situasjonen.

Benytter en seg av ekspertkilder, kan dette påvirke studiens reliabilitet. Østbye m.fl. skriver at kildekritikk i utgangspunktet blir brukt om tekster og gjenstander, men at det er vel så viktig ved kvalitative intervjuer. De fleste vil forsøke å påvirke inntrykket de gir andre og skape et positivt bilde av seg selv. Særlig er dette aktuelt i intervjusituasjoner med journalister. Her møter en informanter som er vant til et strategisk forhold til informasjon, og dette må tas hensyn til i fortolkningen av svarene (2007, s. 38). Også lederen for Spesialenheten, førstestatsadvokaten, overråklagaren og aktor er kilder med medieerfaring. Østbye m. fl. nevner ikke på hvilke måter hensynet skal påvirke tolkningen, men jeg er bevisst på muligheten for at informanten kan ha en egen agenda ved å uttale seg i mitt forskningsprosjekt.

Analysen bygger i hovedsak på data fra de kvalitative intervjuene. For å sikre størst mulig grad av reliabilitet i analysen kreves det at informantene har brukt og forstått fakta riktig i de tilfellene de underbygger argumentene sine med faktakunnskap. Jeg oppfatter at informantene i hovedsak har vært edruelige med tanke på behandling av fakta, men enkelte feil har blitt gjengitt. Disse er ikke fjernet fra informantenes svar i det følgende kapittel, da jeg mener det er vesentlig for oppgavens reliabilitet at informantene gjengis korrekt ut fra hva de sa. Spørsmålet om hvorvidt svensk presse bidrar til justismord eller ikke, blir besvart med at justismord sjelden forekommer i Sverige. Selv om det er store ulikheter i hvordan offentlighetsprinsippet utøves i norsk og svensk rett, har jeg ikke funnet tall som tyder på at antall justismord er større i det ene landet enn det andre. Eksempelvis kan en tenke seg at bevisene i en sedelighetssak ikke er radikalt bedre i Sverige enn i Norge, og at domsgrunnlaget derfor er forholdsvis likt.

Et eksempel på uriktig bruk av fakta ser en i omtalen av legevaktsaken. En av de svenske journalistene argumenterer for viktigheten av pressens granskningsfunksjon når politiet

etterforsker politiet. Han viser her til Spesialenheten. Spesialenheten er derimot ikke underlagt politiet, men er en uavhengig organisasjon som er faglig underlagt riksadvokaten og administrativt underlagt Justis- og beredskapsdepartementet. Jeg har vært nøye i forsøket på å kontrollere hvorvidt faktagrunnlaget for informantenes svar er korrekt, men utelukker ikke eventuelle feil, og ber leseren være kritisk til det hen leser.

Validitet

Validitet forklares ofte som gyldighet, riktighet og sannhet. Validitet handler om hvorvidt resultater av en studie kan sies å være gyldige: Måler en det en ønsker å måle? Belyser spørsmålene temaet som skal undersøkes? Vil dataene som fremkommer i intervjuene gjelde for andre enn selve intervjuobjektet? Kvalitativ metode kritiseres gjerne for ikke å produsere valide data. I intervju som metodikk fokuseres det ofte på at forskeren har store påvirkningsmuligheter i selve intervjusituasjonen, og forholdet mellom forsker og informant oppfattes som tett. Dette bidrar til manglende distanse og manglende objektivitet (Gentikow 2010, s. 48). Kritikken kan besvares med at det ikke er den kvalitative metodens hensikt å produsere objektive data, men derimot å generere rike beskrivelser som er detaljerte og fylldige, og baserer seg på informantens subjektive erfaringer. Forskeren påvirker informanten, men dette betyr ikke nødvendigvis at forskeren får informanten til å uttale seg feil eller annerledes.

Økologisk validitet forsøker å forklare hvordan utsagn henger sammen med konteksten de er sagt i. Et aktuelt tema i denne studien er hvordan forskeren og opptaksutstyrets tilstedeværelse påvirker informantene. Forskerens rolle er allerede diskutert og vurdert til å ha påvirkning på informantene. Erfaringen fra intervjusituasjonene tilsier at opptaksutstyret også kan ha bidratt til å påvirke svarene. Dette ble særlig aktuelt i to intervjuer. Informanten i det ene intervjuet nevnte opptil flere ganger at vedkommende ble nervøs av å bli tatt opp, og at informanten var engstelig for å si noe feil. I det andre intervjuet ba informanten meg sette opptaket på pause noen ganger underveis. I pausene fortalte vedkommende om hvordan hen egentlig opplevde situasjonen, men at disse uttalelsene ikke kunne publiseres. Jeg vurderte det ikke som aktuelt å gjøre intervjuene uten opptaker, ettersom opptakeren gav meg større mulighet til å fokusere på informantens utsagn heller enn å bli distraert av å notere mens jeg lytter. Samtidig ville informantene mulig ha snakket friere uten opptaksutstyret til stedet, men opptaksutstyret er sentralt for å sikre god kvalitet på dataene og økt reliabilitet.

En studies validitet kan styrkes gjennom triangulering (Johannessen m.fl. 2011, s. 367). Triangulering innebærer at studiens troverdighet styrkes ved at en enten benytter flere metoder, ulike datakilder eller flere uavhengige forskere. Mitt forskningsprosjekt er basert på kvalitative intervjuer samt innsamling og lesing av relevant litteratur. For å styrke troverdigheten av data fra mine intervjuer har jeg brukt flere datakilder. Utvalget av intervjuobjekter stammer fra ulike grupper med hvert sitt særegne erfaringsgrunnlag. Innad i gruppene har hver informant sin egen forforståelse, hvilket tilfører studien ulike perspektiver. Likeledes har jeg tatt for meg litteratur fra flere forskjellige fagområder. Dette dreier seg om litteratur innen jus, kriminologi, historie og journalistikk. I tillegg kommer sekundærlitteratur, rapporter, domsavsigelser og svenske forundersøkelser fra straffesaker.

Studien kunne i større grad benyttet seg av metodisk triangulering med en multimetodetilnærming utover den metodikken jeg har benyttet ved intervju og litteraturstudium. Triangulering mellom kvalitativ og kvantitativ metode brukes gjerne for å styrke studiens validitet (Østbye m.fl. 2007, s. 120). Ved å gjennomføre en supplerende kvantitativ spørreundersøkelse blant journalister og ansatte i påtalemyndighetene, kunne jeg for eksempel kartlagt langt flere argumenter for og mot å lovfeste pressens rett til innsyn i avsluttede straffesaker. Jeg kunne også gjennomført en kvalitativ innholdsanalyse av norsk og svensk kriminaljournalistikk for å undersøke hvilke likheter og forskjeller som finnes. På den måten kunne jeg vist til hvilke konsekvenser dagens lovregulering har for landenes dekning av kriminalitet. Funnene kunne også bekreftet eller avkreftet informantenes uttalelser.

For å besvare forskningsspørsmålet om hvilke holdninger påtalemyndigheten har til pressens innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet, kunne jeg ved bruk av kvantitativ metode spurt et større utvalg, for på den måten kartlegge generelle holdninger blant påtaleansatte. Slik supplerende metodikk har ikke latt seg gjennomføre, da det ville bli for omfattende relatert til rammene en masteroppgave gir.

Oppgavens validitet styrkes ved at jeg har forsøkt å tilstrebe størst mulig variasjon blant informantene. Kvalitativ metode søker som nevnt ikke å finne den eneste sannhet, men å nå en større innsikt og bedre funderte oppfatninger. Dette er ikke mulig dersom informantene tilhører samme homogene gruppe. Informantenes opplevelser vil variere ut fra hvilke grupper de tilhører. Informantene vil påvirkes av kjønn, alder, hvilket mediehus de jobber for, hvilke plattformer de leverer til, hva slags erfaring de har og hvilke sjangre de dekker. Ved å velge så

ulike informanter som mulig vil forskningen kunne speile en bredere journalistisk erfaring, og dermed være mer generaliserbar enn om informantgruppen hadde vært homogen.

Da jeg etter hvert fikk oversikt over potensielle informanter, gjorde jeg et strategisk utvalg, som er et utvalg basert på hvilke kilder jeg på forhånd trodde gav best og mest informasjon (Østbye m.fl. 2007, s. 44). Beklageligvis for ønsket om en heterogen informantgruppe er det norske krimjournalistikkfeltet særdeles mannsdominert, og alle de norske journalistinformantene er derfor menn. De representerer fire ulike mediehus innen avis- og TV-sjangeren, er mellom 25-62 år og med stor variasjon i ansiennitet. To av informantene jobber med tradisjonell krimjournalistikk, en jobber som økonomisk krimjournalist og en som sosialreporter. Blant de svenske informantene er det to kvinner og to menn som henholdsvis jobber med radio, TV og avis/nett. Alle er fra ulike mediehus, er mellom 34-42 år, og har ikke like stor variasjon i ansiennitet som blant de norske kildene. Informantene har i hovedsak erfaring fra tradisjonell krimjournalistikk.

Informantene i denne studien er svært relevante kilder med tanke på oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål. Jeg har for øvrig valgt å omtale påtaleinformantene ved embetstittel og ikke ved navn i intervjuene når jeg refereres til disse i forskningsstudiet. Dette er fordi jeg ikke ønsker at oppmerksomheten skal rettes mot personen, men mot rollen personen gestalter. De representerer ikke seg selv, men embetet de arbeider ved. Journalistene blir derimot omtalt ved navn fordi de representerer seg selv og ikke sin arbeidsplass.

Det kan tenkes at forskjeller mellom norsk og svensk språk har medført misforståelser, og gjort at visse nyanser i svarene kan ha blitt borte. Dette vil kunne påvirke oppgavens validitet. Min tidligere erfaring er at svensker har vanskeligere for å forstå norsk enn omvendt. Da studien omhandler et spesifikt felt med sin egen terminologi, laget jeg en ordliste over svenske og norske vokabular, der disse skilles fra hverandre. Ordlisten sendte jeg til de svenske informantene i forkant av hvert intervju. Om det oppstod misforståelser underveis i intervjuet forklarte jeg betydningen av ordet og begrepene. En kan tenke seg at det er mulig de svenske journalistene ikke bad om forklaring på alle ord de ikke forstod, og at nyanser i spørsmålene derfor forsvant. Likevel opplevde jeg at de i stor grad sa i fra om noe var uklart.

Generaliserbarhet

Studiens funn kan i svært liten grad generaliseres fordi det er meget utfordrende å produsere generaliserbar kvalitativ forskning. Kvalitativ forskning kan ikke etterprøves på samme måte som en kan ved å telle og måle i kvantitativ forskning. I statistikk trenger en tusen personer for å kunne si noe generelt, og tolv informanters erfaring vil dermed kunne vise tendenser i et sakskompleks, men ikke regnes som statistikk. Til tross for at funnene ikke kan generaliseres til å gjelde pressen i sin helhet, kan de likevel si noe om en tendens eller beskrive trekk ved norske og svenske journalisters opplevelser. På samme måte er det ikke mulig å si at studien representerer holdningene til den gjengse påtalemyndighet, men den kan fortelle noe om yrkesgruppenes forståelser av problematikken, og på den måten være et bidrag til å utvide forskningsfeltet.

Presentasjon av informantene

Informantene i studien representerer ulike sider av tematikken denne oppgaven tar for seg. For oversikt over oppgavens informanter, se vedlegg 1. Blant de norske journalistene har Einar Haakaas fra Aftenposten og Rolf Widerøe fra VG erfaring fra å søke innsyn i svenske straffesaksdokumenter. Begge har svært lang ansiennitet som kriminaljournalister. Simon Solheim fra NRK er den av informantene med kortest ansiennitet, men er til gjengjeld journalisten som har æren for at legevaktsaken ble ført for retten, der kjennelsen resulterte i at riksadvokaten endrer sine retningslinjer for journalisters tilgang til informasjon i straffesaker. Samfunnsjournalisten Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad var første journalist i Norge som benyttet lovverket til å få innvilget innsyn, og kan regnes som en journalistisk innsynspioner.

Også de svenske informantene er svært relevante kilder. Jenny Küttim fra Utbildningsradioen var en av to svenske journalister som avdekket at dommene mot Thomas Quick var justismord. Johanna Bäckström Lerneby fra SVT er en tungt premiert gravejournalist som har jobbet mye med gjengkriminaliteten i Göteborg. Simon Andrén fra Sveriges Radio er styremedlem i Krimjournalisternas klubb og jobber som krimjournalist. Eric Tagesson fra Aftonbladet arbeider også som kriminaljournalist, og har erfaring fra å jobbe med henlagte straffesaker mot politiet. I tillegg har jeg intervjuet leder for Spesialenheten for politisaker, Jan Egil Presthus, førstestatsadvokat Anne Grøstad, overåklagar Lennart Guné og aktor Ellen Aule. Alle informantene vil bli presentert ytterligere i de følgende kapitlene.

Norske journalisters erfaring

Forut for studien ligger et spørsmål om hvorvidt det norske lovverket åpner for forskjellsbehandling av personer som begjærer innsyn i avsluttede straffesaker. Journalistikkens vedtatte rolle er å formidle informasjon av allmenn interesse til befolkningen. Det er i hovedsak journalister som dekker straffesaker og begjærer innsyn i sakenes dokumenter. Derfor er det naturlig å undersøke studiens spørsmål fra journalisters ståsted. Hva betyr så et begrenset innsyn i avsluttede straffesaker for norsk krimjournalistikk? Fire norske journalister er intervjuet for å besvare spørsmålet.

Thomas Ergo har 20 års erfaring som journalist, og har alltid jobbet med sosialjournalistikk. Ergo har tidligere arbeidet som frilanser, og har siden 2012 jobbet i Stavanger Aftenblads undersøkende avdeling.

Einar Haakaas har jobbet som journalist siden slutten av 80-tallet, og har de siste tjue årene arbeidet i Aftenposten. Haakaas er økonomisk kriminalreporter, og står bak flere store prosjekter, blant annet drosjesvindelen i 2007 som han skrev bok om. Prosjektet ble belønnet med Skup-diplom og Schibstedt-awards.

Simon Solheim har jobbet i NRK siden 2009, og arbeider nå i Dagsrevyen. Solheim jobber i hovedsak som kriminalreporter, og er den som har jobbet med legevaktsaken fra hendelsen fant sted i 2012.

Rolf Widerøe er utdannet jurist. Han startet som journalist i 1992, og har de siste atten årene jobbet som kriminalreporter i VG. Sammen med tidligere kollega Hans Petter Aas har Widerøe gitt ut tre bøker.

Hva bruker du avsluttede straffesaker til?

Samtlige av de fire intervjuede journalistene mener avsluttede straffesaker er relevant for deres arbeid. Da de dekker ulike felt, henholdsvis krimjournalistikk, økonomisk krimjournalistikk og sosialjournalistikk, bruker de avsluttede straffesaker på ulike måter. Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad har gjennom hele sin karriere jobbet med samfunnsjournalistikk. Han var en av de første norske journalister som i 2010 fikk innsyn i avsluttede straffesaker på grunnlag av påtaleinstruksen. Mer om påtaleinstruksen i teorikapitlet. Ergo undersøkte på den tiden utviklingshemmedes rettssikkerhet ved å søke

innsyn i avsluttede overgrepssaker. Politiet mente Ergo oppfylte kriteriene for saklig grunn til innsyn, og gav ham følgelig dette:

De var enige i at det forela saklig grunn. Det var samfunnsmessig viktig at pressen så på disse sakene. Rettssikkerheten var argumentet for å gi meg innsyn. Men, politiet hadde ulik tilnærming til å gi innsyn. Ett politidistrikt sa nei, flere sa ja, men de som sa ja måtte overtales, og noe av grunnen var at jeg kunne vise til et eller to politidistrikter som allerede hadde gitt innsyn. Da gav flere distrikter meg det også. De fikk sympati for prosjektet mitt, og da var det lettere å få ut de avsluttede straffesakene (Ergo).

Troms politidistrikt avsto innsynsbegjæringen, og begrunnet avslaget slik:

De skriver at dersom påtaleinstruks 4.2 skulle gi åpning for å utlevere saksdokumenter til journalister, ville det medføre en åpning av politiets straffesaksarkiver. Og de skrev videre at de åpenbart ikke syntes dette hadde vært intensjonen med bestemmelsen da den ble laget (Ergo).

Ergo mener Troms politidistrikt avsto innsynsbegjæringen fordi politiadvokaten som behandlet begjæringen forstod Ergo ville bruke informasjonen til å kontrollere politiets saksbehandling.

Jeg stilte kritiske spørsmål om etterforskning, og derfor fikk jeg ikke innsyn. Der jeg fikk innsyn var hovedtrekket at jeg så på det kommunale hjelpeapparatet, og hvilke feil de hadde begått. Det ubehagelige bakteppet for avslaget er at når politiet skal sees kritisk på, sier de nei til innsyn. Når de skal hjelpe meg å se på det kommunale hjelpeapparatet, har de sagt ja (Ergo).

Etter tips om svak etterforskning i en overgrepssak mot en kvinne med funksjonsnedsettelse, begjærte Thomas Ergo innsyn i den avsluttede straffesaken.

Saken jeg ville ha innsyn i, i Troms 2010, handlet om en dame som hadde blitt seksuelt misbrukt i det kommunale hjelpeapparatet. Politiet hadde henlagt saken etter en svak etterforskning. Jeg ville se på dette. Hvorfor henlegges en så viktig sak? Angivelig var saken henlagt etter få etterforskningsskritt. Hvordan er rettssikkerheten til denne kvinnen som ikke kan si fra selv? Dette er en type sak som vi burde få se på. Det finnes mange liknende saker som ikke blir sett på for det er for resurskrevende å jobbe med, og flere journalister vet ikke hvordan de får tak i informasjonen heller. Det burde være enkelt å få innsyn, ferdig med det (Ergo).

Einar Haakaas fra Aftenposten jobber i hovedsak med økonomisk kriminalitet, og bruker avsluttede straffesaker som researchmateriale i graveprosjekter. Haakaas forteller at avsluttede straffesaker kan gi detaljerte opplysninger han ikke ellers ville fått tilgang til, og at han i flere tilfeller har funnet eksempler på dommer eller frifinnelser der grunnlaget for avgjørelsen er mangelfullt.

Du kan bruke avsluttede straffesaker for å se om det har vært et justismord, det er jo veldig relevant. Og med erfaringer fra mange saker i Norge, er det veldig viktig at du rett og slett kan se på grunnlaget for en dom, og at du kan stille tvil om beviser og liknende. Du kan jo også gå inn i saker som har endt med frifinnelse, hvor du faktisk kan, som jeg har gjort i et par tilfeller, se at frifinnelsen er utrolig tynn (Haakaas).

I tillegg møter Haakaas til stadighet på navn som er kjent fra tidligere straffesaker.

Det er ofte sånn at personer som er innblandet i økonomisk kriminalitet, som jeg har jobbet mest med, dukker opp i nye sammenhenger. For eksempel som Lime-saken³⁰, hvor det dukker opp folk som er velkjent fra tidligere saker. Med avsluttede straffesaker kan du se en utvikling over tid, du kan sette ting i sammenheng, du kan finne små detaljer som kan fortelle deg mer, få deg et skritt videre (Haakaas).

Økonomikrimjournalisten fra Aftenposten har en oppfatning om at journalister har blitt flinkere til å bruke dommer som researchmateriale. Han framhever VGs graveprosjekt om menn som dreper kvinner som et godt eksempel på dette.

Som researchmateriale bruker jeg veldig mange dommer og tiltaler. Jeg tar vare på det. Det er jo kjempestor verdi for en gravejournalist. At du kan gå gjennom dommene, bare det er jo en kjempeverdi. Hvis det blir større åpenhet rundt etterforskningen og hele saksmaterialet, vil det bli enda viktigere researchmateriale. Og det ser du i flere og flere saker, hvordan journalister har blitt mye flinkere til å bruke dommer. De lager sine egne filer hvor de kan søke på dommer de har tatt vare på, systematisere søket, hente ut dommer ut i fra ulike kriterier. Slik som det VG gjorde med menn som dreper kvinner. Det var et veldig flott graveprosjekt, hvor de hentet ut alle dommer og historier om menn som drepte ektefellen sin, gikk gjennom materialet og så det i et nytt perspektiv. I en sånn sak ville jo etterforskingsmaterialet være gull verdt (Haakaas).

Informasjonstilgang i avsluttede straffesaker

Når det kommer til informasjonstilgangen i avsluttede straffesaker, har informantene ulik erfaring. Thomas Ergos opplevelse av politiet som restriktive i saker der politiet etterforskes av journalister, bekreftes av Simon Solheim fra NRK. Solheim jobbet tre år med å få innsyn i legevaktsaken som til slutt endte opp i Høyesterett etter at NRK anket avslaget fra tingretten og lagmannsretten. Høyesterett gav NRK rett til innsyn i overvåkningsmaterialet fra hendelsen der Erik Are Stedt ble kvalt av en ambulansesjåfør. Solheim forteller om en lite konsekvent innsynspraksis i politiet.

Erfaringa mi er at det er umogleg å få tilgang. Det verkar som om politiet har praksis om å gje innsyn etter eige forgodtbefinnande. Som ei førebuing til saka i Høgsterett fann vi skrytevideoar der politiet ikkje nølar med å gje innsyn. Det er bra å vise godt politiarbeid, men dei sakene der vi ber om materiale, slik som i legevaktsaka, der vi vil ettergå etterforskninga, møter vi berre lukka dører, sånn eg opplever det

Hvordan begrunnes avslagene?

Dei brukar alle moglege paragrafar. Før Høgsteretts-dommen kom, kunne dei avslå eit kvart innsynskrav utan å begrunne, det heldt å vise til ein paragraf. Det er ikkje noko avvegning over hodet. Eg føler det alltid er ei negativ innstilling til å gje innsyn. EMK-artikkel 10 seier det skal vera ei positiv innstilling til å gje innsyn, og det skal telje i vurderinga, men inntrykket mitt i legevaktsaka var at dei var innstilte på at vi ikkje skulle få innsyn, og så må dei finne ein paragraf for å forsvare dette. Eg synest det er spesielt at det er sånn, det er umogleg å ettergå arbeidet deira og vera vaktbikkje om vi ikkje får sjå det mest sentrale beviset i ei straffesak. I allfall der nokon dør i hendene til politiet. Innstillinga vår var

30

Høsten 2014 gikk politiet til aksjon mot om lag 20 Lime-butikker på Østlandet. I tidsrommet dette forskningsarbeidet gjøres er 13 personer fra butikkjeden tiltalt for organisert kriminalitet og menneskehandel. Tiltalen omfatter 34 brudd på arbeidsmiljøloven, utlendingsloven, straffeloven og ligningsloven.

at det kan godt vera at det var riktig å henlegge saka, men om vi ikkje får sjå beviset er det umogleg å gjera jobben vi skal (Solheim).

Argumentet for ikke å gi NRK innsyn i overvåkingsvideoen var av hensynet til personvernet, som både Spesialenheten for politisaker, riksadvokaten, tingretten og lagmannsretten konkluderte med. Solheim mener imidlertid argumentet ikke brukes konsekvent.

Argumentet for ikkje å gje innsyn i videoen var omsynet til personvernet. Men i alle skrytevideoane der politiet slår inn dører og tek narkobandar og sånt, der dei har filma sjølve, så er det plutsleg greitt. Argumentet fell på si eiga urimelegheit. Personvern er viktig, det er ein del av menneskerettane, men det går an å unngå det ved å sladde, slik som dei gjer i helikopter- og biljaktfilmene. Det kunne dei også gjort i legevaktsaka, som dei endte opp med å gjera etter Høgsterett-dommen. Men eg føler dei konstant prøver å finne eit argument for ikkje å gje innsyn (Solheim).

Rolf Widerøe fra VG har i motsetning til NRKs Simon Solheim en annen erfaring hva gjelder innsyn i avsluttede straffesaker. Straffesakene Widerøe forteller om handler imidlertid ikke om straffbare forhold der politiet etterforskes. I forbindelse med et bokprosjekt om Norges mektigste mafiafamilie opplevde Widerøe å få eget kontor hos politiet.

Det ble kjørt opp tralle på tralle, vi satt flere uker der borte. Vi fikk eget kontor ved finansseksjonen i Oslo-politiet, så fikk vi eget rom hos Økokrim og satt og leste. De kjørte opp tralle etter tralle med dokumenter. Det var fantastisk bra, [en] veldig imøtekommenhet. Men dette er i forbindelse med bokprosjekt, det er viktig å ha med, og vi forklarte hva prosjektet gikk ut på da vi søkte (Widerøe).

Rolf Widerøe har alltid fått innvilget innsyn i de avsluttede straffesakene han har søkt om. I likhet med Thomas Ergo bruker han lovverket og tidligere innvilgninger av innsyn som argumentasjon for å få utlevert dokumenter.

Du skal ettergå etterforskning fordi du har nye opplysninger, det er ikke veldig ofte jeg som journalist får mulighet til det. Alternativet er at du skal kartlegge og skildre et miljø hvor du skal få tilgang til avhør og tilgang til et miljø så du kan skildre personer og komme videre. Og da må du oppgi saklig grunn. Fram til nå har jeg fått medhold i det. Og Hans Petter³¹ har laget et standardskriv som er veldig bra å vise til, hvor han viser til saker der både Thomas Ergo har fått medhold, Hans Petter har fått medhold, og vi har fått medhold. Det viser til presedens, og det er effektivt (Widerøe).

Flere av kildene mener det hjelper å ha opparbeidet seg et navn som er vel ansett hos politiet, og det gjør det enklere å få innsyn i avsluttede straffesaker. Widerøe har derimot erfart at et personlig kildenettverk ikke har vært avgjørende ved begjæring om innsyn.

Når det gjelder søknader for å få innsyn i avsluttede saker er det mitt klare inntrykk at det ikke har vært nødvendig med personlige kilder i politiet (Widerøe).

Stavanger Aftenblads Thomas Ergo får i likhet med Rolf Widerøe ofte innsyn, men mener det ikke er lett. 30. januar 2016 publiserte Stavanger Aftenblad Ergos 64 sider lange reportasje

³¹ Hans Petter Aass jobbet tidligere i VG, nå i Stavanger Aftenblad som undersøkende journalist. Aass har gitt ut tre bøker sammen med Rolf Widerøe.

om *Glassjenta*, ei 15 år gammel jente i barnevernssystemet. Bak reportasjen lå det mange begjæringer om innsyn i avsluttede straffesaker.

Jeg ba om innsyn våren 2015. Jeg hadde fire, fem kjempelange telefonsamtaler med politiadvokaten for å diskutere innsynsbejæringen. Politadvokaten skulle implementere politiregisterforskriften i Troms, han var altså politiets ekspert på innsyn, og jeg kan vel regnes som en journalistisk ekspert på det samme. Jeg fikk innsyn med et nødskrik. Dette er typisk for hvordan situasjonene er nå, hva politiet kan gi innsyn i og ikke, hva de tror de kan. Du må kunne historikken og regelverket ganske bra som journalist for å overbevise politiet om at du har rett til innsyn. Jeg får stort sett innsyn, men jeg kan tenke meg at mange gir opp eller ikke prøver fordi det er for vanskelig. Det er ikke holdbart (Ergo).

For å få innvilget innsynsbejæringen, mener Ergo i at en i tillegg til å kunne lovverket, også må bli likt av politiet.

Du er avhengig av to ting. Det ene er at politiet forstår at vi som journalister har rett til å få innsyn i en avsluttet straffesak, da må du lære dem regelverket. Den andre tingen er at de har sansen for deg og prosjektet du arbeider med. Har de ikke det sier de nei når som helst, nesten uten begrunnelse. Det er helt uholdbart. Dette dreier seg om store rettssikkerhetsspørsmål. Om det er en person som har dødd etter en politiaksjon på legevakta eller om det er en kvinne med utviklingshemming som har blitt voldtatt av sin kommunale sjef. Noe viktigere å få innsyn i finnes ikke. I dag kan politiet gi innsyn etter egen smak. Det holder ikke (Ergo).

Møtet med politi og påtalemyndighet

Samtlige av de intervjuede journalistene opplever møtene med politi og påtalemyndighet som svært varierende: Informasjonstilgangen du får som journalist avhenger helt og holdent av hvilken person du møter på i politiet eller i påtalemyndigheten. NRKs Simon Solheim mener den varierende informasjonstilgangen kommer av uklare retningslinjer og usikkerhet rundt hva politiet og påtalemyndigheten har lov til å gi av informasjon og ikke.

Nokre kjelder vi har i politiet fortel at dei skal pågripe nokon før dei har gjort det, og fordi dei stoler på deg får du informasjon, medan andre gongar får du ikkje vite kva for status personane dei har tatt har. Om dei er mistenkte eller sikta. I nokre saker kan du stå i retten og krangle om å få bevisoppgåva i ei straffesak, medan andre stader får du kopi av sikting. Veldig varierende praksis. Nokre gongar må du krangle med aktor for å få opp bevismaterialet på storskjerm når det handlar om økonomisaker, til dømes. Eller krangle for å få bevismaterialet til utlån, for å unngå at vi skal gjera feil. Vi får jo følge rettsforhandlinga, men vi kan gjera feil om vi ikkje får sjå tala, og det kan føre til feilaktig dekning, om vi ikkje får sjå biletebevis. Eg trur det botnar i ei usikkerheit. Dei er redde for å gje meir enn dei skal. Det er ikkje enkle nok retningslinjer til at dei veit kva dei kan gje ut og ikkje (Solheim).

Alle informantene har fortalt om opplevelser der politi og påtalemyndighetens usikkerhet rundt grad av innsyn har kommet taushetsplikten til gode. Thomas Ergo har også erfart at politiet ønsker å gi ham opplysninger, men at de har vært usikre på hvorvidt loven har tillatt dem å gjøre det.

Da jeg begynte å søke etter avsluttede straffesaker i 2010, møtte jeg en politiadvokat som var rystet over kommunen. Han ønsket å gi meg innsyn, men han trengte en paragraf for å gjøre det, og det gav jeg ham. Mange politifolk er samfunnsengasjerte, som i tilfeller der folk sviktes i hjelpeapparatet, men

deres jobb er å fokusere på straffesaken. Noen politifolk blir glade for at en journalist banker på døra og sier du sitter på masse informasjon som viser et samfunnsproblem og som jeg kan bruke til å vise at personer som utsettes for overgrep ikke beskyttes godt nok. Mange vil hjelpe. Så har de fått paragrafen og hjulpet til. Og det er grunnen til innsynet jeg har fått (Ergo).

Fordi avgjørelsene tas på bakgrunn av skjønn, har Simon Solheim fra NRK opplevd at prinsippet om å behandle mediehusene likt, ikke har blitt overholdt.

Eg har eit eksempel der TV2 fekk innsyn, dei fekk kome og høyre gjennom ein lydlogg på politihuset. Argumentet frå politiet var at dei var redde TV2 skulle lage ei ubalansert sak. Og så spurte eg om eg også kunne høyre gjennom lydloggen, men eg fekk ikkje lov. Eg har tatt vare på det avslaget (Solheim).

Avslaget ligger vedlagt oppgaven som vedlegg 2.

Einar Haakaas fra Aftenposten har opparbeidet seg kildenettverk i politiet, og mener det er store journalistiske fordeler ved å ha et nettverk av kilder som kjenner resultatene dine for å få innvilget innsynsbegjæring og for annen informasjonstilgang.

Jeg jobber ofte på en måte der jeg bruker personlige kontakter. Jeg drikker veldig mye kaffe med kilder. Og henter ut opplysninger på den måten. Opplysninger jeg senere kan sjekke mot bedre dokumentasjon. Det er veldig varierende i politiet, altså. Gjennom årene har du jobbet mot et miljø, du har skrevet mange saker, og politiet følger jo veldig med på det du skriver. Du kan komme i situasjoner hvor du må vurdere veldig strengt det du får av politiet også, for de kan ha interesse av å slippe visse ting, men det er klart det er en fordel å ha et navn i politiet og vise at du har oppnådd resultater journalistisk. Da får du lettere folk i tale, det er ingen tvil om det (Haakaas).

Haakaas har også erfart at han får lettere tilgang til informasjon fra politi og påtalemyndighet ved å jobbe i anerkjente Aftenposten enn om han skulle vært fra mindre anerkjente mediehus.

Og det er klart det er lettere når du presenterer deg fra en stor avis, og det har jeg jo opplevd fordi jeg har jobba både i lokalaviser og i riksdekkende media. Det er klart lettere om du jobber i Aftenposten enn om du jobber i en lokalavis (Haakaas).

Det er også store lokale variasjoner hos politi og påtalemyndigheten. Simon Solheim fra NRK har erfart at politiet på mindre plasser ikke alltid vil oppgi informasjon om siktedes forsvarer.

Nokre gongar nektar politiet å seie kven som er forsvarar i ei sak. Det skjer på mindre plassar. I Oslo plar dei vera profesjonelle. Eg har opplevd mange gongar at du ikkje får vite kven som er forsvarar. Du får vite kven som er forsvarar etter kvart, men ikkje når nokon er sikta. Når nokon er skulda for noko alvorleg, er det eit viktig prinsipp i samfunnet at ein skal høyre den sikta sin versjon også. Derfor er det viktig å snakke med forsvararen, så han kan snakke den sikta si sak (Solheim).

Samtidig som politiet kan være mer restriktive med informasjon, er det ofte større åpenhet for å la offentligheten bivåne rettssaker i distriktene, mener Solheim.

Men vi ser ofte på mindre plassar at det er meir openheit. Her i Oslo føler eg dei vel den enklaste utvegen ved å lukke dørene. Dei kan gjera mange andre ting før dei lukkar: Pressa kan vera der, men ikkje referere. Ofte lukkar dei dørene heilt (Solheim).

Hvilket stadium saken er på, avgjør også informasjonstilgangen. Pressedekningen påvirkes av hvilke stadier i straffesaken politi og påtalemyndigheten ønsker at skal dekkes, og hvilke som ikke skal det. Rolf Widerøe fra VG minner ofte de han er i kontakt med om at åpenhet og offentlighet er hovedelementer i norsk rett, og at en straffesak burde bli behandlet der etter. Også Widerøe opplever store variasjoner i informasjonstilgangen på bakgrunn av hvem han møter.

Det er helt avhengig av hvem du møter på. Det er store personlige forskjeller. Og så er det forskjell på forskjellige faser av en sak også. Den innledende etterforskning, da vil politiet gjerne ikke ha noen omtale. Hvis de er i en innledende fase og trenger informasjon, så må de gå ut med informasjon for å få media til å skrive om saken for å få mer opplysninger. Når saken er ferdig etterforska og påtalespørsmålet kommer, kan det gjerne virke som om de vil ha omtale.

Som jeg bruker å si til alle jeg møter: Du jobber innenfor lov og rett, du jobber ikke innenfor helsesektoren. Dette er ikke pasientopplysninger, hovedregelen i norsk rett er åpenhet og offentlighet, og enhver straffesak skal i prinsippet havne i, og bli behandlet i, en åpen rett, og det handler om at folk skal ha tillit til rettsvesenet. Det er mitt sterkeste argument for at vi journalister skal få innsyn i det som skjer (Widerøe).

Problemet, slik Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad ser det, er at avgjørelsene tas på bakgrunn av skjønn, og at dette åpner for ulike tolkninger og ulik praksis.

De blir forfjamsa når jeg henvender meg og vil ha innsyn i en hel straffesak. Får de sympati for saken får du innvilget innsyn, og dette har jeg opplevd. Jeg har bekreftelse på at jeg får innsyn fordi jeg ser på hjelpeapparatets rolle. Det er ikke vond vilje fra politiets side, men de ser på jusen. Her er det skjønn. De bruker skjønn og da kan hva som helst skje (Ergo).

Et interessant aspekt er hvordan de tre krimjournalistene og samfunnsjournalist Thomas Ergo jobber opp mot et personlig kildenettverk. Krimjournalistene Haakaas, Solheim og Widerøe har kontakter i politiet som kan gi dem eksklusiv informasjon. Sosialjournalist Thomas Ergo har ikke et eget kildenettverk i politiet, og mener at få krimjournalister har presset på for å endre innsynslovgivningen da det personlige kildenettverket uansett gir dem informasjonen de trenger.

Det er mest krimjournalister som får lekkasjer fra politiet. Fordi jeg er sosialreporter har jeg ikke faste kilder i politiet. Og det er et poeng. En av grunnene til at det ikke er noen journalister som har presset på for økt innsyn i politiet er fordi de som jobber jevnlig med politiet har opparbeidet sine kilder, og krimjournalistikken er et Norges-mesterskap i å ha flest kilder og få flest lekkasjer. De flinkeste krimjournalistene får lekkasjen uansett. Så kommer sånne som meg som vil se på rettssikkerhet til utsatte grupper og saker fra barnevernet. Når vi kommer til politiet og vil ha innsyn, det gjør vi så sjelden av vi ikke har politikontakter som lekker det til oss. Derfor er det ingen som har stått på barrikadene for å endre innsynsretten (Ergo).

Hvordan påvirker dagens norske innsynspraksis den journalistiske dekningen?

Simon Solheim fra NRK mener dekningen av straffesaker blir tilfeldig, og at det er vanskelig å stille kontrollspørsmål når det er stor variasjon i mengden informasjon han får tilgang til. Han trekker fram den tidligere nevnte legevaktsaken som eksempel.

Hadde vi ikkje fått innsynet, hadde saka vorte lagt i skuffen. Det hadde ikkje vorte nokon offentleg debatt i det heile. Det la Høgsterett vekt på i dommen. Det er midt i kjerna av oppdraget media skal ha i samfunnet (Solheim).

Mens Justis- og politidepartementet i Stortingsmelding nr. 26 2003-2004 mener et åpent rettsmøte sikrer en ”betydelig grad av kontroll med og åpenhet for domstolenes virksomhet”, er Aftenpostens Einar Haakaas av en annen oppfatning.

Du får ikke det hele bildet, du ser bare det som kommer fram i retten, og i retten får vi også bare delvis tilgang til beviser og vitneutsagn. Du får ikke tilgang til avhør i retten. Noen ganger kan du få referat fra avhøret av aktor eller forsvarer, at dette har du sagt i avhør, hva sier du nå, er det riktig, men du får ikke det eksakte vedkommende har sagt. Du får heller ingen oversikt over i hvor stor grad politiet har etterforsket for å finne ut om folk er uskyldige, for eksempel. Det er en påstand som stadig kommer fra forsvarere. Du hadde nylig en inhabilitetsgreie i forhold til Transocean-saken³², ikke sant, og dette er en påstand som forsvarere bruker i økende grad, at politiet bestemmer seg for noe, at de ikke etterforsker muligheten for at vedkommende kan være uskyldig (Haakaas).

Konsekvensene av manglende innsyn i avsluttede straffesaker fører i verste fall til at journalister ikke får utført pressens samfunnsoppdrag, mener Thomas Ergo. Likevel var det kun Troms politidistrikt som som ikke innvilget innsynskravet da Ergo søkte i 2010.

Resultatet av at jeg ikke får innsyn er at jeg ikke får avdekket hvorfor og hvorvidt politiet gjorde en dårlig innsats da en utviklingshemmet kvinne ble utsatt for overgrep. Hvis tipset jeg fikk var riktig, skal politiet ha fått servert beviser på et fat og ikke tatt det på alvor. Påstanden generelt er at overgrepssaker er lavstatus i politiet. Det er vanskelig å få gode resultater og det er mye jobb. Det å påvise enkeltsaker hvor politiet slurver og ikke gjør jobben sin, hvor det dreier seg om mennesker som ikke kan ta sin egen sak, da er det viktig at pressen gjør det. Men i disse tilfellene får jeg ikke gjort samfunnsoppdraget. Det er mange journalister som forsøker å gjøre det, og jo mer motstand vi møter, jo vanskeligere er det. Det er alvor. Det dreier seg om et stort og mektig systems evne til å skjule at de ikke gjør jobben sin overfor utsatte mennesker (Ergo).

Hvordan påvirker manglende innsyn i avsluttede straffesaker rettssikkerheten?

Einar Haakaas fra Aftenposten mener manglende innsyn i avsluttede straffesaker gir dårlige muligheter for å belyse helheten i en straffesak når en ikke får kontrollert politiets arbeid. Fordi journalister tar i mot lekkasjer fra parter som er tjent med å fremme én side av saken,

³² Transocean-saken strekker seg tilbake til år 2000, da skattemyndighetene stilte spørsmål ved likningen til riggeselskapet Transocean i Norge, etter selskapet hadde solgt rigger internt. I juni og oktober 2011 ble tre skatterådgivere og tre Transocean-selskaper tiltalt for grovt skattesvik. De tiltalte ble frifunnet i 2014, og riksadvokaten har varslet at saken skal granskes for å gjennomgå måten politiet har håndtert saken på.

mener Haakaas at det er vanskelig å vurdere saken objektivt. Det vil derfor være utfordrende å undersøke hvorvidt saken er etterforsket tilstrekkelig og på en tilfredsstillende måte som ikke truer partenes rettssikkerhet.

Det er vanskeligere for oss å påpeke svakheter ved etterforskningen og det politiet ikke har sett, ved manglende innsyn. Mange journalister får veldig mye materiale, etterforskningsmateriale, av advokater, jeg ser jo at det er lekkasjer fra advokatsiden. Og det er også skummelt, for advokatene vil jo lekke det de er tjent med, og det samme gjelder også politiet. Du må hele tiden være oppmerksom på å utøve enorm kildekritikk til både det advokater og politiet ønsker å lekke. Nå er det sikkert i varierende grad hvordan journalister praktiserer det der, vil jeg tro, men jeg mener at manglende innsyn gjør det mulig å holde et spill gående, for eksempel fra advokaters side. Hvis du har helheten i saken og ser alt, kan du vurdere det mye mer objektivt (Haakaas).

NRKs Simon Solheim er enig.

Eg meiner det er alfa omega at pressa får innsyn i avslutta straffesaker, iallfall der det har vore usemje om skyldspørsmål, det handlar om rettstryggleiken, om moglegheita til å ettergå politiet. Spesielt i legevaktsaka der han som døydde, han har i utgangspunktet gått i grava med eit stempel om å ha gjort noko ulovleg før han døydde. For han hadde gått til et rettsstridig åtak mot politiet. I såne saker er det ekstra viktig, han har inga røyst til å tale saka si. Vi må ha moglegheit til å ha ein diskusjon rundt det, ei vurdering av det. Vi skal ikkje ta stilling til om det er rett eller gale, men moglegheit til å ettergå det. Det kan godt hende det var eit rettsstridig åtak, men det får du ikkje vite om du ikkje får sjå beviset (Solheim).

Den svenske innsynspraksisen fra et norsk ståsted

Alle de intervjuede journalistene ønsker seg en innsynspraksis som den svenske, der en har rett til innsyn fra og med tiltale er tatt ut. Rolf Widerøe fra VG mener den svenske praksisen gir offentligheten mulighet til å sette seg inn i sakens faktum på et tidlig tidspunkt, hvilket øker sjansen for at det ikke vil skje noe galt i rettens behandling av saken.

Satt på spissen må vi i Norge vente på at det kommer en feilaktig dom. Og jeg kan ikke skjønne hvorfor vi ikke skal ha samme ordning, vi er jo veldig ivrige etter å sammenlikne oss med Sverige (Widerøe).

Widerøe har søkt om innsyn i avsluttede straffesaker som har gått for svensk rett, og på den måten fått tilgang til informasjon han har brukt i dekingen av norske kriminalsaker.

Det som er annerledes er at du får lettere tilgang til informasjon, det er bare å ta kontakt med domstolen og sende en mail, så har du tilgang. Jeg har gjort det flere ganger. Og en ting er at det er store krim saker som har skjedd i Sverige, men det er mange saker som har link til norske (Widerøe).

Aftenpostens Einar Haakaas er også positiv til den svenske innsynsordningen, og mener det ikke er vanlig for norske journalister å benytte seg av muligheten for å innhente svenske straffesaksdokumenter som behandler kriminalitet som også har røtter i Norge. Selv bruker han innsynsmulighetene svensk lov åpner for til å søke om informasjon i kriminalsaker han arbeider med.

Som et eksempel, gullsmuglingsaken i Sverige³³, så hentet jeg ut forundersøkelsen på en dom vedkommende hadde fått i Sverige. Og det gav meg mye mer informasjon om denne siktete, hva han hadde gjort tidligere, hva slags kontakter han hadde, hvilke miljøer, hvilke venner, for det var jo da selvfølgelig avhør av en god del personer i kretsen rundt ham. Og det var i tillegg personer som var innblandet i denne gullsmuglingen (Haakaas).

Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad mener større grad av innsyn vil påvirke tilliten.

Hvis vi innfører den svenske modellen i Norge vil det styrke tilliten til politiet, akkurat som det styrker tilliten til pressen at vi er åpne om våre feil og skavanker. Det er det samme med politiet og rettsvesenet. De snakker om taushetsplikt, men ingenting av den åpenheten vi snakker om er i strid med taushetsplikten. Da hadde de ikke hatt et system i Sverige. I Sverige har de like streng taushetsplikt som oss, det er jeg sikker på (Ergo).

Svensk innsynslovgivning omfatter ikke henlagte straffesaker. Ergo mener en ny norsk innsynslovgivning kan bli enda bedre enn den svenske ved å inkludere også de henlagte straffesakene. Han mener i tillegg at pressens eget etiske regelverk vil kunne regulere hva som publiseres og ikke.

Norge kan gjøre det enda bedre enn Sverige. Henlagte saker er viktig for journalister å se på. Dekker vi en rettsak får vi tilgang til massivt med informasjon, Vær Varsom-plakaten regulerer hva som skal publiseres og hva som ikke skal det. Vi kan ikke bare slenge ut navn på mindreårige, for eksempel (Ergo).

NRKs Simon Solheim er også positiv til den svenske innsynslovgivningen, men ser i tillegg at det kan være problematisk om pressen publiserer for mye og til ugunstige tidspunkt.

Eg kunne tenkje meg at vi hadde den svenske modellen i Noreg, men eg ser utfordringa med det også. Kjem for mykje ut i media før saka har gått i retten, kan det påverke alt frå vitne til dommarar. Vi har iallfall ein lang veg å gå i Noreg, synest eg. Det burde vera lettare å få innsyn, iallfall i avslutta straffesaker som anten er henlagt eller ferdige i retten. Eller at journalistar kunne få kome på politihuset og sjå bevis når tiltale er tatt ut. Men det er vanskeleg å kome med fasit på korleis det burde vera, eg vil ha mest mogleg innsyn, men eg ser kva for utfordringar det kan gje (Solheim).

Hva taler for å lovfestet journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

I spørsmålet om hva som taler for å lovfeste retten til innsyn i avsluttede straffesaker, peker alle de spurte journalistene på pressens kontrollfunksjon som et viktig argument.

Rolf Widerøe fra VG framhever pressens avdekkende rolle.

Vi kan være en sikkerhetsventil og avdekke urett og feil som har blitt begått (Widerøe).

For Simon Solheim fra NRK handler det om rettssikkerhet.

³³ Norge er et av få europeiske land med moms på gullbarrer, som medfører at barrene øker 25 prosent i verdi når de føres inn i landet. Haakaas har skrevet flere saker for Aftenposten om kriminelle nettverk som smugler gull fra Sverige til Norge, for så å selge barrene til 25 prosent høyere pris.

Kontrollfunksjonen, det at ein kan ettergå arbeidet politi og påtalemyndighetene har gjort. Det handlar om rettstryggleik (Solheim).

Aftenpostens Einar Haakaas mener pressens mulighet til å gjøre seg opp en mening om domsgrunnlaget taler for en lovfestet rett til innsyn i avsluttede straffesaker. Haakaas framhever også objektiv dekning som et viktig argument.

Objektivitet, hensyn til å kunne ettergå politiets etterforskning, hva de har gjort, hva de ikke har gjort. Få en mye grundigere innføring i hva som er grunnlaget for en dom. Unngå skjevheter i framstillingen av saker, henholdsvis ved lekkasjer fra politiet og forsvarere, kunne oppdage justismord, ikke minst det jeg er mest opptatt av: Å kunne få informasjon om ting som kan være relevante i andre saker og i en større sammenheng. Helt uvurderlig om man skal skrive bok om et kriminelt miljø, for eksempel (Haakaas).

Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad mener en mer helhetlig praksis og forståelse for journalisters samfunnsoppdrag er tungtveiende argumenter for å lovfeste retten til innsyn.

Det må være lik praksis rundt omkring, klart uttalt åpenhet om avsluttede straffesaker. Det dreier seg om at politiet har et samfunnsansvar. Det må bli slutt på forskjellsbehandling av journalister. Journalister må få anledning til å utføre samfunnsoppdraget. Det vil også være positivt for politiet (Ergo).

Hva taler mot å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Argumentene mot å lovfeste retten til innsyn i avsluttede straffesaker er ulike hos de fire journalistene. Mens Aftenpostens Einar Haakaas ikke ser noen ulemper ved å innføre innsynslovgivning lik den svenske, mener Rolf Widerøe fra VG at det mulig vil oppleves problematisk for vitner og fornærmede.

Ulempen som fremmes er jo at vitner og fornærmede i straffesaker vil vegre seg mot å gi informasjon fordi de er redde for at det skal bli offentlig. Det er det som er kronargumentet. Men det er jo bare å informere dem om det på forhånd, og tilpasse avhørene der etter, tenker jeg. Men det fungerer bra i Sverige. Så da er det ingen grunn til at det ikke skal fungere bra i Norge (Widerøe).

Stavanger Aftenblads Thomas Ergo trekker fram riksadvokatens taushetspliktargument, selv om han ikke stiller seg bak argumentet selv.

Det riksadvokaten har brukt som argument er taushetsplikten. I den saken her så synes jeg politiet og påtalemyndigheten skyver taushetsplikten foran seg unødvendig. Ganske gammeldags å bruke taushetsplikt til å forsvare ikke å gi ut informasjon. I et demokrati har du tillit til at pressen ikke skal eske ut informasjon som er taushetsbelagt. Denne praksisen skjer hver eneste dag når journalister går i retten og får tilgang til massiv informasjon som ikke hører hjemme i offentligheten. Og det går helt fint (Ergo).

Simon Solheim fra NRK mener personvern brukes som argument for å forsvare en restriktiv innsynspraksis, men er ikke enig i at det burde være et skille mellom hva som kommer fram i en rettssak og hva slags informasjon som tilfaller pressen gjennom innsyn.

Personvernet blir alltid brukt som argument. Det er like viktig for oss med personvern. Dei brukte det som argument i legevaktsaka at om ein stadig får innsyn i saker frå politiet, vil vitne vegre seg frå å forklare seg. Men det er eit argument eg ikkje kjøper. Alt dei seier i politiavhøyr er i utgangspunktet ting som kan bli lagt fram i ein open rettssal. Kva er skilet mellom at det kjem fram i ein open rettssal, eller at vi får informasjonen gjennom innsyn?

Eg forstår ikkje argumentet. Dei fleste saker går for open rett, eg skjønar ikkje skilnaden. I retten må dei gjerne svare på enda meir personlege ting og bli grilla av ein forsvarar, kvifor er det betre enn at vi skal få moglegheit til å sjå det i dokumenta? (Solheim).

Journalistene viser gjennom intervjuene at de er samstemte i ønsket om en praksis som er mindre basert på skjønn. De forteller om lite forutsigbarhet fra politi og påtalemyndighetens side når det kommer til informasjonstilgang for journalister, enten det er ved dokumentinnsyn eller i rettssalen. *Kan*-regelen virker til å skape usikkerhet rundt mengden av informasjon journalister får ta del i, og dette synes å medføre svært ujevn praksis. Hvordan opplever så deres svenske journalistkolleger informasjonstilgangen i straffesaker, i et land hvor innsynsretten på dette feltet er lovfestet?

Svenske journalisters erfaring

I hvilken grad påvirker det journalistikken at retten til innsyn i straffesaker er lovfestet? Som vi har sett av intervjuene med de norske journalistinformantene ser manglende lovfesting ut til å åpne for ulike praksiser. Hvordan oppleves det så for svenske journalister at deres rett til innsyn i straffesaker er vedtatt ved lov? Og fører denne forskjellen til ulikheter i norsk og svensk krimjournalistikk? Et utvalg på fire svenske journalister vil gjennom sine erfaringer besvare spørsmålene.

Simon Andrén jobber i Sveriges Radio, og har arbeidet som journalist siden han var tenåring. André har de ti siste årene jobbet som nyhetsreporter ved ulike riksredaksjoner i Stockholm, blant annet Dagens Nyheter, Aftonbladet og Ekot i Sveriges Radio.

Johanna Bäckström Lerneby har jobbet som journalist de siste nitten årene, og har lang erfaring som kriminalreporter. Lerneby er premiert med Guldspaden for 2011 og 2012, en pris som kan sammenliknes med den norske SKUP-prisen. Høsten 2015 vant hun det Stora journalistpriset, og arbeider i dag i Sveriges television (SVT).

Jenny Küttim har ti års erfaring som journalist, og har i hele sin karriere arbeidet med gravejournalistikk. Sammen med kollega Hannes Råstam avslørte Küttim at sakene mot Thomas Quick var et justismord. Hun har senere vunnet store journalistiske priser og arbeider nå i Utbildningsradioen.

Eric Tagesson jobber som kriminalreporter i Aftonbladet, som er Sveriges største avis. Tagesson har seksten års erfaring som journalist og har også studert jus.

Hva bruker du avsluttede straffesaker til?

De svenske journalistinformantene bruker avsluttede straffesaksdokumenter som en del av sitt researchmateriale. Dommer, avhørsprotokoller, bevisrapporter og bilder brukes som underlag i deknningen hos de intervjuede journalistene. Eric Tagesson fra Aftonbladet bruker avsluttede straffesaksdokumentene til å skaffe seg informasjon til å berike og utbrodere kriminalsaker han jobber med.

Jeg søker ofte om innsyn i avsluttede straffesaker. Det handler gjerne om at en person er mistenkt for en forbrytelse. Da leser vi gamle dommer for å finne detaljer om personen, så vi kan sette informasjonen i et juridisk perspektiv. Det er kjempeviktig å ha innsyn i avsluttede straffesaker for deknningens del. I og

med at alle dommer i Sverige er offentlige, finner vi mye informasjon om den mistenkte ved å lese gamle dommer. Det er et researchunderlag. Så vi vet mer (Tagesson).

Johanna Bäckström Lerneby fra SVT har tidligere dekket gjengkriminaliteten i Göteborg. Ved hjelp av straffesaksdokumenter, slik som avhør og kommunikasjonskontrollrapporter, har hun kartlagt de ulike gjengene og på den måten skaffet seg oversikt.

Når det er en dom i straffesak jeg er interessert i, begjærer jeg alltid ut dommen og forundersøkelsen. Det gjør jeg som regel når jeg gjør en større jobb, og jeg forstår ikke hvordan man kan lage god journalistikk i Norge når dere ikke har tilgang til dette. Det er helt ubegripelig for meg. I Göteborg har vi store problemer med gjengkriminalitet. Det er vanskelig for en journalist å se hvordan alt henger sammen, hvem som kjenner hvem, hvem kjøper våpen av hvem, hvem ringer hvem, hvem som går på hvilke fengslingsmøter, hvordan ser telefonavlyttingen ut, hvor har de blitt avlyttet og slikt. Alt dette står i forundersøkelsen, ikke i dommen. Jeg bruker alltid forundersøkelsen når jeg kartlegger gjengene. Som krimreporter er det umulig å holde rede på flere hundre kriminelle. Jeg lager oversikter som inneholder navn, personnummer, adresse, hvilke forbrytelser personen har begått, hvem personen har gjort forbrytelsen sammen med, hvem som er bror og søster, hvem personen er kompis med. Neste gang noen skytes vet jeg hvem som er hvem. Jeg vet om de har spilt på samme fotballag og om kjenner de hverandre. En person blir kanskje dømt, men i forundersøkelsen kan vi se hvem han har snakket med på telefon, hvem som var med på fengslingsmøtet. Gjengene har kontakt med personer som ikke er anklaget for forbrytelser, men som likevel er innblandet i kriminaliteten. Og ved hjelp av forundersøkelsene kan en som journalist kartlegge de kriminelle gjengene (Lerneby).

Dokumentene gir har gitt Lerneby informasjon hun ikke kunne funnet i dommer eller på andre lovlige måter.

Du kan se mønster i gjengenes narkotikahandel, og beskrive brister i sosialtjenestens arbeid når en ser at en narkotikagjeng har hatt kontakt med en trettenåring på torget. Hvordan kan det ha seg at trettenåringen er på torget? Og hva gjør sosialtjenesten med det? Du kan få en helt annen historie som ikke har med dommen å gjøre, men som omhandler et veldig viktig samfunnsystem. Sosialtjenestens jobb med barn i forstedene, for eksempel.

Du finner telefonnumre, ser sammenhenger, finner innganger til andre felt. Har de kontakt med barna? Hvordan fungerer sosialtjenesten i den bydelen? Det finnes så mye en kan lage granskende samfunnsjournalistikk av. En finner misforhold i samfunnet som det må gjøre noe med. Det kan en ikke gjøre på samme måte i Norge, og det er synd for innbyggerne som legger mye penger i politiets arbeid gjennom myndighetene. Noen må gjøre dem oppmerksomme på misforholdene, for det gjør de sjelden selv. Vi bruker forundersøkelsen til så mye mer enn bare å forstå dommen og forbrytelsen det handler om. Om en ikke har tilgang til forundersøkelsen er det umulig å granske politiets arbeid (Lerneby).

Fordi gjengkriminaliteten i Göteborg har vært omfattende, har det svenske politiet brukt store ressurser i forsøket på å bekjempe gjengenes lovbrudd. Johanna Bäckström Lerneby avslørte ved hjelp av forundersøkelsen hvordan politiet, på tross av stor ressursbruk, likevel begikk en feil under spaning som kunne fått fatale konsekvenser.

For noen år siden dekket jeg den grove gjengkriminaliteten i Göteborg. Politiet satte inn store ressurser for å bekjempe gjengkriminaliteten nord-øst i byen. To gjenger kidnappet, myrdet og mishandlet hverandre grovt. Det var trusler, alle var bevæpnet og hadde skuddsikre vester. 72 personer har blitt skutt og drept i Göteborg i løpet av de siste årene.

Så kom rettssaken. Jeg begjærte ut forundersøkelsen og begynte å lese. Da ser jeg at politiet har telefonavlyttet gjenglederen, men også drevet med hemmelig romavlytning. Da ble jeg interessert, for det er ganske uvanlig. Så leser jeg hva gjenglederen har sagt mens han ble avlyttet. Videre leser jeg hvordan de har overvåket ham, at det stod en politibil utenfor leiligheten hans til enhver tid. Patruljens eneste oppgave var å ha oversikt over hvor gjenglederen befant seg. De skulle rapportere hvor han var til enhver tid. Gjenglederen var inne i leiligheten med en venn, det kunne politiet høre på romavlyttingen.

I forundersøkelsen står det i et promemoria at politiet plutselig mister gjenglederen av syne. Og da tenker jeg, hvordan er det mulig å miste ham? Det var deres eneste oppgave. De hører på romavlyttingen og i tillegg sitter de i bilen og ser på døren hans. Da viser det seg av patruljen hadde tatt en pause, og så hører de at gjenglederen og vennen går ut av leiligheten. Så mister de dem av syne og finner dem ikke igjen. Og fram til de finner ham igjen har gjenglederen skutt en rival i ryggen. Rivalen klarer seg mirakuløst. Dette blir en kjempestor nyhet, det er en skandale.

Så mye skattepenger ble brukt, alle politiets penger i Göteborg ble brukt til å bekjempe gjengkriminalitet i disse årene. Og så hadde de én oppgave: Å overvåke denne gjenglederen, og de mister ham. Dette hadde jeg aldri kunnet få fram om jeg ikke hadde tilgang til forundersøkelsen. Gjenglederen ble dømt til slutt, men politiets arbeid blir aldri omtalt i en dom, og det er ingen i politiet som forteller dette til meg. Og slike gullkorn finnes i nesten hver eneste forundersøkelse. Det finnes nesten alltid noe en kan gå videre på og lage journalistikk av (Lerneby).

Jenny Küttim fra Utbildningsradioen (UR) var en av to journalister som avslørte justismordet mot Thomas Quick. Innsynet i de avsluttede straffesakene mot Quick var avgjørende for å avdekke informasjon som viste brist i Quicks erkjennelser om å ha myrdet åtte personer. Quick heter opprinnelig Sture Bergwall, og omtales her ved begge navn. Küttim mener retten til innsyn i straffesaker er sentralt for alle svenske journalister, både innen nyhetsjournalistikken og for pressens granskende funksjon.

Politi og påtalemyndigheten er ofte et tema en lager journalistikk om. Hvordan har etterforskningen fortont seg? Hva har hendt? Jeg bruker å gå inn i ettertid for å se hva som egentlig skjedde og se om det passer med bildet som har blitt presentert i offentligheten. Da er det veldig viktig å få tilgang til etterforskningen. Vi har en stor fordel i Sverige ved at alt blir offentlig når tiltale kommer. Også dokumentene som har vært holdt unna etterforskningen. Det som kalles slasken. Da får en tilgang til alt politiet har samlet av informasjon gjennom etterforskningsperioden.

Hva er slask?

Slasken er det påtalemyndigheten ikke synes er relevant for etterforskningen, og derfor ikke innlemmes i forundersøkelsen. Men det er likevel noe som politiet har utredet. Ta Thomas Quick-saken som eksempel. Det var en av Sveriges største rettssaker i moderne tid, etter Palme-mordet. Det fantes et enormt materiale som var offentlig tilgjengelig. Slasken var kjempestor, og politiet hadde vært uforsiktig med behandlingen av dokumentene i etterforskningen. De hadde blant annet glemt å legge dokumentene inn i etterforskningen. Han som var hovedansvarlig i Thomas Quick-etterforskningen hadde slasken på sitt kontor, hvilket er ulovlig.

I arbeidet med vår egen Thomas Quick-etterforskning bestemte vi oss for å lese hele materialet. Mange journalister hadde allerede jobbet med saken, men ingen hadde kommet fram hva som egentlig hadde skjedd. Noe av det vi gjorde var å samle inn alt av materiale. Vi snakker om 50 000 dokumenter, som vi begjærte ut, kartla og leste. Alt var offentlig materiale. Det var videoer, rekonstruksjonsvideoer, rettslige utredninger av Sture Bergwalls helse. Slike saker får man aldri tilgang til som svensk journalist, for det er klassifisert som for personsensitivt. Men vi hadde Sture Bergwalls fullmakt. Alt som omhandlet helsen hans og psykiatriske vurderinger er i utgangspunktet underlagt personvern, men gjennom fullmakten fikk vi tilgang.

Vi leste, sammenstilte materialet, satte det i kronologisk rekkefølge for å se hva som hadde kommet fram under etterforskningen. Hvordan tilståelsene så ut. Det viste seg at han hadde tilstått falskt for de åtte mordene han hadde blitt dømt for. Vi laget en oversikt over hvor mye informasjon Thomas Quick, eller Sture Bergwall, visste i de første forhørene, og hva som var kjent for politiet. Dette var gamle mordgåter, så det var mye informasjon som allerede var kjent for politiet fra tidligere etterforskning. Deretter kunne vi følge utredningens gang og se hvordan Thomas Quicks forklaringer vokste fram i takt med hva politiet visste fra etterforskningen. Det ble veldig tydelig at han hadde løyet. Og at han gjenfortalte det politiet forventet at han skulle si. Han ble gitt informasjon så han skulle klare å fortelle en versjon som medførte at han ble felt (Küttim).

Informasjonstilgang i straffesaker

Fordi svenske krimjournalister i stor grad bruker straffesaksdokumenter i sitt arbeid, omhandler dette punktet både verserende og avsluttede straffesaker. Straffesaksdokumentene er tilgjengelige fra og med tiltale er tatt ut, og en kan få tilgang til dokumentene ved å følge prosedyren nevnt i teorikapittelet under overskriften *svensk innsynslovgivning*. Simon Andrén fra Sveriges Radio mener innsynsretten bidrar til en mindre spekulativ presse som baserer dekningen på saklig informasjon heller enn rykter.

Det var en sak om ungdommer i Sverige. En mindreårig jente ble drept på en skoleavslutning. Mange ungdommer var vitner. De fant henne ihjelslått. Det var en gutt hun hadde hatt en affære med som hadde drept jenta på oppdrag fra hans egen kjæreste. Paret ble dømt for oppfordring til mord og selve mordet. Det var vanskelig å få tak i informasjon fordi de var mindreårige. Da tiltalen kom, fikk vi forundersøkelsen, all informasjon var da tilgjengelig. Vi fikk vite alt av interesse. Derfor kunne vi forklare på en ordentlig måte hva og hvordan det hadde skjedd. Vi slipper spekulasjoner og rykter. Hele forundersøkelsen klarmet bildet av hendelsen og gav en forklaring (Andrén).

Selv om innsynsretten er lovfestet i Sverige, har Andrén gjentatte ganger opplevd at han må kjempe for å få tilgang til straffesakene han ønsker å få innsyn i.

Tilgangen man har rett til å få, må man mange ganger kjempe for. Det er ikke alltid lett å kontakte tingretten eller påtalemyndigheten. Noen ganger vil ikke politiet gi ut K-nummeret. Dersom noe skjer i helgen, og personen som sitter med informasjonen i politiet har fri, kan det være vanskelig å få tilgang på informasjon. Der politiet vil jobbe uforstyrret kan de drøye ved å ikke gi ut K-nummeret. Eller om de ikke svarer i telefonen. Noen i politiet er ansvarlige for å gi informasjon, og om de ikke er villige til å gi den ut, kan det ta tid (Andrén).

Jenny Küttim fra UR mener offentlige informasjon som regel er lett tilgjengelig, men at en ukultur har oppstått i det svenske byråkratiet de senere årene der det er vanskeligere for journalister å få tilgang til dokumenter. Küttim mener dette handler om mangel på kunnskap hos politibetjenter og byråkrater. I tillegg påvirker informasjonsmedarbeidere journalisters dokumenttilgang. I motsetning til Simon Andrén og Jenny Küttim opplever SVTs Johanna Bäckström Lerneby det utelukkende som uproblematisk å få ut informasjon vedrørende straffesaker.

Det er oftest veldig lett og sjelden noe problem. Grunnregelen er at en forundersøkelse alltid er offentlig. Deretter kan visse deler av den være underlagt personvernet, slik som i seksualforbrytelser og

liknende. Jeg har jobbet mye med å kartlegge seksuell trafficking der unge jenter tas til Sverige. Da sensurerer de ofte navn på ofre. I voldtekt sensureres persondetaljer, men oftest har ikke navnet noe med journalistikken å gjøre. Om du får ut forundersøkelsen i en sak der et barn har blitt voldtatt er ikke navnet viktig, men etterforskningen, hendelsesforløpet, forhørene og politiets arbeid. I barnevoldtekter kan de iblant sensurere mer. Men det vanligste er jo at alt er offentlig, og du kan få informasjonen på mail. I forgårs bestilte jeg en forundersøkelse. Så fikk jeg det på mail i løpet av dagen (Lerneby).

Før tiltale er tatt ut, har ikke svensk presse lovfestet tilgang til etterforskning og annet politiarbeid. Eric Tagesson fra Aftonbladet forteller at han på et tidlig tidspunkt i saken ofte søker uoffisiell informasjon, og at den uoffisielle informasjonen supplerer det han får vite gjennom straffesaksdokumenter.

Informasjonstilgangen varierer ved ulike perioder i saken. Det er begrenset i starten, politiet vil jobbe i fred, men noen ganger vil de ha vår hjelp og kommer med informasjon for å få opplysninger fra publikum. Men vanligvis er det lite informasjon fra offentlige kilder på dette stadiet. Da søker vi heller informasjon fra vitner eller politi som gir oss den uoffisielt. Vi søker alltid informasjon utover det vi får vite offisielt (Tagesson).

Jenny Küttim fra UR forteller om en kultur der enkelte i politiet på et tidlig stadium i saken selger informasjon til pressen for penger. På den måten får pressen tidlig tilgang på informasjon i særlig høyprofilerte straffesaker.

Vi har en kultur i Sverige der politiet selger informasjon til avisene for tipspenger. Det kan være mellom 50 000 og 100 000 kroner. Og det er ganske mye penger for en politibetjent. I høyprofilerte saker vet pressen ganske raskt detaljer i saken fordi det er en kultur i politiet at man lekker informasjon. Den eneste institusjonen som ikke lekker er Säpo³⁴. De er de eneste man kan stole på at holder tett. Men det gjør det vanskeligere for journalister. Jeg er helt avhengig av muntlige kilder. Helt avhengig av at politibetjentene begår en forbrytelse, ellers får jeg ikke informasjon. Da gjelder det å beskytte sin kilde (Küttim).

Verserende straffesaker der tiltale er tatt ut, og avsluttede straffesaker behandlet i en domstol, er offentlig tilgjengelig i Sverige. Henlagte straffesaker er derimot unntatt offentligheten. Simon Andrén fra Sveriges Radio forteller at det er vanskelig å få tilgang til informasjon der politiet selv etterforskes og saken blir henlagt.

Det kan være vanskelig å få fram informasjon når det er intern etterforskning og etterforskningen henlegges. Når en politibetjent har blitt etterforsket, vil en vite hvorfor han ikke dømmes. Sveriges Radio har publisert noen saker der personer i politiet har tidd rundt slike ting og saken har blitt dysset ned. Etter at Sveriges Radio rapporterte om hendelsen ble saken gjenopptatt. Etterforskerne fortsatte å utrede. Noe er tydeligvis ikke helt bra i det svenske offentlighetsprinsipp, det ser vi i saker som denne (Andrén).

Også Aftonbladets Eric Tagesson har liknende erfaringer som Simon Andrén, men opplever å få tilgang til noe av informasjonen rundt henlagte straffesaker.

³⁴ Säpo er en forkortelse for Säkerhetspolisen, og kan sammenliknes med norske PST – politiets sikkerhetstjeneste.

I en viss grad kan du få informasjon. Om det er gjort en utredning kan man få innsyn i denne, men personvernkravet blir høyere. Jeg har skrevet mye om dette, eksempelvis om en politisjef som var mistenkt for barnepornografiforbrytelser. Etterforskningen har jeg ikke fått. Hvorfor de har henlagt saken kan en spørre om, ettersom politisjefen gikk av. Men det er opp til domstolen å bedømme.

Du kan få innsyn i noe av det henlagte straffesaks materialet, men det er større grad av personvern enn i andre saker. Man anser at en person som er utredet, men ikke skyldig, behøver mer integritetsvern enn en som tiltales for forbrytelser. Det burde vært tvert om. Når politiet selv etterforsker politiet,³⁵ slik som i den norske legevaktsaken der en ambulansesjåfør og politiet har drept en mann, da er det viktig at media gransker og ser hva som har hendt så en får sjekket at makten ikke misbrukes (Tagesson).

Utbildningsradioens Jenny Küttim forteller at det finnes måter å få innsyn i henlagte straffesaker på, men at metoden ikke er særlig kjent blant journalister.

Per definisjon har du ikke tilgang til henlagte straffesaker, men du kan rettferdiggjøre hvorfor du skal få det ved å argumentere. Kanskje må du garantere at du ikke vil henge ut folk. Det er ikke så mange som vet om dette, men om du vil ha ut en henlagt sak om en politibetjent som enten selv har anmeldt noen, eller har blitt anmeldt, da kan du be om *alle* politianmeldelsene som gjelder en spesifikk gruppe. Så lenge det er en gruppe mennesker kan ikke myndighetene nekte deg å få utlevert det du ber om. Men om du ber om alle politianmeldelsene som gjelder én person, får du ikke innsyn. Så lenge du nevner kun ett navn blir det regnet som en trussel mot personen, men søker du om innsyn i en gruppe kan de ikke nekte deg. I hvert fall ikke om du er journalist. De kan ikke spørre hvorfor eller hva du skal bruke informasjonen til heller (Küttim).

Møtet med politi og påtalemyndighet

Johanna Bäckström Lerneby fra SVT har et godt nettverk av kilder i politi og påtalemyndigheten. Som journalist opplever hun at politi og påtalemyndigheten forholder seg til henne på en god måte, men at et økende antall av informasjonsmedarbeidere gjør jobben vanskeligere.

Generelt forholder de seg til meg på en god måte. Jeg har jobbet lenge, så jeg har mine politikontakter og kontakter i påtalemyndighetene. Jeg pleier å ringe dem, selv om jeg ikke alltid siterer dem på informasjonen de gir meg. Jeg kan for eksempel si ”jeg har hørt at det er Thomas Johanson som har gjort dette, stemmer det?” Da sier de gjerne at det stemmer, men jeg siterer dem ikke, selv om dette er informasjon jeg bruker i saken. Nettverket bygger man jo opp over tid mens man jobber, men generelt synes jeg de forholder seg til meg på en god måte.

Det er flere og flere informasjonsmedarbeidere som har begynt å jobbe i politiet. Jeg prøver å unngå dem, for de vet ikke nødvendigvis mer om saken enn jeg gjør. Jeg vil prate direkte med etterforskeren som sitter på informasjonen. En informasjonsmedarbeider må gå ned og spørre personen som etterforsker. Så gjenforteller de til meg. Når jeg ikke får snakke med førstehåndskilden blir det som å leke hviskeleken. Jeg forsøker heller å finne ut hvilken gruppe som etterforsker forbrytelsen, og så ringer jeg dem direkte (Lerneby).

Jenny Küttim fra UR opplever både mistenksomhet og velvilje blant politi og påtalemyndigheten.

³⁵ Spesialenheten for politisaker er ikke en del av norsk politi, og det er derfor nødvendig å presisere at politiet ikke etterforsker politiet, selv om dette er en kritikk enheten ofte møter.

De er mistenksomme. Men på den andre siden har jeg også mange kilder i politiet og påtalemyndighetene som forteller når de synes noe er feil. Man er jo sin troverdighet som journalist (Küttim).

I hvilken grad tror du svensk presse bidrar til forhåndsdomming og justismord?

I flere norske justismordsaker har pressen blitt beskyldt for å videreføre politi og påtalemyndighetens versjon av saken i stedet for å gjøre seg opp en selvstendig mening basert på egne undersøkelser. Med dette som bakteppe er det interessant å undersøke i hvilken grad svenske journalister bidrar til justismord, ettersom de på et tidlig stadium har tilgang til sakens etterforskningsmateriale. Eric Tagesson fra Aftonbladet mener svenske justismord er sjeldne, men utelukker ikke at svensk presse kan være unyanserte dekingen av kriminalsaker. Tagesson har i dette tilfellet motstridende meninger med faglitteraturen på feltet. Se metodekapittelet for problematisering av dette.

Justismord er uvanlig. Jeg tror og håper at vi ikke bidrar mye til å påvirke rettssystemet. Domstolene er frittstående fra media. Jeg tror vi påvirker allmennheten, men ikke domstolen. Men vi har eksempler der massemedia har drevet saken, som i saken mot Thomas Quick. Massemedia skrev han var skyldig, at han hadde begått alle mordene, og ingen gransket dette. Ikke før lenge etter.

Alle aviser er ikke like flinke i dekingen, men riksmidia er gode på å la begge sider komme til ordet og framstiller saken nyansert. Når vi får ta del i informasjonen skriver vi om det. For eksempel om en finner DNA, eller en mistenkt gjerningsmanns blod blir funnet på et mordoffer. Vi skriver om bevis, men skriver aldri om en mistenkte er skyldig eller ikke (Tagesson).

SVTs Johanna Bäckström Lerneby trekker i likhet med Tagesson fram Thomas Quick-saken som eksempel på et svensk justismord, og mener det svenske offentlighetsprinsippet var avgjørende for at Quicks rettssikkerhet ble overholdt til slutt.

Thomas Quick-saken ble virkelig et justismord. Det ser en ved gjennomgang av bevisene. Problemet var jo at han erkjente mange av mordene. Skulle en undersøkt om det han innrømmet likevel ikke stemte? Det var politiets, og ikke pressens feil. Selv om pressen var med på massepsykosen. Det er vanskelig for pressen i slike tilfeller, for når en jobber med å rapportere, må en rapportere det som skjer. Når Thomas Quick innrømmer det sjette mordet, så rapporterer en jo det.

Thomas Quick er et godt eksempel, for hvis Sverige ikke hadde hatt offentligheten rundt forundersøkelser, hadde Hannes³⁶ aldri kunne avsløre rettsskandalen mot Thomas Quick. Takket være innsyn i forundersøkelsene kunne Hannes legge puslespillet som viste at Quick ikke var skyldig. I Norge hadde en aldri kunnet avsløre dette, ettersom dere ikke har tilgang til dette materialet (Lerneby).

Et argument mot å gi innsyn i straffesaker er hvordan enkeltpersoner risikerer å henges ut i pressen. Simon Andrén fra Sveriges Radio tror flere kan føle seg uthengt av svensk presse i kriminalsaker, men mener media tar hensyn til hvilket stadium straffesaken er på.

³⁶ Hannes Råstam var en profilert gravejournalist fra Sverige som sammen med Jenny Küttim avslørte at Thomas Quick var utsatt for justismord. Råstam døde i 2012.

Det finnes sikkert mange mennesker som opplever å bli dømt på forhånd når de blir utpeker som lovbrytere i media. Ofte tar redaksjonen hensyn til hvor en er i straffeprosessen. Det blir sjelden publisert bilder av mistenkte. Men karakteristikker som ”en 26 år gammel man fra denne lille plassen” gjør jo at det er mulig å identifisere den mistenkte likevel.

Det var en gang i høst at en mann man trodde var terrorist, viste seg å ikke være det likevel. Det var en gitt person politiet søkte etter, med bilde og identitet, men da han ble arrestert viste det seg at han var uskyldig. Om du blir uskyldig utpekt kan du søke om erstatning fra staten. Det kalles publisitetsskade. Han som ble mistenkt for terrorplanlegging søker nå om erstatning fra staten for uthengingen i media (Andrén).

Eric Tagesson fra Aftonbladet forteller at pressen hadde lite informasjon om den terrormistenkte mannen, ettersom saken var unntatt offentligheten for ikke å true rikets sikkerhet. Mediernes informasjon kom utelukkende fra politiet, og bilder av den mistenkte ble spredt av pressen på ulike medieplattformer.

Alle publiserte bilder av den ungen mannen, fortalte om hans liv, personlige detaljer, familieforhold og liknende. Så fant man ut at han var helt uskyldig, han hadde ikke gjort noe galt. Han ble uthengt. Selv om han var mistenkt, så er det ikke kult å bli hengt ut som terrorist (Tagesson).

Også SVTs Johanna Bäckström Lerneby mener svensk presse forhåndsdommer enkeltpersoner, men synes det er vanskelig å se hvordan pressen ikke skulle bidra til dette om de samtidig skal gi allmennheten tilstrekkelig informasjon om en begått forbrytelse. Hun trekker i likhet med de to andre fram eksempelet om den terrormistenkte mannen.

Vi bidrar definitivt til å forhåndsdomme, og hvordan skal en kunne unngå det? Den eneste måten å unngå det på er ved å ikke å rapportere noe som helst i kriminalsaker før dommen har kommet, og det er ikke et alternativ. I høst hadde vi et eksempel om en terrormistenkt som Sakerhetspolisen mistenkte for terrorvirksomhet. Han bodde på et asylmottak. Sakerhetspolisen publiserte et bilde av ham, og så fant de ham på asylmottaket, og fant ut at han er fullstendig uskyldig, han visste ingenting. En stakkars syrer som hadde flyktet. Han ble forhåndsdomt til de grader. Så ble han frikjent i pressen i etterkant.

Vi hadde et stort mord i sommer der en ung jente, Lisa Holm, ble drept. Det var en mann som myrdet henne, han var gjestearbeider fra Litauen. Han ble arrestert raskt etter mordet. Selv om man ikke visste navnet hans ble det skrevet mye om ham, og det er klart at hvis han senere skulle vise seg å være uskyldig, så var han blitt klart forhåndsdomt. Men alternativet ble å ikke rapportere, eller rapportere så lite detaljert at det ikke blir interessant. ”Mann er arrestert for mordet på Lisa Holm.” Jeg vet ikke hvordan man kan unngå å forhåndsdomme, men at enkeltpersoner forhåndsdommes er helt klart (Lerneby).

Kjenner du til straffesaker i Sverige der du mener straffesaksdokumentene ikke burde være offentlige?

Svenske straffesaksdokumenter er i hovedsak offentlige for alle som skulle ønske å få innsyn dem. Det inkluderer at også privatpersoner har rett til innsyn. Mens journalister forholder seg til sitt etiske regelverk, stilles ikke samme krav til privatpersoner. Eric Tagesson opplever det som problematisk at privatpersoner kan spre det han betrakter som sensitivt materiale.

IBlant synes jeg kun journalistene burde få ta del i informasjonen, og ingen andre. Christine Schürrer drepte to barn som var ett og tre år gamle med en hammer i Arboga i 2008. Bildene fra etterforskningen kom. Det er de verste bildene jeg har sett i min karriere. Og fordi dette er offentlig, søkte privatpersoner om innsyn, og så ble bildene spredt på nettet. Enten burde tingretten ha unntatt bildene av personvern hensyn, eller forbeholdt bildene til profesjonelle journalister (Tagesson).

Simon Andrén fra Sveriges Radio synes reguleringen av hva som fra politiet, påtalemyndigheten og domstolens side oppfattes som sensitivt materiale fungerer godt.

I mange tilfeller, når det handler om voldtekt, seksuelt misbruk og saker der barn er involvert, er opplysningene sikret av personvernet. Da er det ingen mulighet til å gi ut bildene. Det er sjelden jeg føler håndteringen av personvernet blir feil, ofte er den rimelig. Det gis ikke ut mer enn det som skal gis ut. Og det er sjelden det blir gitt ut for lite. Jeg synes det er en god bedømming i disse sakene. De er flinke med informasjon som unntas av personvern hensyn. Når de gir ut dokumentene sladder de bildene, og om barn er involvert sladder de navnene på barna. Navn på kvinner som har blitt utsatt for voldtekt er også ofte sladdet (Andrén).

Johanna Bäckström fra SVT anerkjenner at offentlighetsprinsippet kan misbrukes, og at det kan medføre skade for enkelte, men mener prinsippet er så viktig at en må tåle konsekvensene det medfører.

Om alt gjennomsyses av transparens, tror jeg vi i større grad slipper korrupsjon og jeg tror folk blir behandlet bedre i avhørssituasjoner. Det er en jævla innskrenkning og et overgrep å låse voksne mennesker inne og ta fra dem friheten. Det er det verste en kan gjøre mot et annet menneske. Fordi noen har rett til å gjøre det, rett til å bruke vold, er det kjempeviktig at noen kan granske deres arbeid for å se at de forvalter makten riktig. Det er derfor jeg synes offentlighet er viktigere enn de eventuelle skadene. Det skader også, men det ville vært verre uten (Lerneby).

Jenny Küttim fra UR mener dagens praksis fungerer bra, der visse deler av enkelte straffesaker sensureres.

Jeg kjenner ikke til offentlige straffesaker jeg ikke mener burde være det. Det gjøres ikke offentlig om det er en sak om seksuell utnyttning av mindreårig. Vi har jo restriksjoner, og da får vi ikke tilgang til materiale om vi ikke får det fra advokatene. Og slik skal det være (Küttim).

Den norske innsynspraksisen fra et svensk ståsted

Når det kommer til den norske innsynspraksisen, synes de svenske journalistene norsk lovgivning virker til å være til hindrer både for å kontrollere opplysninger og for å forstå samfunnets problemer. Simon Andrén fra Sveriges Radio tror norske journalisters manglende rett til innsyn får flere negative konsekvenser.

Det låter hemskt. Det virker vanskelig med en praksis der en ikke har innsyn i dokumentene. Det høres ut som om det gir negative konsekvenser for debatten i samfunnet når det kommer til kriminalitet. Kriminalitet speiler ofte samfunnets problemer. Om en ikke får informasjon, får en ikke et godt bilde av hvordan samfunnet ser ut. Lovgivningen høres dårlig ut, og gir en dårligere og mindre nyansert kriminaljournalistikk (Andrén).

Johanna Bäckström Lerneby tror konsekvensene av manglende innsynsrett i straffesaker bidrar til at en i Norge ikke får belyst viktige samfunnsproblemer.

Jeg tror at det norske folket får dårligere innsyn i hvordan myndighetspersonene deres, som politi, påtalemyndigheter og domstoler, utfører jobben sin. Dere får ikke samme mulighet til å finne ut hva de gjør feil og hvordan de bruker penger. Det er kjedelig for mine norske kolleger, for hvordan skal de kunne lage god journalistikk? I lengden er det det norske folk som taper. Krimjournalister jobber for å vise misforhold i samfunnet, men det kan ikke norske krimkolleger gjøre på samme måte som oss. Jeg forstår ikke at norske politikere aksepterer det. Det er ikke klokt (Lerneby).

Også Aftonbladets Eric Tagesson synes den norske innsynslovgivningen virker problematisk. Han mener at uten mulighet til å gjøre seg opp en selvstendig mening på bakgrunn av nøytral informasjon, risikerer journalister å bli mikrofonstativ.

Det store problemet er at en blir avhengig av hva politiet forteller, om du ikke kan kontrollere opplysningene. Du kan ikke se hva som skjer i prosessen og kan ikke granske det du får av informasjon. Du må bare tro på dem. Da blir informasjonen forenklet, massemedia blir en del i å domme den mistenkte. Hvis påtalemyndigheten sier de har fellende bevis, og en ikke kan kontrollere bevisene, blir journalistikken en forlengelse av påtalemyndigheten (Tagesson).

Jenny Küttim fra UR mener på sin side at norske journalister må være langt mer kreative i sitt arbeid enn de svenske for å dekke krimfeltet på en god måte.

Norske journalister må være raskere på føttene. De må jobbe hardere. Jeg tror egentlig at Norge som samfunn er likt Sverige når det kommer til åpenhet. Vi som er svenske journalister blir nok latere av å ha det som vi har det. Vi stoler utrolig mye på forundersøkelsen og antar at den er korrekt. Hvilket betyr at vi ikke nødvendigvis tar opp telefonen og ringer politiet eller personen i påtalemyndigheten som arbeider med saken. Du finner ikke ut om en etterforskning er god ved å lese protokoll.

Jeg tror vi måtte gjort mer fotarbeid uten offentlighetsprinsippet vi har i Sverige, og mange journalister vil ikke det, våger ikke eller gjør ikke det (Küttim).

Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

De svenske journalistene mener pressen utfører viktige kontrollfunksjoner i samfunnet, og at innsyn er en nødvendighet for å utføre funksjonen best mulig.

Den norske befolkning har rett til å vite hva politi, domstol og påtalemyndigheten bruker skattepengene til. Det er viktig at de bruker pengene riktig og at misforholdene som finnes, som ikke kommer fram fordi dere ikke får kontrollere det, må fram i lyset så de kan rettes opp i. Jeg kan ikke tenke meg at norsk politi er bedre enn det svenske, og her finnes det mange eksempler på dårlig arbeid og andre forhold som må endres. Saker de ikke vil fortelle om frivillig. Dette må en kunne kontrollere. Det viktigste er å kontrollere rettssystemet, i og med at de får bruke vold lovlig, de får låse inn voksne mennesker, og det må kunne kontrolleres. Det må være offentlighet rundt dette, ellers begås det store feil. Se på Thomas Quick-saken. Samme undersøkelse kunne dere ikke gjort i Norge (Lerneby).

Jenny Küttim fra UR, som var en av journalistene som avslørte justismordet mot Thomas Quick, er enig med Johanna Bäckström Lerneby.

Pressen må ha rett til innsyn for at vi skal oppfylle vårt oppdrag om å granske makten (Küttim).

Eric Tagesson fra Aftonbladet mener innsyn er en forutsetning for at demokratiet skal fungere.

Det viktigste argumentet er: For at demokratiet skal fungere er det nødvendig at massemedia kan granske myndighetenes arbeid. Det kan en ikke gjøre uten innsyn. En må få mulighet til å gjøre egne vurderinger, ikke tro på hva myndighetene sier. Dette gjelder i alle straffesaker og offentlige virksomheter. I regjering, riksdag og foretak, en må ha mulighet til å granske og få innsyn (Tagesson).

Simon Andrén fra Sveriges radio mener i tillegg at redaksjonene er de beste til å avgjøre hva som skal publiseres og ikke. Framfor at straffesakene skal siles for sensitiv informasjon, mener Andrén redaksjonene selv burde bli gitt dette ansvaret.

La ansvaret hvile på redaksjonene. Det er mye informasjon, men ansvaret skal ligge på redaksjonene. Det skal ikke være myndighetene som bestemmer hvor mye informasjon redaksjonene skal få (Andrén).

Hva taler mot å lovfestet journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Når det kommer til argumenter mot å lovfestet rett til innsyn i avsluttede straffesaker, mener Simon Andrén at ikke alle mediehus er like egnede til å behandle informasjonen.

Det finnes en voksende skare av useriøse medier som ikke kan håndtere dette. Som tar ugjennomtenkte beslutninger som kan skade enkelte (Andrén).

Aftonbladets Eric Tagesson mener tiden har bidratt til å gjøre spørsmål om innsynsrett mer nyansert. Journalistprofesjonen og -rollen har forandret seg, og en trenger ikke å ha en redaktør for å kunne publisere.

For ti år side var det lettere, for da var det tydeligere hvem som var journalist, men nå kan alle kalle seg journalister og publisere på nett. Vi kunne begrenset det til at journalister fikk tilgang til materialet, og så fikk allmennheten stole på at journalister gjør en god jobb. For hvem som helst kan starte opp i dag, selv høyreekstreme nettaviser, hvem som helst kan starte en avis på nettet (Tagesson).

Tagesson argumenterer videre for at innsynsretten ikke alltid burde gjelde for allmennheten, selv om den gjelder for journalister. Der svensk presse må forholde seg til *pressetiska regler*, gjelder ikke det etiske regelverket for privatpersoner.

Det er veldig bra at vi har et offentlighetsprinsipp. Men, i Sverige har vi flashback.se, et stort nettforum der de diskuterer alt mulig. Også kriminalsaker. På flashback.se legges det ut informasjon hvis en person blir mistenkt. Det kan legges ut navn, bilder og personopplysninger, og så gjetter forumbrukere hvem som er gjerningsmannen. Problemet er at informasjon om mistenkte legges ut, og om personen er uskyldig vil tråden likevel alltid dukke opp om en søker på personens navn på internett. Det er et vanskelig dilemma med offentlighetsprinsippet. Det kan misbrukes, og det gjør det.

Ganske lite taler mot at pressen skal ha rett til innsyn, men noe taler mot at allmennheten skal ha det. Dette handler om å beskytte ofre. At en kan spre informasjon om personer som er utsatt for forbrytelser,

er nok det viktigste argument for at allmennheten ikke skal ha tilgang til straffesaker. Som bildene av barna som ble drept med hammer. Dette er baksiden av offentlighetsprinsippet. Forbrytelser der noen er mishandlet, informasjon om privatpersoner, det er integritetskrenkende. Og det spres på Facebook, flashback.se og andre nettsted. Eksempelvis har vi hatt en sak der en ung kvinne ble kidnappet, voldtatt og innesperret, som en svensk versjon av Joseph Fritzl. Identiteten til den unge kvinnen er skjult, men det spekuleres mye om hvem hun er på nett (Tagesson).

Jenny Küttim fra UR synes i utgangspunktet det ikke finnes noen argumenter mot å lovfeste pressens rett til innsyn i avsluttede straffesaker. Om en skulle argumentert for å begrense innsynsretten, skisserer Küttim i likhet med Tagesson et forslag om kun å gi journalister innsynsrett.

Om en vil dra det så langt som til disse nettsidene som flashback.se og liknende, så gjelder offentlighetsprinsippet i Sverige for hele allmennheten. I stedet kan en kanskje regulere det til å gjelde kun journalister som er ansatt i hva som anses å være medieforetak. Det ville vært forferdelig for frilansere som meg selv. Det er ingen journalister som lager utleverende nettsider, oftest er det mennesker som er veldig sinte av en eller annen grunn (Küttim).

Johanna Bäckström Lerneby anerkjenner konsekvensene misbruk av offentlighetsprinsippet kan føre til, men mener ingen argumenter kan måle seg med viktigheten av offentlighet.

Det finnes ikke et eneste argument, ikke om man stiller det opp mot hva offentlighet bidrar til. Det kan misbrukes, og vitner vil kanskje ikke stille opp. Dette er dårlige konsekvenser, men om du setter det opp mot å ikke ha innsyn, så er det et verre alternativ. Det veier ikke opp (Lerneby).

Det kommer fram av informantenes svar at svenske journalister i stor grad har mulighet til å drive samfunnsjournalistikk på bakgrunn av informasjonen de får gjennom etterforskningsdokumentene. Flere av informantene opplever at det har utviklet seg en ukultur blant svenske byråkrater på grunn av manglende kunnskap om innsynslovgivningen. Det virker til å være enighet blant journalistene om at det er problematisk at innsynsretten kan misbrukes, men de ser det likevel ikke som et alternativ å innskrenke rettighetene av den grunn. Allmennhetens kontrollbehov overfor rettsvesenet settes høyere enn viktigheten av å beskytte enkeltindivider de gangene individer står i fare for å henges ut.

Påtalemyndighet og Spesialenheten for politisaker

Påtalemyndigheten er ansvarlig for å føre straffesaker for retten. Derfor har de et stort ansvar i å legge fram tilstrekkelig med sannferdig informasjon, slik at domstolene kan komme til en riktig konklusjon i hver enkelt sak. En potensiell lovfesting av innsynsretten i avsluttede straffesaker vil føre til at politi og påtalemyndigheten ikke lenger kan forbeholde straffesaksinformasjonen til enkelte grupper, slik som tiltalte, fornærmede, pårørende eller de med saklig grunnlag. Hvilke holdninger har så påtalemyndigheten til gi journalister lovfestet rett til innsyn i etterforskningsmaterialet? Påtalemyndigheten er i denne studien representert ved en førstestatsadvokat under riksadvokaten, samt lederen for Spesialenheten for politisaker.

Anne Grøstad er utdannet jurist og har tidligere jobbet som blant annet dommerfullmektig. Siden år 2000 har hun arbeidet som førstestatsadvokat i Riksadvokatembetet. Det var Grøstad som førte legevaktsaken i Høyesterett i slutten av november 2015.

Jan Egil Presthus er utdannet jurist og har de elleve siste årene jobbet som leder for Spesialenheten for politisaker. Presthus er ansvarlig for alle påtaleavgjørelser enheten kommer til, og han fungerer som både administrativ og juridisk leder.

Offentlighet og personvern

I spørsmål om innsyn skal gis eller ikke, blir kryssende hensyn veid opp mot hverandre. Offentlighetsprinsippet er på den ene siden et viktig prinsipp i det norske samfunn, og det er en vedtatt enighet at offentlighet styrker demokratiet. På den andre siden finner vi prinsippet om personvern, som i likhet med rett til offentlighet, også er en menneskerett. Artikkel 10 i menneskerettsloven gir enhver rett til å ha meninger, motta og meddele opplysninger og ideer uten inngrep av offentlig myndighet og uten hensyn til grenser. Artikkel 8 gir enhver rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse.

I den norske lovgivningen anses personvernet som mer tungtveiende enn offentlighetsprinsippet når det gjelder straffesaker. Førstestatsadvokaten forklarer at lovgiver, på bakgrunn av straffesakenes innhold av personopplysninger, har valgt å ta straffesakene helt ut av loven.

I utgangspunktet er det et ønskemål at alle dokumenter det offentlige har skal være offentlige. At man skal ha åpenhet, offentlighet og transparens. Det er et mål i seg selv. Grunnen til at straffesakene er unntatt fra offentlighetsloven har å gjøre med taushetsreglene. Dokumentene er taushetsbelagt fordi praktisk talt alle inneholder personopplysninger, og da omfattes de av taushetsregler. Det er taushetsreglene som styrer dette, og lovgiver har valgt å ta straffesakene helt ut av loven. Man kunne tenke seg at man hadde et prinsipielt utgangspunkt om offentlighet, men med unntak av alle de taushetsbelagte dokumentene. Da ville det i realiteten utgjøre praktisk talt alle dokumentene, så det er bakgrunnen for at straffesaker er unntatt offentligheten (førstestatsadvokaten).

Hun forklarer at det ikke er personopplysninger i seg selv som er problematisk med tanke på å gjøre avsluttede straffesaker offentlige, men graden av sensitivitet i opplysningene.

En ting er at sakene inneholder dokumentopplysninger som sådan, for personopplysninger kan være alt mulig, fra de enkleste banale ting, som personers navn og adresse. Men ofte inneholder straffesakene veldig sensitive opplysninger, det sier seg selv i sedelighetssakene, og saker som gjelder vold i nære relasjoner. Der vil det alltid være veldig sensitive opplysninger om personer, familien, selvfølgelig de saken angår, men også andre som kan være omtalt på en veldig personlig og inngående måte (førstestatsadvokaten).

I tillegg kan straffesakene inneholde sensitive opplysninger om tredjepersoner som ikke nødvendigvis er klar over at de er innlemmet i en etterforskning. Etterforskningen kan også inneholde fragmenterte dokumenter som isolert sett vil kunne skape uriktige inntrykk av sakskomplekset, mener førstestatsadvokaten.

Etterforskningens natur gjør at man frembringer opplysninger man ofte ikke finner i andre type dokumenter. Og det skyldes til dels formålet med etterforskningen, som er å bringe på det rene om det har skjedd noe straffbart. Og det kan være veldig personlige opplysninger, personlige ting de forklarer seg om, enten det gjelder dem selv eller andre. De som er omhandlet er ikke alltid klar over at de er omhandlet. Det kan være personer, tredjepersoner som blir omtalt uten at de fortsetter å være sentrale i etterforskningen. Kanskje blir de aldri gjort kjent med det, og kanskje blir de aldri gitt noen mulighet til å imøtegå opplysningene heller. De enkelte dokumentene kan være ganske fragmentariske og skape et uriktig bilde isolert sett (førstestatsadvokaten).

Førstestatsadvokaten forstår at pressen har interesse i straffesaker, og mener full innsynsrett ville gitt pressen bedre muligheter til å dekke straffesakene. Likevel veier hensynet til personvernet tyngre. Hun mener norsk presse, på tross av manglende innsyn i straffesaker, har mulighet til å få god informasjon på lovlig vis gjennom å følge straffesakene i retten.

Pressen har mulighet til å få opplysninger på lovlig vis ved å være tilstede i retten. Der får pressen se og høre akkurat det samme som retten får. Det er det samme grunnlaget. I retten vil man ha fulle muligheter til å gi et balansert bilde. I tillegg får pressen opplysninger på pressekonferanser.

Men i henlagte saker, som i legevaktsaken, blir det ikke rettsak. I slike tilfeller får ikke pressen samme informasjonsmuligheter, med unntak av lekkasjer. Hva tenker du da?

Pressens behov for å kontrollere er større i disse tilfellene fordi det ikke har vært noen rettslig prøving hvor retten kunne se på saken. Men i de sakene er det andre kontrollmekanismer, så sakene blir ikke henlagt i hemmelighet.

Hvilke er det?

Partene og deres advokater har alltid full innsynsrett. De kan utfordre avgjørelsen rettslig og gå til privat straffesak om saken er henlagt. Når saker henlegges, skal de etterlatte bli orientert om dette. De etterlatte kan gå til sivilt søksmål om myndighetene har gjort feil, eller gå til erstatningssøksmål, eller søksmål mot staten om de mener vi har behandlet det feil. De kan også klage inn for Sivilombudsmannen om det har blitt gjort feil. Sivilombudsmannen har full innsynsrett etter loven (førstestatsadvokaten).

Førstestatsadvokaten forteller at de ved Rikadvokatembetet følger konvensjonsforpliktelsene som gjør at de har egne saksbehandlingsrutiner. Når Spesialenheten for politisaker etterforsker en sak, har den fornærmede klagerett til riksadvokaten. Hun mener derfor at rettssikkerheten i henlagte straffesaker ikke avhenger av hvorvidt pressen har innsyn. Likevel mener hun faktumet om at saken ikke har blitt prøvd for noen rett er et argument for å gi pressen innsyn i henlagte straffesaker.

Heldigvis er det ikke bare pressen som sikrer rettssikkerhet i de henlagte sakene. Når Spesialenheten etterforsker er det klagerett hit. Klagesakene blir vurdert veldig grundig. Da har vi de samme kontrollmekanismene med innsynsrett, klagerett og så videre. Men henlagte straffesaker der det ikke har vært noen rettslig prøving taler for innsyn. Det er ikke dermed sagt at det skal være fullt innsyn for pressen i alle saker som har blitt avgjort av Spesialenheten, men det er et argument som taler for. Det er Høyesterett-dommen fra 18. desember et eksempel på (førstestatsadvokaten).

Kjennelsen førstestatsadvokaten sikter til er avgjørelsen om å gi NRK innsyn i overvåkingsvideoene fra legevaktsaken. NRK fikk avslag på sine begjæringer om innsyn i overvåkingsvideoen som dokumenterer fra Oslo legevakt kvelden Erik Are Stedt ble kvalt. På spørsmål om hvorfor riksadvokaten vurderte hensynet til personvern som tyngre enn offentlighetens behov for å se beviset i en sak med stor allmenn interesse, svarer førstestatsadvokaten at reglene om taushetsplikt ikke gjorde det mulig å innvilge innsynsbegjæringen.

NRK begjærte innsyn i hele videoen på en time og førti minutter. Det var fire kameraer der tre av dem viser pasienter. Det prinsipale kravet var å få utlevert alt. Det ville ikke vært mulig med de reglene vi har i dag. Men i sekvensen det ble gitt innsyn i er det ingen pasienter. I tillegg ble alle involverte sladdet. Og da er neppe personvern hensyn til hinder for det.

Om NRK hadde vært mer spesifikke om hvilket hendelsesforløp de begjærte innsyn i?

Da ville vi motsatt oss det, for vi mener vi ikke skal måtte redigere og sladde. Det er for resurskrevende.

Et argument fra Presseforbundet er at politiet tidligere har gått ut med overvåkingsvideoer, men når det handler om dem selv er de restriktive, og at praksisen derfor er varierende.

De ganger det ligger videoer ute er det ofte vitner og tredjepersoner som har filmet. De gangene politiet går ut med videoer er det gjerne personer som er etterlyste, og tilfeller der politiet ønsker å få oppklart en sak. Som eksempelvis TV-programmet der de viste film av en som bruker et stjålet kort³⁷. Det er tilfeller hvor politiet kan gå ut med overvåkingsvideoer. Og det har vi også regler for (førstestatsadvokaten).

Sjefen for Spesialenheten for politisaker leder arbeidet med å etterforske saker der politiet er anmeldt for å ha gjort noe straffbart. Også avsluttede straffesaker mot politiet, både rettsbehandlede og henlagte, er unntatt offentligheten.

Alle regler om taushetsplikt og innsynsrett er de samme for saker hos Spesialenheten som de er for straffesaker for øvrig. Det er bestemmelser i straffeprosessloven, politiregisterloven og påtaleinstruksen som styrer dette. Og regelverket er nøytralt i den forstand at det gir ingen særlig innsynsrett i saker som retter seg mot politiet. I disse sakene, som i andre type straffesaker, er det personvern hensyn som begrunner at man ikke kan la alt være offentlig (leder for Spesialenheten).

I 2015 mottok Spesialenheten for politisaker 1151 anmeldelser. De siste årene har antall anmeldelser variert fra om lag 1000 til 1250 anmeldelser. På Spesialenhetens nettsider finner en resymeer av alle enhetens avgjørelser. I saker av stor allmenn interesse ligger hele den skriftlige begrunnelsen tilgjengelig.

I dag er vår praksis knyttet til at vi lager korte resymeer av alle saker, og så har vi valgt ut saker der vi er enige i at det er en stor allmenn interesse. Dette er saker der det er skade, eventuelt død, det kan være celle-dødsfall, skyteepisoder eller liknende. Vi har valgt å legge ut hele avgjørelsen i anonymisert form. Det som ikke kommer fram er personalia på de involverte personene.

Hvilke personvern hensyn tenker du på i disse tilfellene?

Å verne individet. En skal ikke kunne identifiseres på bakgrunn av sakens omtale. Slik at der det gis anonymisert innsyn skal personen forbli anonym, men ikke handlingen (leder for Spesialenheten).

Spesialenheten for politisaker avslø NRKs innsynsbegjæring i videobeviset fra legevaktsaken. Leder for enheten forteller at de er opptatt av å treffe riktige avgjørelser basert på regelverket, og at balansegangen mellom riktig og straffbart er vanskelig.

Innsynsbegjæringen ble avslått, men vi gav pressen innsyn i den skriftlige begrunnelsen. Ut fra en fortolkning av regelverket var ikke vilkårene for innsyn tilstede. Det samme kom riksadvokaten, tingretten og lagmannsretten fram til. Så ble det 3-2 i Høyesterett. Vi vektla personvern hensyn fra vår side. Det var en sammensatt begrunnelse.

Vi vil gjerne treffe en riktig avgjørelse i forhold til regelverket. Her er det en vanskelig balansegang mellom riktig og straffbart, om vi skulle bryte taushetsregler. Avgjørelsen baseres på det vi anser som korrekt anvendelse av regelverket. Høyesterett har vurdert det annerledes. Avgjørelsen endrer ikke praksis, den er konkret begrunnet, men det var nødvendig at det var en domstol som traff avgjørelsen og ikke oss (leder for Spesialenheten).

På spørsmål om Spesialenheten ønsker mer eller mindre offentlighet rundt egen etterforskning, svarer lederen at arbeidet deres ville vært enklere om det hadde vært mer åpenhet, men at hensyn til den enkelte politibetjents personvern veier tyngre.

Åpenhet i seg selv skaper tillit, og Spesialenheten er avhengig av tillit, men ikke bare fra en kritisk presse. Vi er også avhengig av å ha tillit blant gruppene vi skal etterforske. De må ha tillit til at vi treffer avgjørelser som er i tråd med regelverket.

Jobben ville vært enklere med innsyn. Da ville en fjerne det som gir grunnlag for tvil for om det gjøres en skikkelig og god jobb i alle saker. Men samtidig er det sånn at polititjenestemenn, selv om de har et oppdrag fra det offentlige, ikke kan fratas det grunnleggende personvernet. Dette handler om grunnlaget for anklagene som reises, her kan det være varierende saklighet. En del av sakene vi behandler skjer i spenningsområdet mellom jobb og fritid. Innholdet er likt det du finner i mange andre saker. Vi må vurdere likhetshensynet. Skal det å være ansatte i politiet gi samfunnet en større rett til innsyn? Om en i vår posisjon skulle gi større rett til innsyn, måtte det skje som resultat av et lovarbeid.

Hva mener du med skille mellom jobb og fritid?

Mange av sakene det ønskes innsyn i handler om saker der polititjenestemannen begår straffbare handlinger i fritiden på bakgrunn av kunnskap han har fått i politiet. Det at personen er polititjenestemann – er det større grunn til at det skal være offentlig? Det kan være saker der polititjenestemenn bruker jobben for å komme i kontakt med kvinner, slik som i misbruksintervjuer. I så fall må det være fokus på flere offentlige grupper enn politiet (leder for Spesialenheten).

Det er stor variasjon i grunnlaget for anmeldelsene Spesialenheten mottar. Fra saker der en politiansatt bruker posisjonen sin til å oppnå fordeler, til saker som den nevnte legevaktsaken. Leder for Spesialenheten mener sakens alvorlighetsgrad avgjør hvor stort allmennhetens behov for informasjon er.

Samfunnets behov for informasjon om saker er størst der det er risiko for at politiet har misbrukt sine genuine fullmakter: Retten til å utøve makt (leder for Spesialenheten).

Han mener i likhet med førstestatsadvokaten at det i henlagte straffesaker er en viss offentlighet rundt saksbehandlingen. Rettssikkerheten er derfor ikke avhengig av pressen.

Pressen er ikke eneste aktør, det er allerede en grad av offentlighet rundt henlagte saker. Er graden av offentlighet tilstrekkelig eller ikke, veid opp mot personvernens hensyn?

Hva legger du i det?

Det er innsynsregler om at partene får innsyn i saken, og de kan uttale seg i stor grad. Også bistandsadvokatene har innsyn. I svært alvorlige saker er det allerede stor offentlighet rundt saken. Pressen har også andre arbeidsformer som er effektive, annet enn det å ha innsyn i dokumenter. Ofte kommer en langt ved å stille kritiske spørsmål (leder for Spesialenheten).

Alle Spesialenhetens avgjørelser ligger i form av resymé på deres nettsider. Ved å lage resymé har Spesialenheten gjort en vurdering om hvilken informasjon fra henleggelsesavgjørelsen som skal inkluderes og hva som skal utelates. Enheten har møtt kritikk for ikke å publisere avgjørelsene i sin helhet, og på den måten ikke la offentligheten ta del i det fullstendige bildet av henleggelsesgrunnlaget. Leder for Spesialenheten forklarer hvorfor de har valgt å publisere i resyméform.

Hvis vi la ut alle avgjørelser i full lengde ville risikoen være større for identifisering innen lokalmiljøer. Og jeg vet ikke hvor lett det ville vært å orientere seg i sakene, men det bør ikke vi ha en oppfatning om heller.

Mener du at hvis sakene skulle vært lagt ut i full lengde ville de ikke vært anonymisert?

Nei, det tenker jeg ikke, vi kunne gjort det som vi gjør i sakene som omhandler liv og død.

Hvorfor legges det da ut et resymé som innebærer mer arbeid enn å legge alt ut anonymisert?

Vi har vurdert det, og det vil bli et stort materiale. Om vi skulle lagt alt ut i offentligheten hadde det hatt en ressurs- og kvalitetsside.

Hva mener du med det?

Det er ikke slik at det vi legger ut ikke holder kvalitetsmessig mål, men det innebærer at vi skal legge ut skriftlige avgjørelser. Det treffes jo avgjørelser hos oss som sikkert kunne vært bedre skrevet uten at det får konsekvenser for konklusjonen. Det kunne i og for seg resymeene vært også. Men jeg tror resymeene fungerer, de skaper litt distanse til det konkrete innholdet i en del saker. Det ligger en grad av anonymisering i det også.

Hvordan da?

En sak hos oss vil være en anførsel fra en anmelderpart som har en sak hos politiet som kan inneholde mange ubehagelige detaljer for den som anmelder forholdet. Eksempelvis en som sitter anmeldt for voldtekt og er fengslet, som mener politiet har gjort en dårlig jobb. Det kan være en barnefordelingssak der mor og far krangler og politiet har bestemt besøksforbud, og den ene klager fordi den mener den andre er forfordelt [sic!]. Det handler ikke bare om politiets personvern, men også anmelders personvern.

Som ikke hadde vært problematisk om det hadde blitt anonymisert?

Jeg vet nå ikke det. Vi skal ikke være noen Facebook-variant. Disse sammendragene er presentert i beste hensikt, av hensyn til personvern for politi, anmelder og andre parter. Jeg tror resymeene ivaretar informasjonsbehovet utad, og særlig hvis det kommer anmodninger. Hvis det er et grunnlag for å spørre, vil pressen i de aller fleste tilfeller få innsyn (leder for Spesialenheten).

Offisiell og uoffisiell informasjon

Mengden av norsk krimjournalistikk øker stadig, og dekningen av kriminalitet regnes som viktige nyheter (Røssland 2003, s. 99). Når journalister ikke har innsynsrett i verserende og avsluttede straffesaker, hentes informasjonen fra andre kilder. Informasjonen kan komme fra flere hold, og det kan være ulike årsaker til at en informant ønsker å dele sin kunnskap med journalister. Informasjonen kan være små bruddstykker eller større deler av en sak. Den kan vise kun én side av komplekset, eller gi flere nyanser. Og ikke minst: Den kan tjene noens interesser, eller tvert imot gis med nøytrale baktanker. Leder for Spesialenheten forteller at selv om straffesaksdokumentene ved lov er unntatt offentligheten, er det sjelden slik i praksis.

Vår erfaring er at i de straffesakene vi har behandlet som har vært av stor interesse, så har media hatt dokumentene.

Som har vært lekket?

Ja.

Det er jo ikke optimalt?

Nei, men sånn har verden blitt, uten at en peker på hvem som lekker (leder for Spesialenheten).

Førstestatsadvokaten ser det som problematisk at journalister baserer dekningen på selektive lekkasjer, og mener dette i visse tilfeller kan tale for å gi pressen større grad av innsyn i straffesaker. Samtidig legger hun til at det faktum at noen lekker informasjon i seg selv ikke er grunn nok til å endre praksis.

I noen tilfeller ser jeg at dette er et argument. Eller at en går ut med korrigerende opplysninger. Men dette går også imot taushetsplikten. Om en kan forhindre et justismord vil det alltid slå gjennom av hensyn, men generelt er taushetspliktreglene gitt av en god grunn. Om de skal oppheves fordi noen lekker noe, blir det også feil. Det som er viktig med tanke på lekkasjer er å gå ut med korrigerende opplysninger. Pressen må være kritiske, og ikke bare et mikrofonstativ (førstestatsadvokaten).

Erfaringer med pressen

Både leder for Spesialenheten og førstestatsadvokatens opplevelser av pressen er sammensatte. Leder for Spesialenheten forteller i hovedsak om positive møter med journalister, mens førstestatsadvokaten har både positive og mindre positive erfaringer. Spesialenhetens leder forstår og forsvarer pressens rett til å være kritisk til enhetens arbeid.

Vi har ikke negativ erfaring med pressen. Vi har en spesiell rolle. Kontroll med politiet som håndhever av samfunnets sivile maktapparat er et område der kontrollhensyn står sterkt. Det er helt riktig og nødvendig at pressen har et kritisk blikk på det vi driver med.

Presse-Norge kan oppleves stort og sammensatt. Vi har først og fremst kontakt med rikspresse, men også lokalpresse. Vår generelle erfaring med pressen er god. De er i all hovedsak etterrettelige i forhold til spørsmålsstilling og håndtering av informasjon herfra. De bruker den på en saklig og forsvarlig måte. Intervjuer og sitater blir referert til på korrekt vis.

Hvordan opplevde du pressen i legevaksaken?

Det var NRK og VG som var mest opptatt av saken. Jeg opplever kommunikasjonen med pressen som veldig saklig, uproblematisk og med respekt for hverandres standpunkt. Det er ingen følelser inne i bildet. Jeg tror de får svarene de regner med å få. De sender en skriftlig henvendelse og får et skriftlig svar, og så har vi en grei dialog rundt det.

Pressen vil ha behov for å løfte fram det som har stor allmenn interesse, det vil neppe endre seg. Vi som jobber her er samfunnsborgere vi også, så vi anerkjenner pressens kritiske rolle, og ser at pressen bidrar til samfunnsutvikling på en positiv måte. Som etter 22. juli, det er klart media har hatt en konstruktiv rolle (leder for Spesialenheten).

Førstestatsadvokaten har i hovedsak positiv, men også varierende erfaring med pressen, og har merket en forandring i journalisters pågang rundt riksadvokatens virksomhet.

Min erfaring er at pressen er veldig sammensatt. Fra veldig profesjonelle til noen jeg tenker ”i all verden” om. Ettersom alle kan legge ut ting på nett er det blitt veldig varierende. I det store og det hele er erfaringen positiv. Pressen etterspør relevant materiale, har relevante, gode spørsmål.

En ting jeg merker forskjell på fra år 2000 til nå er pressepågangen. Det har forandret seg veldig. Det er mange flere journalister, og mange av dem kontakter oss om alt mulig. Før kunne det gå uker mellom hver gang vi ble kontaktet, og nå blir vi kontaktet hver dag. Vi blir spurt om vi mener noe om alt mulig, det kan nesten være irriterende, for det er så mye. For to måneder siden fikk vi en pressemedarbeider. Det har vi aldri hatt før.

Hva vil journalistene vite?

Om vi mener noe om den saken eller den saken, har vi retningslinjer rundt dette eller kjenner vi til den og den statistikken. Før trengte journalistene konkret informasjon, nå handler det om alt. Mange av de gravende journalistene og papiravisene er i ferd med å bli borte, det er ganske skremmende, for da blir det bikininyheter på nett. Det er ikke lenger som Dagens Næringsliv som jobber to uker med et graveprosjekt før det publiseres. Det er skremmende om de gravende journalistene blir borte. Det er et demokratisk problem (førstestatsadvokaten).

Den svenske innsynspraksisen fra et norsk ståsted

I anledning Høyesteretts behandling av NRKs innsynsbegjæring om beviset fra legevaktsaken, satte førstestatsadvokaten seg inn i den svenske innsynspraksisen. Hun tok kontakt med svenske kolleger for å spørre om deres erfaring med stor grad av offentlighet i straffesaksdokumenter.

Vi har spurt de svenske kollegaene våre om hvordan dette fungerer. Hva er erfaringene? Vi spurte den svenske påtalemyndigheten, og de sier de har gode erfaringer. Det er deres syn. At reglene fungerer. Det er en vidtgående innsynsrett. Har det vært noen reaksjoner, har vi spurt, eller har de hatt problemer med å få opplysninger fra vitner? Deres erfaringer er gode. De har ikke negative erfaringer med systemet.

Hva synes du om den svenske loven?

Den er veldig annerledes.

Kunne vi hatt noe liknende i Norge?

Vi kunne alltid vurdert regelendring, og da er det naturlig å se til Sverige. Vi ser alltid til Sverige og Danmark når vi endrer regler. Synet herfra er at vi ikke ser noe behov for endringer, så vi har ikke tatt noe initiativ til endring overfor Justisdepartementet, men om de initierer det, er vi positive til å vurdere regelendringer (førstestatsadvokaten).

Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Leder for Spesialenheten mener det er interessant i hvilken grad økt innsyn vil påvirke sakens opplysning. I tillegg mener han større innsynsrett vil kunne bidra til å øke allmennhetens tillit til Spesialenhetens avgjørelser.

Hvis offentlig innsyn ikke ville skade etterforskningen og kvaliteten i forhold til sakens opplysning er det vanskelig å se noen innvendinger. Det som taler for å lovfeste retten til innsyn er særlig å øke tilliten til at saker behandles og avgjøres på en korrekt måte. Det er det som er vår utfordring i hverdagen (leder for Spesialenheten).

I tilfeller hvor den ene partens interesser ikke blir ivaretatt av noen, mener førstestatsadvokaten en kan argumentere for at pressen skal få lovfestet rett til innsyn. Hun trekker også fram argumentet om at åpenhet er et prinsipp en skal hige etter.

Åpenhet i seg selv er alltid en målsetning, så om det ikke hadde rammet andre interesser, hadde det vært supert. Men slik er det ikke.

I visse saker kan pressen avsløre ting en ellers ikke ville funnet ut. Der ingen part ivaretar partens interesser, hvor det ikke er etterlatte eller gjenlevende, kan det tenkes at en journalist ville komme over ting en ellers ikke vil finne ut av. Det finnes andre fordeler også, men i den jevne sak vil åpenhet være et godt argument. Men igjen – hva er åpenhet, om det innebærer at alt av sensitive opplysninger skal kunne publiseres? Så det har en høy pris (førstestatsadvokaten).

Hva taler mot å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Både førstestatsadvokaten og sjefen for Spesialenheten ser hensynet til personvernet som det tyngste argumentet mot å gi pressen lovfestet rett til innsyn i avsluttede straffesaker.

Det er dette med personvernet. At de som er berørte av sakene må akseptere at de må oppgi grader av personvern. Det er de to hensynene som kolliderer, det er ikke verre enn det (leder for Spesialenheten).

Det er kryssende hensyn, særlig med tanke på personvern hensyn. Og hvis det er sånn, i det lange løp, at alle detaljer skal bli publisert, ville da vitner og andre komme med opplysninger på samme måte som de gjør i dag. Hva med det som er privat og personlig som de ikke vil at alle skal vite? Ville vi beholde hjemler som handler om å innhente bevis mot noen vilje og uten deres kjennskap? Hvis det etter hvert ble offentliggjort og publisert? Og når det kommer til kommunikasjonskontroll så har vi en rekke kontrollmekanismer for at det ikke skal misbrukes, men hva om kommunikasjonskontrollen, blir offentlig? Men da er vi over i det ekstreme. Så vidt jeg vet er det ingen land som har full innsynsrett i alle saker der pressen kan gå gjennom alt. Sånn er det ikke i Sverige en gang, og Sverige er det landet i verden som går lengst (førstestatsadvokaten).

Av intervjuene med leder for Spesialenheten og førstestatsadvokaten kommer det frem at begge foretrekker en restriktiv innsynspraksis rundt avsluttede straffesaker. Personvernet blir trukket fram som det viktigste argumentet mot å øke mulighetene for innsyn. Selv om både førstestatsadvokaten og lederen for Spesialenheten anerkjenner pressen som kritisk aktør og ser viktigheten av pressens samfunnsoppdrag, mener de likevel det er tilstrekkelig med informasjon fra rettssaker og pressekonferanser i dekkningen av straffesaker. Dette grunnis ved at rettssikkerheten overholdes på andre måter, slik som innsynsmulighetene for bistandsadvokater og fornærmede, samt muligheten til å gå til sivil straffesak og anmelde saken til Sivilombudsmannen.

Svensk påtalemyndighet

Den svenske innsynslovgivningen er svært omfattende. Som i Norge er det også i Sverige politiet som etterforsker anmeldelser, påtalemyndigheten som fører saken for retten og domstolen som dømmer eller frikjenner den tiltalte. Norsk påtale, representert ved førstestatsadvokat Anne Grøstad og leder for Spesialenheten, Jan Egil Presthus, har begge en klar oppfatning av at personvern bør vektles tyngre enn større innsynsmuligheter for allmennheten i avsluttede straffesaker. Svensk påtalemyndighet utfører i stor grad samme arbeidsoppgaver som norsk påtalemyndighet, og har erfaring fra svensk innsynslovgivning. Hva slags formening har så svensk påtalemyndighet om svensk innsynslovgivning og konsekvensene av den sammenliknet med den norske? I denne studien representerer to informanter svensk påtalemyndighet.

Lennart Guné er overåklagar ved Riksåklagaren i Sverige. Riksåklagaren kan sammenliknes med det norske Riksadvokatembetet, og er i likhet med riksadvokaten den høyeste påtalemyndighet i landet. Guné er ansvarlig for å samordne virksomheten mellom Riksåklagaren og de ulike påtalemyndighetsavdelingene rundt om i landet. Han jobber sentralt med politi og domstol og analyserer virksomhetens resultater.

Ellen Aule jobber som aktor ved en påtalemyndighetsavdeling i Stockholm, men arbeider for tiden ved Riksåklagarens kontor for å bringe inn operativ erfaring til Riksåklagaren, og ta med seg erfaring fra arbeidet ved Riksåklagarens kontor tilbake i operativ tjeneste.

Hvorfor er straffesaker offentlige i Sverige?

Den historiske årsaken til at offentlighetsprinsippet i Norge og Sverige er ulikt, kan spores tilbake til 1700-tallet. Dette er behandlet i teorikapittelet. Hvorfor en straffesak med sine etterforskningsdokumenter og sin dom som hovedregel skal være offentlig i Sverige, er begrunnet i maktfordelingsprinsippet, forteller overåklagaren.

Rettsakene er offentlige fordi det skal finnes innsyn i straffesaken. Allmennheten skal selv, eller gjennom media, ha innsyn. Det er maktfordelingsprinsippet i samfunnet, og det skal skape og opprettholde tillit for domstolenes virksomhet. I Sverige synes vi innsyn i rettsaken også gir grunn til å gjøre forundersøkelsen offentlig. Da kan man som allmennhet eller journalist ikke bare se det som presenteres for domstolen i selve rettsaken, men også se på straffesakens etterforskningsmateriale. På den måten kan en se at rettsaken gjenspeiler det som har skjedd under etterforskningen, hvilke spørsmål som er stilt, hvem som er forhørt og slike ting. En får på den måten tilgang ikke bare til rettsaken, men også til selve utredningen rundt straffesaken. Den underliggende grunnen er at ved å gi innsyn i dette, skaper det transparens og opprettholder tilliten til at politiet og påtalemyndighetens arbeid tåler innsyn. Vi viser på den måten at vi ikke gjør noe vi trenger å skamme oss for, og derfor vil skjule det. Innsyn i

forundersøkelsen kan derfor kobles til de offentlige rettssakene og kobles til at innsyn skaper tillit. *Har dere oversikt over hvor stor tillit svensk befolkning har til dere?*

Ja, det gjøres undersøkelser hvert år, de kalles nasjonale trygghetsundersøkinger. Vi har sammen med politi og domstolene et høyt nivå av tillit i befolkningen. Det endrer seg litt fra år til år. Jeg tror det er veldig vanskelig å vite hvilke faktorer som påvirker tilliten. Vi har de seneste årene hatt noen større rettssaker som har vært vanskelig for rettsvesenet, både for politi og påtalemyndighet, men det virker ikke som om det har hatt så stor innvirkning på tilliten. Andre undersøkelser viser at de fleste får inntrykket sitt fra hva som står i lokalaviser om vår hverdagsvirksomhet. Media har derimot mye lavere tillit i befolkningen enn oss (overåklagaren).

Samtidig som etterforskningsmaterialet og domsavgjørelsen i hovedsak er offentlig, gjelder dette ikke for henlagte straffesaker. Overåklagaren forklarer at det er flere årsaker til at henlagte straffesaker er underlagt personvernet og hensyn til videre etterforskning.

Det handler mye om integritet for de involverte. Det finnes mennesker som er berørte av forundersøkelser som inneholder mye sensitiv informasjon om de mistenkte og de andre. En henlagt straffesak kan når som helst tas opp igjen om det tilkommer ny informasjon og nye omstendigheter i saken. Og da er det viktig at sakene ikke er allment kjente om vi skal kunne utrede videre med framgang. Så hender det iblant at det finnes spaningsmetoder eller spaningsinformasjon om visse mistenkte som man ikke vil skal bli allment kjent.

Den grunnleggende årsaken til at henlagte straffesaker ikke er offentlige er at de inneholder sensitive personopplysninger om den som er mistenkt for brudd på loven, og det skal i utgangspunktet være underlagt personvern. På den andre siden, om jeg hadde blitt mistenkt for noe straffbart kan jeg normalt selv få ut utredningen, for jeg trenger ikke beskyttes for meg selv.

Hva med de henlagte straffesakene der henleggingsgrunnlaget ikke framstår tilfredsstillende og allmennheten ikke har mulighet til å kontrollere informasjonen fra etterforskningen?

Nå er det sånn at om en aktor henlegger en straffesak så kan man klage på det. Da sendes saken til en aktor høyere opp i systemet som vurderer om avgjørelsen var riktig. Til slutt kan den gå til Riksåklagaren. På den måten er det mulighet for å overprøve avgjørelsen. Men samtidig, skal man ha personvern kan man ikke la allmennheten få tilgang til dokumentene som er unntatt offentligheten på bakgrunn av nettopp personvernet (overåklagaren).

Selv om henlagte straffesaker i utgangspunktet er unntatt allmennheten, hindres ikke dette alltid av personvernet, forteller aktor.

Du kan få tilgang til deler av den henlagte straffesaken. Det vet jeg ikke om man kan i Norge. Om forundersøkelsen er henlagt kan jeg bejære den ut hos politiet, og da skal politiet gjøre en bedømming om det foreligger grunn til unnta den på bakgrunn av personvernet eller ikke. Du kan anke henleggelsesbeslutningen, og i tillegg kan du få tilgang til deler av forundersøkelingsmaterialet i saken (aktor).

Mens det i Norge er straffeprosessloven som regulerer innsyn i straffesaker, er det i Sverige to ulike lover som regulerer dette: rättergangsbalken og offentlighet- og sekretesslagen.

I Sverige er det sånn at rättergangsbalken, altså vår prosessrettslige lov, styrer de involvertes innsynsrett. Når det gjelder allmennhetens rett til innsyn er det en egen lov som håndterer det, den kalles offentlighet- og sekretesslagen. I loven står det hva slags informasjon som i utgangspunktet er personvernsensitivt eller offentlig, men jeg kan som journalist eller hvem som helst gå til politi eller påtalemyndigheten og spørre om de kan gi meg innsyn hvis det ikke er personvernsensitivt. Om det er det, kan jeg klage. Det

hender journalister får tilgang til henlagte straffesaker på bakgrunn av at det ikke skader noen (overåklagaren).

Svensk innsynslovgivning i praksis

En ting er å ha et prinsipielt standpunkt om hvorvidt en bør åpne eller lukke for innsyn i avsluttede straffesaker. Noe annet er hvilke konsekvenser standpunktet får i virkeligheten.

Den svenske innsynspraksisen gir allmennheten reell makt ved å tilby mulighet til å kontrollere at en straffesak går riktig for seg, forteller overåklagaren.

Jeg tror det er vanskelig å gjøre en rettferdig sammenlikning mellom Sverige og Norge om en ikke har levd i begge systemer. Begge ordningene har sine fordeler og ulemper, og jeg tror hvert system må kompensere for sine svakheter så det blir balanse. Det som er bra med det svenske systemet er utgangspunktet for offentlighetsprinsippet. Vi har ingenting å skjule, og det er det heller ikke tvil om når allmennheten selv kan se at vi ikke har underligheter eller hemmeligheter i vår virksomhet. Når en rettsak skal gå for åpne dører er forundersøkelsen tilgjengelig så allmennheten har mulighet til å sjekke at det som er skrevet der kommer fram i straffesaken. At et alibivitne ikke utelates fra rettsaken, for eksempel. Det er av samme grunn vi har lekmenn til å dømme sammen med juristene. Vi har et system som viser at vi ikke er redde for innsyn. På den måten vil jeg si at det fungerer som det skal (overåklagaren).

På den andre siden medfører den vide innsynsretten at informasjon om etterforskningen i visse tilfeller gjøres offentlig i media før rettsaken begynner. Det er også problematisk for personvernet i de tilfellene enkeltpersoner sprer informasjon fra straffesaken på sosiale medier, mener overåklagaren.

Det er ikke så ofte det skjer, men i store rettsaker der tiltale kommer en uke før rettsaken går, er det risiko for at tv, radio og aviser forteller mye fra forundersøkelsen. På den måten blir det en rettsak i media før prosessen har begynt. Vitner og andre som i retten skal fortelle om sine iakttagelser, får vite hva andre har sagt og hva andre har sett. Det er iblant en risiko for at media tar kontakt med vitnene for at de, mot betaling antar jeg, skal fortelle sin historie. Risikoen er at en forteller det en fortalte forrige gang og ikke det en faktisk så (overåklagaren).

På spørsmål om ikke vitnene selv kan få tilgang til forundersøkelsen i forkant av rettsaken, svarer aktor ja. Likevel er det noe annet at enkeltpersoner søker informasjon enn når informasjonen slås opp i riksdekkende media.

Det har alltid vært sånn at vitner kan få tilgang til forundersøkelsen. Men, det er forskjell på å ringe til tingretten og bestille en forundersøkelsesprotokoll, kontra å finne fram Aftonbladets applikasjon på mobilen og lese informasjonen der. Det er mange flere som tar del i denne type informasjon enn hva det var tidligere (aktor).

Overåklagaren opplever i større straffesaker at svensk presse informerer fra forundersøkelsen, men vet ikke i hvilken grad det er et problem at informasjonen gjøres tilgjengelig før rettsaken går.

I store rettsaker er det slik at media forteller om hva som står i forundersøkelsen. Hvorvidt det er et problem, er en annen sak. Vi har ikke gjort noen vurdering av det, men det hender noen ganger at det er problematisk. Særlig for våre advokater, hvis det er slik at klientene deres blir dømt på forhånd. I

rettsalen sitter juristdommere og lekdommere som da allerede har lest om sakens beviser mot den mistenkte.

Det finnes også et mer langsiktig perspektiv. I og med at informasjonen blir allmenn, finnes det en risiko for at det ikke bare er journalister som publiserer. Journalister jobber innen det presseetiske regelverket, men det gjør ikke andre som også har mulighet til å publisere. I takt med utviklingen av sosiale medier er det klart vi hele tiden øker risikoen for at forundersøkelser gjøres tilgjengelige på nettet på en måte som er vanskelig for de involverte (overåklagaren).

Et eksempel fra en sak der enkeltpersoner spredte sensitiv informasjon fra en forundersøkelse, er den tidligere nevnte Arboga-saken der en kvinne drepte to barn med en hammer. Obduksjonsbildene som lå vedlagt etterforskningen ble spredt på internett.

I Arboga-mordet hadde vi personvernregler som kunne hindre at bildene ble gjort offentlige. Det er et veldig trist eksempel. Vi er nå i en brytningstid hvor det moderne mennesket enten må lære seg å leve med at integriteten ikke beskyttes særlig godt, ellers kommer det kanskje et bakslag der det blir endring i reglene for at sensitiv informasjon ikke skal gjøres så lett tilgjengelige lenger.

Tror du det er sannsynlig at det svenske lovverket vi endres på bakgrunn av dette?

Vi har ingen aktiv diskusjon om dette nå. Spørsmålet dukker opp innimellom, men det får ikke feste. Det vil kreve noen store saker der konsekvensene blir riktig dårlige før folk eventuelt ønsker at lovverket strammes inn (overåklagaren).

Aktor er enig med overåklagaren, men tror det er langt frem før en eventuelt endring skjer.

Hvis det kommer en endring, er det eventuelt beskyttelse av personvernet som vil være et argumentet. Jeg tror det er veldig langt fram før vi kommer til å lukke rettsaker for allmennheten. Og før vi gjør det er det vanskelig å ikke la forundersøkelsen være offentlig (aktor).

Avveiningen mellom personvern og offentlighet er også det mest sentrale spørsmålet hva svensk innsynslovgivning gjelder. Mens personvernet i Norge er vurdert som så viktig at dette unntar straffesaker fra allmennheten, veier offentlighetens kontrollbehov tyngre i Sverige, mener overåklagaren.

Det er klart forundersøkelser inneholder sensitiv informasjon. Det er ikke sikkert at alt vi finner ut av i etterforskningen er relevant når saken skal i retten. I og med at forundersøkelsen blir offentlig, offentliggjør vi flere sensitive personopplysninger enn hva som kommer fram i selve rettssaken, og sånn er det. Når alt kommer til alt er det en avveining mellom interessen om at folk skal slippe å få sin integritet berøvet kontra interessen for innsyn. Vårt system innebærer at vi offentliggjør sensitive personopplysninger, men vi kan ta det et steg videre: Om det bare var spørsmålet om integritet og personvern som var viktig, kunne vi ikke hatt offentlige rettssaker i verken Norge eller Sverige. En offentlig rettssak inneholder mange sensitive opplysninger som de aller fleste mennesker ikke vil at allmennheten skal ta del i. Vi kunne sagt at det å gå til domstolen burde være som å gå til legen, at det bare var legen som trengte å vite om det. Men når det handler om maktfordeling synes vi det er viktig med innsyn, og da får de berørte personene by på sin integritet, og i vårt tilfelle gjelder det også at forundersøkelsene offentliggjøres.

Skal offentliggjøring av forundersøkelsen også ha en allmennpreventiv effekt?

Nei, det er ikke meningen at folk skal skjemmes og derfor utleveres i rettergangen, det er ikke en baktanke. I mange tilfeller er det ofre som utleveres. Det finnes ingen andre formål med å offentliggjøre

forundersøkelsen annet enn å gi innsyn og legge til rette for kontroll. Det skal ikke virke allmennpreventivt (overåklagaren).

Det er likevel visse type straffesaker som unntas fra offentligheten fordi de er vurdert til å være for sensitive til å gjøres tilgjengelig for allmennheten.

Det er ikke alle forundersøkelser som blir offentlige. Vi har restriksjoner rundt saker som omhandler seksualforbrytelser, utpressing, avlytting, hacking, brudd på taushetsplikten eller unge personer i pornografiske bilder. I de tilfellene vil ikke forundersøkelsen bli tilgjengelig ved tiltale. Hvis det ikke hadde vært slik kunne en ikke ført en sak om eksempelvis utpressing for retten, for da ville den sensitive informasjonen, som er bakgrunnen for at saken er anmeldt, blitt gjort allment tilgjengelig. Da ville ingen turt å anmelde (overåklagaren).

Det er mulig å stenge dørene under rettssaken, men dette påvirker ikke om forundersøkelsen gjøres offentlig (aktor).

Straffesaken der en mindreårig gutt drepte ei mindreårig jente på en skolefest, der var forundersøkelsen tilgjengelig?

Fordi det ikke var en seksualforbrytelse ble forundersøkelsen ikke underlagt personvernet. Men rettssaken var helt sikkert lukket selv om forundersøkelsen ikke var det. Vi tenker det vil være vanskelig for så unge mennesker å forklare seg foran et publikum i en rettssak, derfor lukkes dørene, men alle personopplysninger er tilgjengelig i forundersøkelsen likevel (aktor).

Rettsikkerhet og justismord

En kan tenke seg at rettsikkerheten øker og muligheten for justismord minker om allmennheten har mulighet til å se rettssystemet etter i sømmene. Overåklagaren er imidlertid ikke sikker på om denne sammenhengen stemmer.

Når vi sier rettsikkerhet bruker vi det bare som begrep for at uskyldige ikke skal bli dømt for en handling de ikke har begått. Om forundersøkelsen er offentlig eller ikke, har ikke så mye å si på risiko for om uskyldige skal dømmes eller ikke, i hvert fall ikke i et kort perspektiv. Offentligheten i Sverige er på et konstitusjonelt plan, allmennheten skal gjennom journalister, eller på egne vegene, ha innsyn i materiale. Derfor synes jeg det er vanskelig å prate om hvorvidt innsyn fører til bedre rettsikkerhet eller ikke. Den mistenkte og hans forsvarer har tilgang til all informasjon, og kan sikre at alt blir presentert i rettssaken, og jeg tror det sikrer rettsikkerheten (overåklagaren).

Jeg tenker på Thomas Quick-saken, der de gikk gjennom alt av materiale og fant ut at Quick var uskyldig. Hva med muligheten til å gå gjennom i etterkant og se at avgjørelsen er riktig eller ikke?

Rettsikkerhet handler om at uskyldige ikke skal bli dømt, men med offentlig forundersøkelse er det lettere for andre å se om en fellede dom var riktig. En del av sakene som har blitt ønsket gjenopptatt har sprunget ut av at de som har jobbet med saken har funnet ting som ikke stemmer i forundersøkelsene (overåklagaren).

Sverige har ingen egen gjenopptakelseskommisjon, og alle begjæringer om å gjenoppta tidligere straffesaker går derfor til Riksåklagarens kontor. På spørsmål om i hvilken grad pressens muligheter for innsyn i avsluttede straffesaker påvirker antallet justismord i Sverige, er overåklagaren usikker.

Vi håper og tror justismord er en uvanlig ting. Jeg synes det er vanskelig å bedømme om pressens innsyn

hindrer justismord. Du forteller om eksemplet der du kan se på materialet, gå gjennom det og så be om gjenopptakelse. I Norge kan den som er interessert i å gjøre dette få tilgang til etterforskningen gjennom advokater eller den dømte. Hvis det er noen forskjell i resultatet, tror jeg den er liten. Det er nok heller tillitsspørsmålet som er viktig i denne sammenheng. Ved å gi innsyn i forundersøkelsene opprettholder vi allmennhetens tillit til at vi som påtalemyndighet unngår justismord (overåklagaren).

Som nevnt er ikke alle typer straffesaker offentlige. Likevel er det ikke mye informasjon fra etterforskning og domsavsigelser som holdes unna svensk presse, hvis vi ser bort fra disse unntakene. På spørsmål om hva slags informasjon som i aktor og overåklagarens øyne burde holdes unna pressen, svarer de at levende bilder og tekniske bevis er det de anser som mest sensitivt.

De unntakene vi har er gode, synes jeg. Ellers er det sensitivt med bilder og den type informasjon. Det kan vi hindre ved hjelp av bestemmelser om at materialet skal unntas på grunn av personvern (aktor).

I svenske rettssaker spiller vi inn vitneforklaringene med lyd og bilde. Dermed har vi vitneutsagnene fra den tidligere straffesaken, dersom den senere blir anket. Disse opptakene fra tingretten gis ikke ut. Ikke til noen. Grunnen er at en ikke vil risikere at det skal legges ut på nettet eller sendes på tv. Da tror vi folk ikke lenger vil vitne om de risikerer at videoopptakene skal spres. Vi spiller inn forundersøkelsene også, og avhør av barn. Dette vil vi forhindre at det spres videre. En ting er at det står en tekst om hva vitnet har sagt, og selv om det blir sitert, er det noe annet om det finnes video av det. Det kjennes nødvendig å holde dette borte fra allmennheten (overåklagaren).

Hva gjorde at Arboga-bildene av barna som ble drept med hammer ble spredt på internett?

I og med at det var bilder som lå i forundersøkelsen, som lå i obduksjonsmaterialet, tror jeg domstolen brukte grunnregelen om at materialet som er levert sammen med påtale skal offentliggjøres, selv om personvernlovene egentlig skal hindre dette. Sånn er det i mange mordsaker og voldsforbrytelser. Disse forundersøkelsene inneholder tekniske undersøkelser det kan være vondt og vanskelige å se. Bilder av barnepornografi får en aldri tilgang til, det er beskyttet av loven, men bilder av drapsofre og fra åstedet er ikke det (overåklagaren).

Erfaring med pressen

Overåklagaren forteller at de ved både Riksåklagarens kontor og ute i distriktene i hovedsak har positiv erfaring med svensk presse, men at sakene kan oppleves som forenklete og underholdende heller enn nyanserte.

Det er veldig individuelt hvordan våre medarbeidere oppfatter pressen. Det er en selvsagt oppgave for påtalemyndighetene at vi forteller om det vi sysler med, så lenge vi ikke utleverer for mange personsensitive detaljer. Når jeg snakker om transparens og at virksomheten vår skal tåle innsyn, er det to sider av samme sak. I vår hverdagslige virksomhet rundt om i Sverige er det vanlig med god utveksling av informasjon mellom påtale og journalister der de respekterer hverandre. Men, når media skal gå til angrep mot meg og det jeg gjør, blir det alltid mer besværlig enn om de bare skal fortelle om min virksomhet som åklagare.

I hvilke tilfeller er pressen kritiske mot åklagaren?

Blant stilles det spørsmål ved om aktor fører saken objektivt. I Thomas Quick-saken, for eksempel, der finnes det eksempler på at dokumenter ble skrevet om i ettertid, og at aktor ikke har skrevet ned hvordan Thomas Quicks forklaring har utviklet seg over tid. Det finnes tusen tilfeller der media vil granske det påtalemyndigheten gjør (overåklagaren).

Det er ikke nødvendigvis pressen overåklagaren opplever som problematisk, men de nyere nettstedene hvor straffesaker omtales uten hensyn til det presseetiske regelverk.

Stiller du spørsmålet generelt vil påtalemyndighetens forhold til pressen fungere godt. Er det noe vi har problemer med er det de nye mediene som flashback.se og andre som utfordrer personvernet. Iblant får vi hjelp av disse nettsidene også. Det hender vi får informasjon derfra, for de har satt sin ære i å involvere så mange mennesker som mulig for å finne ut hvem som er skyldig i en sak. Jeg tror likevel de fleste synes det er store vanskeligheter med disse sidene (overåklagaren).

Den norske innsynspraksisen

Spørsmålet om hvordan den norske innsynspraksisen framstår for svensk påtalemyndighet, besvarer overåklagaren med at det finnes fordeler og ulemper ved både svensk og norsk lovgivning. Han problematiserer også innsynsretten fra et perspektiv som yrkesutøvende innen påtalemyndigheten.

Vi er hjemmeblinde, for vi kjenner vårt system så godt. Det vi synes er problematisk med offentlighetsprinsippet i Sverige kan vi tenke er bra med Norges lovgivning, i og med at dere antageligvis ikke har de samme problemene som oss. Og motsatt. Det vi synes er bra med Sverige, går dere glipp av.

Som yrkesmann der jeg undersøker forbrytelser og skal sørge for en så god prøving av saken for domstolen som mulig, skulle jeg ønske alt var hemmelig og at bare yrkespersoner får tilgang til informasjonen. Så kunne allmennheten stole på at vi som profesjonelle handlet riktig og sørget for at det som er rett fullbyrdes. Da ville en person som blir frikjent etter å ha blitt anklaget for pedofili ikke behøve å fordømmes og gjøres til skam i allmennheten: han er kun dømt av yrkespersoner. Om en skal si det veldig enkelt. Men samtidig er vi som yrkespersoner avhengig av at allmennheten og samfunnet som vi tjener har tillit til det vi gjør. Og i det perspektivet vil en med svenske øyne kunne si at nordmenn mister mulighet til å skape innsyn og åpne for kontroll ved ikke å gjøre forundersøkelsen tilgjengelig for allmennheten (overåklagaren).

Overåklagaren tror sluttresultatet i den norske og svenske kriminalitetsdekningen ikke nødvendigvis ser så forskjellig ut på tross av ulikt regelverk.

Selv om reglene ser ulike ut må samfunnet balansere disse interessene om innsyn og personvern. Sluttresultatet blir kanskje derfor ikke så forskjellig. Om en bistandsadvokat leker til en journalist som siden skriver om det i avisen, er skaden for den mistenktes integritet akkurat like stor som om journalisten hadde fått informasjonen lovlig fra forundersøkelsen (overåklagaren).

Om overåklagaren skulle endret noe ved svensk innsynslovgivning, ville han forandret tidspunktet for offentliggjøring av forundersøkelsen.

Om jeg skulle fått ønske noe, skulle jeg ønske at forundersøkelsen ikke ble offentlig før rettssaken. Når det blir en prosess i media, og det ser vi mer og mer av, oppstår det flere problemer. Folk kan bli forhåndsdomt, og det kan påvirke i hvilken grad vitner ønske om å gi informasjon i en rettssak. Derfor ville jeg foretrukket at forundersøkelsen ikke gjøres kjent før rettssaken begynner, ikke når tiltale tas ut.

Jo større problemer hele verden får ved at flere og flere kan være sin egen journalist, så kan jeg tenke meg dere er glade i Norge, for å ha prinsippet dere har, ettersom internetteffektene hos dere kanskje ikke blir like store (overåklagaren).

Aktor mener det ville være vanskeligere om en i Norge skulle implementere det svenske innsynslovverket, fordi samfunnet er lagt opp rundt nåværende lovgivning. En endring vil derfor føre med seg store forandringer.

Det er sikkert mye vanskeligere å endre et system når en har lagt opp hele samfunnet rundt det. I Sverige er det offentlighet som er naturlig for oss i rettsvesenet, for journalistene og til en viss grad allmennheten, selv om allmennhetens forhold til offentlighet er i ferd med å forandre seg med internett. I Norge ville det blitt en totalforandring. Det er sikkert et mye vanskeligere prinsipp å innføre, enn når en har levd med det og er vant til å innrette seg etter det (aktor).

Hva taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Når overråklagaren vurderer hva som taler for å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker, drar han fram de prinsipielle argumentene.

Det går tilbake til de grunnleggende verdiene om innsyn og transparens, om tillit til rettsstaten og det å by inn til å bli gransket. Det må vi tåle, og vi må arbeide på en sann måte at vi tåler å bli gransket. Forundersøkelsen er koblet til en retts sak som uansett blir offentlig, så mye av informasjonen som er sensitiv kommer uansett til å bli offentlig i retts saken. Argumentasjonen hadde ikke vært like sterk om forundersøkelsen ikke var koblet til en retts sak som skulle gå en uke eller to senere (overråklagaren).

Hva taler mot å lovfeste journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker?

Overråklagarens argumenter som taler mot å lovfeste innsynsretten er av ikke-prinsipielle art.

De handler derimot om konsekvenser av mer praktisk karakter.

Risikoen for at det blir en rettsprosess i media og risikoen for at vitner på forhånd skal få vite hva som står i etterforskningen, taler imot. Men ikke minst, at integritetskrenkende informasjon om mennesker blir allment tilgjengelig. Det er snakk om allmenne handlinger, så hvem som helst har rett til å be om innsyn, men saken blir ikke allmenn før den blir publisert.

En informant forteller om en ukultur der det er blitt vanskeligere å få innsyn.

Det er klart journalister vil at vi skal levere ut materiale raskere og enklere. Vi har en ny lov som er enklere skrevet enn loven den erstattet. Selv med gode intensjoner er det ikke alltid lett å håndtere dette regelverket. Det er alltid en avveining mellom to interesser. Hadde det bare vært offentlighet som hadde vært interessen, kunne vi levert ut alt materiale, men det finnes jo mennesker bak informasjonen, det gjelder at vi ikke tramper på deres interesser. Det er nok riktig, iblant kunne vi levert ut materialet raskere og bedre, men det er menneskelig virksomhet.

På spørsmålet om hvilke fordeler og hvilke ulemper det er ved norsk og svensk lovgivning, er det viktig å ikke være for rask i slutningene. Eksempelvis har vi i Sverige plikt til å etterforske alle anmeldelser, og så har vi regler som fritar oss fra å etterforske i visse tilfeller. I Norge har en ikke plikt, men en del regler om når en må etterforske. Resultatet ender opp med å bli relativt likt (overråklagaren).

Overråklagar og aktor forsvarer svensk innsynslovgivning med maktfordelingsprinsippet der allmennheten som kontrollinstans er en viktig faktor. Deres arbeid skal tåle innsyn og granskning. De framhever også sammenhengen ved å ha åpne rettsaker og innsyn i etterforskningsmaterialet: Så lenge rettsdørene er åpne vil det være vanskelig å forsvare at forundersøkelsen ikke er offentlig. Overråklagaren viser til eksempler der pressen eller

enkelt personer behandler informasjon fra etterforskningsdokumenter på en lite sensitiv måte.
Han er imidlertid usikker på hvorvidt dette er et problem.

Drøfting av funn

I det følgende kapittelet vil jeg drøfte informantenes utsagn i lys av studiens fire forskningsspørsmål. Gjennomgående for intervjuene er at informantene virker til å være uenige først og fremst på et prinsipielt plan. Alle enes for eksempel om at pressens forhåndsdomming av enkeltpersoner ikke er bra, men deretter oppstår uenighetene når det kommer til om forhåndsdommen skal få konsekvenser. For å tydeliggjøre konflikten ønsker jeg å sette informantenes påstander opp mot hverandre, og deretter forsøke å konkludere med et forslag som ut fra studiens funn virker rimelig.

Hva betyr begrenset innsyn i avsluttede straffesaker for norsk krimjournalistikk?

Riksadvokatens rapport *Statsadvokatene og mediene* framhever viktigheten av å behandle journalister likt (2000, s. 39). I politiregisterforskriften § 7-2 kan en lese at politi og påtalemyndighet *kan* utlevere opplysninger til allmennheten, men det nevnes ikke eksplisitt at aktørene som søker informasjon skal behandles likt. Det er likevel grunn til å anta at loven ikke er laget for å legge til rette for forskjellsbehandling. Samtidig står det i politiregisterforskriften § 27-3 at:

Begjæring om utskrift, utlån eller gjennomsyn av dokumenter avgjøres av den behandlingsansvarlige, på det sted hvor dokumentene oppbevares (...). I begjæringen skal det opplyses hva de aktuelle dokumentene skal brukes til. Det kan kreves at begjæringen blir nærmere begrunnet.

Det faktum at begjæringer om innsyn i avsluttede straffesaker avgjøres basert på skjønn gjør det vanskelig å føre en lik praksis når det kommer til innvilgelse og avslag. Dermed er det nærmest umulig å behandle journalister likt. Dette bekreftes av de norske journalistinformantene som omtaler informasjonstilgangen i avsluttede straffesaker som tilfeldig og stykkevis. Når avgjørelsene tas basert på skjønn krever dette inngående kunnskap om lovverket, og kjennskap til når taushetsplikt enten begrenser eller åpner for å innvilge innsyn. Journalistinformantene forteller om erfaringer der de behandlingsansvarlige ikke kjenner lovverket tilstrekkelig til å vite hva en etter loven kan gi innsyn i og ikke.

Liknende tendenser bekreftes i Oxford Researchs evaluering av offentlighetsloven fra 2016. Evalueringen viser en hovedtendens der behandling av innsynsbegjæringer praktiseres etter intensjonene, særlig i tilfeller der loven avgjør hvilke dokumenter som skal være offentlige og hvilke som ikke er det. Offl. oppleves derimot som utfordrende å praktisere når vurderingene skal gjøres ut fra skjønn – håndhevelsen blir også der etter (Viblemo m.fl. 2016, s. 67). Også en undersøkelse fra prosjektet ”Hemmelighold og innsyn i den norske stat”, gjort i

Justisdepartementet, viser at offl. feiltolkes på grunn av stress og mangel på kunnskap hos ansatte i departementet (Sjue 2003, s. 114-117).³⁸

Det er mulig å trekke paralleller mellom offl. og strpl. når det kommer til å gjøre skjønnsmessige vurderinger av innsynsbegjæringer. Leder for Spesialenheten bekrefter dette i intervju ved å fortelle at han opplever balansegangen mellom innsyn og taushetsplikt som utfordrende. Vi må anta at Presthus som leder for Spesialenheten for politisaker kjenner lovverket godt. Det kan imidlertid tenkes at de som behandler innsynsbegjæringer uten like god kjennskap til lovverket tar avgjørelser som i mindre grad er fundert på lovtekstene enn hva Spesialenheten gjør.

Informantene forteller også om forskjellsbehandling av mediehus, enten det gjelder rikspresen som lettere får tilgang på informasjon enn hva lokalpresse gjør, eller ulik behandling av NRK og TV2, slik Simon Solheim fra NRK forteller. Ut fra de norske journalistenes svar kan det også virke som om personlige kontakter i politi og påtalemyndighet påvirker hvorvidt en får tilgang til informasjon, og at ansiennitet og journalistiske prestasjoner spiller en sentral rolle i vurderingen av en innsynsbegjæring. I tillegg nevner de norske journalistinformantene trynefaktor som et innsynsaspekt. Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad forteller at han er avhengig av at personen som behandler innsynsbegjæringen har sansen for ham og prosjektet hans. Har ikke vedkommende det, sier Ergo at begjæringen kan bli avslått nesten uten begrunnelse. Einar Haakaas fra Aftenposten forteller om liknende opplevelser der han har fått tilgang til informasjon fordi han har et navn i politiet og har journalistiske resultater å vise til. Hvis det er slik at innsyn gis på bakgrunn av saksbehandlerens personlige smak, enten det gjelder prosjekt eller person, er dette et demokratisk problem som taler for at dagens ordning burde forandres.

Redd for å gjøre feil

Det norske lovverket som regulerer innsyn i straffesaker beskytter i større grad partenes personvern gjennom taushetsplikten enn det legger til rette for offentlighet.

Politiregisterforskriften § 7-2 åpner som nevnt for at politi og påtalemyndighet *kan* utlevere

³⁸ I undersøkelsen svarer flere respondenter at korpsånd er en like stor årsak til lovstridig hemmelighold av dokumenter som mangel på kunnskaper. Mer om dette i Finn Sjues *Det finnes mørke rom i alle hus* (2003).

opplysninger som ikke omfattes av politiregisterlovens taushetspliktbestemmelser.

Taushetspliktbestemmelsene som er lovfestet i § 23 slår fast at:

Enhver som er ansatt i eller utfører tjeneste eller arbeid for politiet eller påtalemyndigheten, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om

1. noens personlige forhold, eller
2. tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den opplysningen angår.

Noens personlige forhold er i politiregisterlovens § 7 omtalt som opplysninger om personens

(...) nasjonal eller etnisk bakgrunn, politisk, religiøs eller filosofisk overbevisning, fagforeningstilhørighet eller opplysninger om helsemessige eller seksuelle forhold.

Ved en innsynsbegjæring krever lovverket at personopplysninger ikke skal gis ut, med mindre det anses som ufarlig at opplysningene

1. gjøres kjent for andre, i den utstrekning den som har krav på taushet samtykker,
2. brukes når behovet for beskyttelse må anses varetatt ved at de gis i statistisk form eller ved at individualiserende kjennetegn utelates på annen måte, eller
3. brukes når ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig, for eksempel når de er alminnelig kjent eller alminnelig tilgjengelig andre steder. (Politiregisterloven § 24).

Gjennom de kvalitative intervjuene er det hensynet til taushetsplikten som oftest brukes for å forsvare begrensninger av innsynet i avsluttede straffesaker. Lederen for Spesialenheten nevner som sagt at balansegangen mellom innsyn og taushetsreglene er vanskelig. Brudd på taushetsreglene er straffbart. Å være restriktiv rundt innsyn straffes ikke. Flere informanter nevner at de møter på usikkerhet rundt vektingen av taushetsplikt kontra innsyn. Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad forteller om møtet med en velvillig politiadvokat som ønsket gi Ergo innsyn, men som ikke visste hvorvidt loven tillot det. Studiens funn viser at frykten for å trå feil hos flere ansatte i politi og påtalemyndigheten har ført til at opplysninger holdes tilbake, slik at en ikke står i fare for å bryte taushetsplikten. På den måten får journalistene heller ikke tilstrekkelig informasjon i en straffesak. Retten til privatliv har vært karakterisert som menneskerettighetskonvensjonens skjøreste rett, men det er likevel ingen begrunnelse for at rettigheten skal ha forrang (Aarli 2010, s. 293).

Vakthund og mikrofonstativ

Norsk presse er både kritisk og avdekker feil, men uten innsyn i straffesaksdokumenter er journalister prisgitt informasjonen de kan få fra involverte parter i saken. Samtidig blir det både feil og urimelig å hevde at manglende innsyn i avsluttede straffesaker alene er årsaken til at norsk presse i mange tilfeller ikke fyller sin rolle som vakthund. I en tid der norske medier

sliter med nedbemanning og strukturrasjonalisering er det lite som garanterer for at enkeltjournalister gis tid og ressurser til å gå dypt nok inn i straffesaker til å avsløre justismord (Ottosen i Eskeland 2014, s. 341). Ottosen framhever flere straffesaker der han mener vakthundrollen ikke har blitt overholdt av journalister, men derimot av Sivilombudsmannen, uavhengige jurister og intellektuelle. Journalistene har heller tiet i flokk (2014, s. 342). Både bumerangsakene, Obiora-saken og Liland-saken er eksempler på dette.

Journalisters informasjonstilgang i straffesaker er likevel en viktig faktor for at pressen kan utøve sitt samfunnsansvar. Ragna Aarli skriver i *Offentlig rettergang* at journalister er i en nøkkelposisjon med tanke på å realisere demokratiet gjennom ytringsfriheten, og at de til gjengjeld forplikter å forholde seg til presseetiske normer (2010, s. 224-229). Samtidig som det ofte hevdes at ytringsfrihet er den viktigste friheten i et samfunn, er retten til ytringsfrihet plassert midt i menneskerettighetskonvensjonen, og på den måten ikke gitt noen forrang med tanke på konvensjonens andre artikler. Ytringsfrihetsartikkelen gir likevel frihet til å omtale straffesaker (Aarli 2010, s. 246), noe som best lar seg gjøre om en har tilstrekkelig tilgang til informasjon.

Alle de norske journalistinformantene forteller om svært varierte opplevelser i møte med politi og påtalemyndighet. Der en i Sverige vil at ”största möjliga öppenhet ska präglade polisens information till och kommunikation med allmänheten och medierna” (Rikspolisstyrelsen 2000), viser studiens funn at den norske situasjonen er annerledes. Mens et godt, personlig kildenettverk blant advokater, politi og påtalemyndighet kan gi tilgang til sensitiv informasjon, er andre i systemet svært restriktive. Manglende informasjon i straffesaker fører til at en ikke ser det fullstendige bildet av saken, slik Einar Haakaas fra Aftenposten forteller. Det blir vanskeligere å dekke sakskomplekset på en tilfredsstillende måte når en ikke har tilgang til dokumentene, og heller ikke vet hvilken og hva slags type informasjon en ikke får innsyn i. En svært variert innsynspraksis strider mot riksadvokatens rundskriv fra 1981, der det står at politi og påtalemyndigheten skal vise ”forståelse for allmennhetens behov for å bli informert om behandlingen av straffesaker. Hensynet til straffesystemets allmennpreventive funksjon vil også kunne tale for en slik (begrenset) offentliggjøring” (R 2291/80, nr. 1/1981 av 12.2.1981).

Leder for Spesialenheten opplever at journalister i stor grad har hatt tilgang til konfidensiell informasjon fra større straffesaker som har vært behandlet hos enheten. Informasjonen er ikke

gitt på lovlig vis, men er lekket fra parter som er involvert i saken. Samtidig som journalistene på denne måten får informasjon om sakskomplekset, kan en ikke anta at informasjonen er gitt uten hensikter, men derimot som en *bevisst lekkasje* der kilden ønsker å oppnå noe gjennom å gi fra seg informasjon som ellers ikke er tilgjengelig (Allern 2015, s. 120). Det er flere problematiske aspekter ved dette. For det første er tilgangen på informasjon avhengig av journalistens eget kildenettverk. Deretter er det mulig å tenke seg at kilder som forsyner journalister med informasjon ikke ønsker å fortsette med det om de blir omtalt i negative ordelag. Konsekvensene av dette kan igjen føre til at journalister unngår å rette kritikk mot kilden og kildens omgivelser. Et tredje aspekt er at informasjonen med sannsynlighet kan være gitt med baktanker om å fremme kildens egne interesser i straffesaken. Vakthunden som skal avsløre maktmisbruk og tjene allmennheten vil kunne oppleve det som problematisk om den ikke vet hvilken tunge den taler med.

Mangelfull dekning

I § 1 av offl. står det:

Formålet med lova er å leggje til rette for at offentleg verksemd er open og gjennomiktig, for slik å styrkje informasjons- og ytringsfridommen, den demokratiske deltakinga, rettstryggleiken for den enkelte, tilliten til det offentlege og kontrollen frå ålmenta. Lova skal òg leggje til rette for vidarebruk av offentleg informasjon.

Selv om straffesaker ikke omfattes av offl., er det interessant hvilke verdier loven fremmer, og hvorfor det er ment at disse verdiene ikke skal gjelde i innsynsbehandlingen av straffesaker. Ytringsfrihet, demokrati og rettssikkerhet er velkjente verdier i det norske samfunnet, og offl. er en av lovtekstene som skal bidra til opprettholdelse av disse. Det er naturlig å tenke at verdiene også er av betydning i rettspleien, men at hensyn til personvernet er ansett som viktigere enn offentlighet, ettersom straffesaker ikke er omfattet av offl. Framfor at pressen overholder rettssikkerheten ved å ha innsyn i straffesaksdokumenter, skal mekanismer som partenes klagerett og advokatenes rett til innsyn sørge for rettssikkerheten, forteller førstestatsadvokaten. Likevel er det flere eksempler på saker der journalisters arbeid har vært avgjørende for rettssikkerheten, som i Thomas Quick-saken nevnt i forrige kapittel.

Da Thomas Ergo fra Stavanger Aftenblad søkte om innsyn i avsluttede straffesaker om overgrep mot utviklingshemmede, fikk han innsyn i alle distrikter med unntak av ett. Ergo mener dette avslaget var et resultat av at han ønsket å undersøke politiets etterforskning i en straffesak der en utviklingshemmet kvinne etter sigende skulle ha blitt utsatt for overgrep av

sin kommunale sjef. Også Simon Solheim fra NRK har opplevd vanskeligheter med å få tilgang til straffesaksdokumenter for å kontrollere politiets arbeid. Hvis det er tilfellet at taushetsplikt blir brukt som vikarierende argumentasjon for å unngå pressens kritiske blikk, er dette ikke forenlig med verdier som ytringsfrihet, demokrati, rettssikkerhet, tillit til offentligheten og kontroll fra allmennheten.

Den svenske journalisten Eric Tagesson mener krimjournalistikken står i fare for å bli både forenklet og unyansert når norske journalister er avhengige av å få informasjon fra politi og påtalemyndighet. På den måten blir pressen i større grad en forlengelse av politi og påtalemyndigheten enn om journalister selv kunne granske informasjonen fra straffesakene. Om det Tagesson sier stemmer, er også dette svært problematisk for pressens funksjon som fjerde statsmakt og vakthund. Simon Solheim fra NRK forteller om eksempler der politiet går ut med skrytevideoer fra eget arbeid, men er restriktive med innsyn når de selv skal kontrolleres. Dette underbygges også av Thomas Ergo. I tillegg problematiserer leder i Norsk Presseforbund, Kjersti Løken Stavrum, den opplevde ensidigheten gjennom eksempler der politiet er direkte ute med sin egen informasjon i sosiale medier, og at dette ofte forblir den eneste informasjonen i saken (Stavrum 2015). For eksempel har Oslo-politiets operasjonssentral i april 2016 i underkant av 240 000 følgere på det sosiale mediet Twitter.

Oppsummering

Begrenset innsyn i avsluttede straffesaker medfører at norske journalister i mindre grad har mulighet til å danne seg et mangesidig og rikt bilde av et sakskompleks enn om innsynet hadde vært mer åpent. Andre parters interesser får avgjøre hvilken informasjon som tilfaller journalistene, enten det er fra politi og påtalemyndighetens side, eller om det er advokater, tiltalte eller fornærmede som lekker informasjonen til pressen. Av informantenes svar kan det virke som om flere saksbehandlere opplever lovverket som uklart, og dette fører videre til usikkerhet i behandlingen når det er skjønn som avgjør om innsyn blir innvilget, og hvilken informasjon en får tilgang til. Journalistinformantene påpeker også at skjønnet medfører en svært varierende praksis der enkelte innsynsbehandlere ofte gir tilgang, mens andre nærmest aldri gjør det. Konsekvensene blir at journalister forskjellsbehandles, og dette går imot riksadvokatens retningslinjer om at ingen skal gis fortrinnsrett til informasjon og opplysninger. Forskjellsbehandlingen kan igjen påvirke pressens dekning av kriminalitet, og fører til at dekningen varierer fra sak til sak og saksbehandler til saksbehandler. Tar en det

hele et steg videre, mener de svenske journalistinformantene at konsekvensen av en svak kriminaljournalistikk skaper et samfunn som taper på at misforhold ikke blir belyst.

Hvilke forskjeller medfører ulik innsynslovgivning i norsk og svensk kriminaljournalistikk?

Tilgang til forundersøkelsen, enten det er i en verserende eller avsluttet straffesak, gir utvilsomt adgang til mye informasjon. Som eksempel inneholder forundersøkelsen i den tidligere omtalte straffesaken fra gjengoppgjøret i Göteborg langt over 600 sider med anmeldelser, politirapporter, 53 avhør av mistenkte og vitner, beslagsrapporter, fotografier, sakkyndigrapporter og så videre. Av forundersøkelsen kan en lese hvordan svensk politi den 17.03.2014 klokken 23.49 har avlyttet mistenktes leilighet og dokumentert at den mistenktes mor låser seg inn, hvorpå den mistenkte selv ankommer leiligheten klokken 02.42 og prater med sin mor. Avlytningen fortsetter i flere dager, og all dokumentasjonen kan leses i forundersøkelsen. Ingen navn er sensurert. Journalister som benytter seg av et så rikt materiale vil sannsynligvis kunne dekke sakskomplekset svært detaljert og derfor avkrefte spekulasjoner og uriktig informasjon, slik de svenske journalistinformantene forteller. Når store mengder informasjon gjøres tilgjengelig er dette til stor nytte for kriminaljournalister, samtidig som det kan oppleves integritetskrenkende for de involverte partene.

Innsyn betyr mer enn detaljert krimjournalistikk

Johanna Bäckström Lerneby fra SVT forteller at hun i tillegg til detaljert informasjon om selve straffesaken også bruker forundersøkelsen til å finne misforhold i samfunnet. Om det i forundersøkelsen nevnes at den tiltalte har benyttet seg av mindreårige for å selge narkotika, viser dette et åpenbart samfunnsproblem som kan belyses via journalistikk. Uten tilgang til forundersøkelsen ville det vært vanskeligere for journalister å avdekke spesifikke misforhold som er tilknyttet den kriminelle aktiviteten, det være seg innen barnevern, ruspolitikk, integrering og så videre. Lernebys syn støttes av medieforsker Lars Arve Røssland, som skriver at grundig bakgrunnsjournalistikk innen krimkategorien åpner for å fortelle om samfunnsstrukturer og -prosesser i lys av brutale enkelthendelser (2003, s. 119).

De svenske journalistene antar at norsk presses mangel på innsynsrett i avsluttede straffesaker fører med seg negative konsekvenser. Både Lerneby fra SVT, Andrén fra Sveriges Radio og Tagesson fra Aftonbladet trekker fram hvordan kriminaliteten kan fortelle mye om samfunnet vi lever i. Dette er et velkjent perspektiv innen kriminologi og sosiologi der en mener at den

norske kriminaliteten ikke kan forstås uten å forstå det norske samfunn, og at det er lettere å forstå samfunnet om en forstår dets kriminalitet (Christie i Olaussen 2007, s. 93). De svenske journalistene anser det som sannsynlig at en sporadisk pressedekning av kriminaliteten i samfunnet fører til en dårligere offentlig samfunnsdebatt. Hvis det er slik at konsekvensene av lovfestet rett til innsyn medfører at svensk kriminaljournalistikk avdekker misforhold i større grad enn hva norsk kriminaljournalistikk gjør, er det et sterkt argument for at en burde vurdere om viktigheten av personvern kan veies opp mot samfunnskunnskapen en går glipp av. Fortsetter en tankerekken er det grunn til å tro at svenske journalister har større muligheter til å utøve rollen som samfunnets vakthund: Som kritisk gransker av makten på oppdrag fra allmennheten.

Norske tanker rundt svensk innsynslovgivning

I anledning rettssaken i Høyesterett, der NRK anket lagmannsrettens avgjørelse om avslaget på mediehuset innsynsbegjæring i overvåkningsvideoen fra legevakten hvor Erik Are Stedt ble kvalt, kontaktet førstestatsadvokaten sine kolleger i Sverige. Hun spurte svensk påtalemyndighet om deres erfaringer med svensk innsynspraksis. Kollegene svarte at regelverket fungerer og at de ikke har negative erfaringer med systemet. Likevel mener førstestatsadvokaten, slik det kommer fram i intervjuet, at de ved Riksadvokatembetet ikke ser noe behov for endringer i det norske regelverket, men at de vil være positive om Justis- og beredskapsdepartementet initierer regelendringer.

Førstestatsadvokatens argumentasjon kan framstå noe inkonsistent. Med argumenter om personvernet forsvarer hun, som representant for Riksadvokatembetet, nåværende regelverk. På den annen side forteller hun om sine svenske kollegers positive erfaring med et regelverk hun argumenterer mot. Kollegene fra svensk påtalemyndighet har fortalt at de ikke har opplevd negative reaksjoner og ikke har problemer med å få opplysninger fra vitner. Likevel er det disse argumentene førstestatsadvokaten bruker når hun problematiserer å innføre svensk innsynslovgivning i norsk regelverk. Det kan være verdt å merke seg at den svenske overåklagaren argumenterer motsatt av sin norske kollega, førstestatsadvokaten. Overåklagaren argumenterer i intervjuet for at personvern er en viktig faktor som skal vurderes i spørsmål om innsyn, men at allmennhetens kontrollfunksjon er viktigere, og derfor settes høyere enn personvern hensynet. Førstestatsadvokaten argumenterer derimot med at åpenhet er en viktig faktor i vurderingen av innsyn, men at personvernet veier tyngst og derfor

settes over åpenheten. Både førstestatsadvokaten og overåklagaren anerkjenner viktigheten av personvern og allmennhetens kontrollfunksjon, og ender likevel med motsatte konklusjoner.

Uvitenhet påvirker innsynstilgangen

Basert på de svenske journalistinformantenes erfaringer kan det virke som om det er forskjell på liv og lære hva innsynslovgivning gjelder. Lovverket åpner for en vidtgående innsynsrett, men flere av informantene forteller om problemer med å få tilgang til informasjonen de lovmessig har rett på. Jenny Küttim fra Utbildningsradioen opplever at mangel på kunnskap hos byråkrater som behandler innsynsbegjæringene har en negativ innvirkning på tilgangen til dokumentene. Hun mener at verken journalister eller nyutdannede byråkrater har god nok kunnskap om offentlighetsprinsippet. Küttims opplevelser likner på funnene fra Oxford Researchs evaluering av den norske offentlighetsloven.

Også framveksten av kommunikasjonsmedarbeidere påvirker tilgangen til offentlige dokumenter. Det har oppstått en kultur der offentlige beslutninger forsøkes å gjøres utilgjengelige, mener Küttim. Dette bekreftes til en viss grad av overåklagaren, som mener at det selv med gode intensjoner ikke er enkelt å håndtere det svenske innsynsregelverket. Overåklagaren mener de kunne levert ut materiale både raskere og bedre, og unnskylder med at de er en menneskelig virksomhet. Dette viser at det ikke er tilstrekkelig å ha et godt, teoretisk regelverk om en ikke i det praktiske kan, behersker eller ønsker å gjennomføre det som er bestemt ved lov. Både journalister og allmennheten trenger derfor å ha gode kunnskaper om offentlighets- og sekretesslagen hvis den allmenne kontrollfunksjonen, og dermed maktfordelingsprinsippet, skal overholdes.

Forhåndsdomming og justismord

Det virker til å være en utbredt oppfatning blant alle de svenske informantene at justismord forekommer sjelden i Sverige. Denne oppfatningen strider mot forskning på feltet. Når Aftonbladets journalist Eric Tagesson mener justismord er uvanlig, og overåklagaren sier de håper og tror justismord forekommer sjelden, speiler dette et syn som framstår naivt i møte med forskningen vi finner i blant annet Anders Bratholm og Ståle Eskelands *Justismord og rettsikkerhet*. Bratholm og Eskelands viser til at feil bevisbedømmelse, uriktige sakkyndige erklæringer og tunnelsyn fra politi og påtalemyndigheten bidrar til at uskyldige mennesker blir dømt for handlinger de ikke har begått. Særlig i sedelighetssaker viser forskningen og litteraturen at justismord forekommer. Eksempelvis der uriktige legeerklæringer blir en

vesentlig del av grunnlaget for domfellelse (Lange-Nielsen i Bratholm og Eskeland 2008, s. 238), eller framkalling av falske minner (Lange-Nielsen i Bratholm og Eskeland 2008, s. 127). Også internasjonal forskning gjort ved universitetet i Oxford³⁹ eller universitetet i Ottawa⁴⁰ underbygger påstanden om at justismord er et problem i rettspleien. I tillegg finnes det flere anerkjente organisasjoner som deler denne oppfatningen, slik som *Miscarriages of JusticeUK*, *Criminal Cases Review Commission* og *Innocence Network UK*.

Justismord forårsakes ikke av manglende innsyn, men av feil bevisdømming, uriktige vitneforklaringer, tunnelsyn og liknende. Likevel kan manglende innsyn gjøre det vanskeligere å oppdage justismord ettersom aktører som pressen ikke har tilgang til straffesaks materialet.

Sverige har ingen gjenopptakelseskommissjon og alle begjæringer om å gjenoppta saker behandles ved Riksåklagarens kontor. Dette viser at Sverige har en annen forståelse av hvilket omfang justismord utgjør enn hva Norge har. I denne studien er det ikke rom til å gå videre med dette, selv om det hadde vært svært interessant å undersøke hvor det svenske juridiske miljøet står i diskusjonen rundt justismord.

Samtidig som det virker til å være en uenighet mellom forskningens og de svenske informantenes oppfatningen om hvor ofte justismord forekommer, finnes det likevel eksempler på at svensk presse bidrar til å oppklare justismord, som i den nevnte Thomas Quick-saken. Johanna Bäckström Lerneby fra SVT mener det ikke ville vært mulig å bevise Quicks uskyld om forundersøkelsene ikke hadde vært tilgjengelige for allmennheten. Hun mener det derfor er vanskeligere for norske journalister å kunne avsløre rettsskandaler. Overåklagaren er på sin side ikke sikker på om resultatet av den norske og svenske kriminaljournalistikken er så ulik. Han påpeker at det er mulig å få tilgang til straffesaksdokumentene gjennom den dømte eller den dømtes forsvarer, og på den måten vurdere hvorvidt det har blitt begått et justismord. Om man i Norge ønsker tilgang til den avsluttede straffesaken fordrer dette at forsvarsadvokaten eller den dømte er villig til å gi tilgang, mens en på svensk side har innsynsrett uavhengig av sin posisjon.

³⁹ For eksempel Malcom David Birdlings doktoravhandling *Correction of miscarriages of justice in New Zealand and England* fra 2012.

⁴⁰ For eksempel Kathryn Campbell og Myriam Denovs *Miscarriages of Justice: The Impact of Wrongful Imprisonment* fra 2005.

Når det gjelder forhåndsdomming i media mener alle de svenske informantene at dette forekommer. Enten det er ved å publisere bilder av en terrormistenkt som viser seg å være uskyldig eller ved å forhåndsprosedere en rettssak i media. Dette er imidlertid ikke et særegent fenomen i Sverige, og kan ikke forstås som en konsekvens av en vidtgående innsynslovgivning. Også i Norge forhåndsdommer pressen, slik som bumerangsakene fra 1986-2002 (Bratholm i Bratholm og Eskeland 2008, s. 74-90), i Orderud-saken fra 1999-2000 (Kvam 2002, s. 153), Tønne-saken fra 2002 der tidligere helseminister Tore Tønne endte med å ta sitt eget liv (Bjerke 2009, s. 177) og i konflikten mellom tidligere LO-leder Gerd Liv Valla og internasjonal sekretær i LO, Ingunn Yssen, fra 2007 (Sandvik 2009, s. 86). For å nevne noen. Andre eksempler er den pågående Eirik Jensen-saken der media virker til allerede å ha tatt et klart standpunkt om at den tidligere polititoppen, siktet for narkotikaforbrytelser, er skyldig.

Hvis pressen skal unngå å forhåndsdomme, mener SVTs Johanna Bäckström Lerneby at en må unngå å rapportere før dommen faller, noe hun ikke ser som et alternativ. Pressens samfunnsoppdrag innebærer å informere allmennheten om hendelser av offentlig interesse, noe en må regne med at en rettssak er. Oppdraget vil svekkes om en eventuelt skal unngå å rapportere. Overråklagaren foreslår en løsning på problemet ved å offentliggjøre forundersøkelsen først idet rettssaken starter. Dette vil mest sannsynlig gjøre det vanskeligere for svensk presse å rapportere korrekt fra et sakskompleks om de ikke skal ha tilgang til forundersøkelsen i forkant av rettssaken. Samtidig er den tiltalte vernet mot forhåndsdomming i land som England, Danmark og Frankrike (Aarli 2010, s. 435).

Ut fra norsk tradisjon er det vanskelig å se for seg at pressen i større straffesaker ikke skal rapportere, selv om dette innebærer forhåndsdomming. Samtidig er det mulig å anta at en forhåndsdom i mediene kan ha innvirkning på vitner, lek- og juristdommere, som igjen kan true de involverte parters rettssikkerhet. Juristprofessor Ragna Aarli konkluderer i *Offentlig rettergang* med at det bør etableres et forbud mot å offentlig forhåndsdomme tiltalte (2010, s. 437), en konklusjon som strider mot svenske journalisters holdninger. Oppfatningen om hva forhåndsdomming innebærer varierer sterkt, og det er derfor vanskelig å konkludere hvorvidt noen er forhåndsdomt.

Oppsummering

Den svenske kriminaljournalistikken skiller seg fra norsk kriminaljournalistikk på flere punkter. Svenske journalister har i langt større grad mulighet til å innhente mye informasjon om straffesaker, hvilket selvfølgelig påvirker deknningen av kriminalitet på det jevne. Journalistene forteller det i mindre grad er behov for et personlig kildenettverk i politiet og påtalemyndigheten for å få tilgang til informasjon. Det mest bemerkelsesverdige sett i perspektiv av det journalistiske samfunnsoppdraget, er hvordan de svenske journalistinformantene forteller at de bruker forundersøkelsen til å finne misforhold i samfunnet som de ellers ikke ville funnet. For eksempel hvordan barn som faller utenfor i barnevernet kan knyttes til kriminelle miljøer. Selve deknningen av den konkrete straffesaken er kun én del av konsekvensene offentliggjøring av forundersøkelser kan medføre.

Den svenske praksisen, hvor forundersøkelsen er tilgjengelig, gjør at svensk presse i mindre grad er preget av spekulasjoner i kriminalitetsdekningen enn hva norsk presse er. Funnene viser det er grunn til å tro at både norsk og svensk presse forhåndsdommer i ulike straffesaker uavhengig av hvor mye informasjon som er tilgjengelig. En kan anta at det ligger en forskjell i hvordan forhåndsdommen foregår, ved at en i Norge spekulerer mer på bakgrunn av bruddstykker av informasjon en har fått tilgang til, mens en i Sverige forhåndsdommer på bakgrunn av et større bilde der utgangspunktet er bevisene som foreligger.

Hvilke holdninger har norsk påtalemyndighet til pressens innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet?

En kan lett mistenke journalister for å ønske mer åpenhet og innsyn, mens politi og påtalemyndighet lett kan tenkes å ønske det motsatte. Virkeligheten er mer nyansert, og det vil ikke være riktig å hevde at politiet og påtalemyndighet utelukkende er negative til offentlighet rundt sitt arbeid. Likevel kan en peke på visse tendenser som er med på å forsterke inntrykket av at påtalemyndigheten i større grad forsvarer personvern enn offentlighet i straffesaksdokumenter.

Vurderer offentlighet, men velger personvern

Både leder for Spesialenheten og førstestatsadvokaten forteller i intervju at de er positive til offentlighet. Førstestatsadvokaten sier det er et ønskemål at alle dokumenter det offentlige har skal være offentlige, og at en på den måten styrker statens åpenhet og transparens. Spesialenhetens leder mener åpenhet skaper tillit, og at enheten er avhengig av tillit fra både

offentligheten og gruppene de skal etterforske om de skal lykkes i sitt arbeid. Enhetens oppgaver ville vært enklere å løse dersom allmennheten hadde innsyn, ved at en på den måten fjernet grunnlaget for tvil om hvorvidt Spesialenheten utfører en god nok jobb. I tillegg mener han samfunnets behov for informasjon om saker er størst i de tilfellene der det er risiko for at politiet har misbrukt sine genuine fullmakter, nemlig retten til å utøve makt. Likevel konkluderer både Spesialenhetens leder og førstestatsadvokaten med at avsluttede straffesaker burde unntas offentligheten. Både straffesaker der politiet og privatpersoner er dømt.

Førstestatsadvokaten problematiserer det å gi innsyn i etterforskningen ved å legge vekt på at informasjonen i mange tilfeller kan være svært personsensitiv. Etterforskningsdokumentene kan også omfatte involverte tredjepersoner. Derfor vurderes personvernet som viktigere enn allmennhetens kontrollbehov, forteller hun i intervju. Pressen har mulighet til å få balansert informasjon ved å være tilstede under rettssaken og ved å delta på pressekonferanser. Dette kritiserer medieforsker Sigurd Allern. Det er problematisk at politi og påtalemyndighet brukes som eneste kilde fordi de tilhører det offentlige maktapparatet pressen har i oppgave å kontrollere (Allern 1996, s. 262).

Førstestatsadvokaten mener kontrollbehovet er ivaretatt gjennom andre mekanismer, ved at partene og deres advokater har full innsynsrett, og dessuten har mulighet til å klage på rettens avgjørelse. Argumentet møter motstand i medieforsker Lars Arve Røssland, som skriver at politiet, påtalemyndigheten og domstolene har fått leve for lenge i fred fra pressens kritiske blikk. I hvert ledd av straffe- og rettsprosessen gjøres det vurderinger som må kunne granskes og debatteres, og pressen skal ha en nøkkelrolle i denne granskningen (Røssland 2003, s. 138).

Et annet aspekt er hva slags informasjon som kan regnes som personsensitiv, og om en skal anta at enhver straffesak inneholder sensitivt materiale og derfor unntas offentligheten. For eksempel er det forskjell på straffeprosesslovens (strpl.) og forvaltningslovens (fvl.) regler om hva *personlige forhold* innebærer. I fvl. § 13 annet ledd står det

Som personlige forhold regnes ikke fødested, fødselsdato og personnummer, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted, med mindre slike opplysninger røper et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlige.

Strpl. inneholder ikke samme begrensning. Juristprofessor Tor-Geir Myhrer skriver i *Personvern og samfunnsforvar* at det ikke er klart hvorfor lovene har fått ulike regler (2001,

s. 132). Det kan derfor virke som om lovverket åpner for ulik praksis med tanke på tolkning av hva personsensitivt materiale er. Medieforsker Finn Sjøe viser til behovet for empiriske undersøkelser for å kunne kartlegge hvorvidt økt åpenhet faktisk truer personvernet. Subjektive utsagn kan ikke besvare spørsmålet (Sjøe 2003, s. 158). Sjøe reiser også spørsmål om hensynet til personvernet brukes for å øke hemmeligholdet, men besvarer det ikke. Et prinsippsspørsmål blir hvorvidt informasjon fra rettssaker og fra pressekonferanser er tilstrekkelig for å opplyse allmennheten om straffesaker. Simon Solheim fra NRK forteller om flere tilfeller der han har opplevd at dørene i rettssaken stenges, og at pressen på den måten ikke har fått mulighet til å rapportere. Solheim forteller også om svært varierende praksis der han enkelte ganger opplever å måtte krangle med aktor for å få opp bevismaterialet på storskjerm eller for å få tilgang til bevisoppgaven. Journalister får følge rettsforhandlingene, men får ikke nødvendigvis tilgang til tall og referat fra kommunikasjonskontroll. Dermed risikerer en å rapportere feilaktig, mener Solheim. På andre siden av bordet sitter førstestatsadvokaten som mener rettssaker og pressekonferanser er tilstrekkelig informasjon for å lage god kriminaljournalistikk.

Fra journalistenes perspektiv kan en tenke seg at det ikke er tilfredsstillende å innhente informasjon fra rettssaker der dørene lukkes, eller når en ikke får tilgang til sentral informasjon som nevnes i straffesaken. Fra påtalemyndighetens side kan en anta at respekten for lovverket fører til at en heller velger å være restriktiv i utlevering informasjon. Som tidligere nevnt sanksjoneres brudd på taushetsplikten, mens det ikke får noen negative konsekvenser for personen som avslår en innsynsbegjæring. Lovverket beskytter heller ikke allmennhetens rett til innsyn i straffesaker, i motsetning til hva offl. gjør med tanke på statens dokumenter.

Det vil også være et prinsippsspørsmål om forundersøkelsen skal gjøres tilgjengelig for allmennheten eller ikke. Førstestatsadvokaten argumenterer med at etterforskningsmaterialet inneholder svært sensitive opplysninger, og Spesialenhetens leder frykter risikoen for politibetjentes personvern. Disse argumentene skaper en interessant motvekt til den svenske overåklagaren, som i likhet med førstestatsadvokaten arbeider ved landets øverste påtalemyndighet. Overåklagaren mener de i Sverige ikke kan unnta etterforskningsmaterialet om de skal ha åpne rettssaker, og at virksomheten må tåle å bli gransket. Har en ikke noe å skjule, trenger en heller ikke gjemme noe. For førstestatsadvokaten og Spesialenhetens leder handler innsyn i etterforskningsmaterialet om å respektere personvernet, mens Thomas Ergo

fra Stavanger Aftenblad og Simon Solheim fra NRK har en opplevelse av at det handler om politiet og påtalemyndighetens ønske å minimere muligheten for å bli gransket av journalister.

Politiet skal kunne ha samme grad av personvern som andre yrkesgrupper

Også spørsmålet om hvorvidt ansatte i politiet og påtalemyndigheten skal ha samme grad av personvern som andre yrkesgrupper, blir en diskusjon om prinsipper. Leder for Spesialenheten mener polititjenestemenn ikke kan bli fratatt personvernet selv om de er på oppdrag fra det offentlige. Juristprofessor Ragna Aarli skriver i *Offentlig rettergang* at polititjenestemenn som mistenkes for myndighetsmisbruk kommer i særstilling. Dette er fordi de i sitt arbeid har fullmakter til å bruke tvang og rettmessig kan bruke ekstraordinære metoder som vil være straffbart for andre å ta i bruk (2010, s. 317). Finnes det grunn til å tro at denne makten har blitt misbrukt, er det av særlig offentlig interesse, fortsetter Aarli.

Det finnes flere eksempler på domsavgjørelser som både åpner for å navngi polititjenestemenn, og avgjørelser som taler imot å gjøre det. Etter å ha gjennomgått flere av disse har Ragna Aarli konkludert med at EMK artikkel 10 nr. 2 gir en viss frihet til å forby offentliggjøring av personopplysninger som navn eller bilde av polititjenestemenn som er mistenkt for myndighetsmisbruk. EMK artikkel 10 nr. 2 lyder:

For di utøvelsen av disse friheter (ytringsfrihet og informasjonsfrihet) medfører plikter og ansvar, kan den bli undergitt slike formregler, vilkår, innskrenkninger eller straffer som er foreskrevet ved lov og som er nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, territoriale integritet eller offentlige trygghet, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, for å verne andres omdømme eller rettigheter, for å forebygge at fortrolige opplysninger blir røpet, eller for å bevare domstolens autoritet og upartiskhet.

Begrunnelsen ligger i at polititjenestemannens identitet ikke i seg selv er av offentlig interesse, men at interessen dreier seg om hvorvidt en polititjenestemann har misbrukt sin stilling (Aarli 2010, s. 318). Myndighetsmisbruk blir på den måten et internt korpsanliggende, ved at myndighetsorganet tar ansvar for polititjenestemennenes individuelle handlinger. På denne måten kan korpsånden styrkes, skriver Aarli. Det vil være en drøy påstand å anta at myndighetsmisbruk får gå upåaktet hen i politiet. En politibetjent som misbruker stillingen sin vil mest sannsynlig møte sanksjoner internt. Men hvis individer ikke står i fare for å identifiseres ved et eventuelt myndighetsmisbruk, og det heller er kollegiet eller avdelingen som tar støyten, kan det tenkes at frykten for å gjøre noe straffbart i tjeneste er mindre enn om en risikerte å bli stilt personlig til rette i offentligheten.

Det kan dessuten være mulig å belyse maktmisbruk fra polititjenestemenn uten å henge ut enkeltpersoner. Et eksempel kan være at Spesialenheten legger ut avgjørelser i sin helhet, men anonymiserer navn, sted og andre identifiserende beskrivelser, i stedet for å lage korte sammendrag som de så legger ut på hjemmesiden sin. På den måten behøver ikke allmennheten å betvile hvorvidt Spesialenheten utelater informasjon som kunne medført kritikk. Åpenheten ville også kunne vise hvorvidt det er hold i beskyldningene om inhabilitet i etterforskningen. Dette kunne styrke både tilliten til Spesialenheten og allmennhetens mulighet til å kontrollere politiets misbruk av fullmaktene sine.

Oppsummering

Den norske påtalemyndighet er i denne studien representert ved førstestatsadvokat Anne Grøstad og leder for Spesialenheten, Jan Egil Presthus. Det er viktig å ikke ta deres meninger til inntekt for hele påtalemyndighetssystemet, samtidig som begge har tyngde og pondus i sine roller. Med dette bakteppet har det i denne oppgaven kommet fram at førstestatsadvokaten og lederen for Spesialenhetens holdninger rundt pressens rett til innsyn i avsluttede straffesaker sammenfaller. Begge mener i hovedsak at pressen ikke bør ha rett til innsyn i etterforskningsmaterialet, ettersom personvernet for polititjenestemenn er viktigere enn pressens, og derved allmennhetens, mulighet til å utøve kontroll over rettsvesenet.

Hva slags formening har svensk påtalemyndighet om svensk innsynslovgivning og konsekvensene av den?

Den svenske påtalemyndigheten er i en posisjon der de er ansvarlige for å etterforske og føre straffesaker for retten, samtidig som de skal overholde svensk lovgivnings krav til innsyn i etterforskning og domsavgjørelser. En kan tenke seg at det er utfordrende å manøvrere mellom å legge til rette for en rettferdig straffesak der korrekte avgjørelser skal tas, og samtidig opprettholde allmennhetens innsynsrett. Dette virker imidlertid ikke til å være et problem for svensk påtalemyndighet.

Prinsipielt eller praktisk motivert

Overåklagaren er tydelig på at svensk innsynsrett er vidtgående som en konsekvens av maktfordelingsprinsippet. Allmennheten skal i kraft av å være seg selv, eller gjennom pressen, kunne kontrollere myndighetenes virksomheter. Dette gjelder også i rettsvesenet, hvilket legitimerer åpne rettssaker og innsynsrett i etterforskningsmateriale og domsavgjørelser. På papiret likner den svenske maktfordelingen den norske, med unntak av at domstolene i

Sverige ikke anses som egen statsmakt (Øy 2013, s. 56). Samtidig er Norge og Sverige ulike både når det gjelder grunnlaget for offentlighet og den praktiske utførelsen av den.

Argumentet som forsvarer allmennhetens rett til innsyn i straffesaksdokumenter er et deontologisk argument som tar utgangspunkt i at det er moralsk riktig å gi befolkningen mulighet til å kontrollere myndighetene. Argumentet om å begrense innsyn for å styrke personvernet er grunnet i en utilitaristisk tanke der en setter konsekvensene av to alternativer opp mot hverandre. I dette tilfellet er en i norsk lovgivning kommet fram til at konsekvensene av tapt personvern vurderes som viktigere enn konsekvensene av at allmennheten ikke har mulighet til selv å kontrollere myndighetene.

For overåklagaren tjener den lovfestede innsynsretten flere hensyn. For det første er det en praktisk måte å overholde maktfordelingsprinsippet på. I tillegg fører åpenheten til at svensk påtalemyndighet får vist offentligheten at de ikke har noe å skjule, ved at deres arbeid er tilgjengelig og kan vurderes.

Sosiale medier

Gjennom studiens intervjuer har problematikken rundt spredning av personinformasjon på sosiale medier blitt diskutert. Alle de svenske journalistinformantene gir eksempler på at detaljer fra straffesaksdokumenter har blitt delt i sosiale medier, enten gjennom forumsiden flashback.se eller på andre sider. Overåklagaren påpeker at slike sosiale forum på internett tidvis bringer etterforskningen videre fordi forummedlemmene bidrar med relevant informasjon. Samtidig viser han til mer destruktive eksempler på at privatpersoner sprer sensitivt materiale fra etterforskningsdokumentene.

Når publikum engasjerer seg i samfunnsanliggender, slik som rettsprosesser, kan dette kalles borgerjournalistikk. Mens noen mener borgerjournalistikk fungerer demokratiserende, fordi flere personer kommer til orde i flere kanaler, er andre uenige. Den amerikanske teknokogiskribenten Dan Gilmore er en aktiv forkjemper for borgerjournalistikk, og mener borgerjournalister er viktige kilder til informasjon for omverdenen (Lund i Eide m.fl. 2012, s. 165). Andrew Keen⁴¹ mener på sin side at amatører bidrar til å undergrave profesjonelt

⁴¹ Andrew Keen er forfatter av *The Cult of the Amateur. How blogs, MySpace, YouTube and the rest of today's user-generated media are killing our culture and economy* fra 2007.

journalistisk arbeid. Keen mener en ikke kan stole på informasjonen fra borgerjournalister, ettersom grunnlaget og intensjonen for å dele informasjonen er ukjent.

Det er et faktum at vide innsynsregler muliggjør at såkalte borgerjournalister kan spre sensitiv informasjon på internett. Konsekvensene kan oppleves som integritetskrenkende for dem det gjelder. Fordi borgerjournalistene ikke opererer i samme etiske regelverk som journalister, har en heller ingen kontroll over hva slags informasjon som deles. Samtidig er ikke enkeltpersoner fritatt fra lovverket som regulerer hva slags informasjon en kan dele om andre mennesker. Juristprofessor Ragna Aarli mener det at hvem som helst kan forhåndsdomme sine medborgere på internett burde medføre et forbud mot forhåndsdomming i offentligheten (Aarli 2010, s. 437). Hvis deling av sensitive detaljer på internett også skal være et argument mot innsyn i avsluttede straffesaksdokumenter, kan dette argumentet brukes mot alle typer offentlighet. Det vil alltid være en risiko for å misbruke lovverket. Offentlighetsprinsippet gjør det mulig å dele sensitiv informasjon fra statens dokumenter, men har ikke blitt vurdert som et tungt nok argument til å hindre innsyn i det offentlige.

Et spørsmål vil være hvor reell frykten for enkeltpersoners misbruk av informasjon de har funnet i straffesaksdokumenter faktisk er. I den tidligere omtalte straffesaken fra en gjengleders mordforsøk i Göteborg, inneholder straffesaken 636 sider etterforskningsmateriale, 58 sider protokollbilag, 29 siders tilleggsprotokoll, samt den 175 sider lange dommen. Dette utgjør 898 sider med straffesaksdokumenter. Ifølge statistikk fra svensk påtalemyndighet ble det i 2015 tatt ut tiltale i 197 322 saker.⁴² Risikoen for spredning av straffesaksinformasjon kan virke relativt liten, i og med at informasjonstilfanget er enormt.

Juristprofessor Tor-Geir Myhrer foreslår et alternativ for ikke å spre sensitivt materiale, men samtidig åpne for en viss grad av innsyn i sensitive opplysninger. Ved å tillate kontrollert gjennomsyn av opplysninger som fotografier og liknende, men avslå å gi kopi, åpner en for innsyn samtidig som en minsker muligheten til å spre sensitivt materiale (2001, s. 479). Ulempen ved forslaget er de logistiske problemene ordningen legger opp til, dersom den avsluttede straffesaken fysisk befinner seg svært langt fra den som begjærer innsyn.

⁴² Informasjon gitt av statistiker ved åklagarmyndigheten, Elin Gustring (06.04.16).

Utelukker offentlighet personvern?

Et gjennomgående argument fra norsk påtales side er at økt innsyn vil kunne forringe personvernet. Overåklagaren forteller at lovtekstene som regulerer innsyn hindrer at svært personsensitivt materiale gjøres offentlig. Her framhever han eksempler som pornografiske framstillinger av mindreårige, utpressing, seksualforbrytelser, brudd på taushetsplikten og lignende. I svenske forundersøkelser får en tilgang til informasjon om involverte personer, mens det nettopp er informasjonen om involverte personer norsk påtalemyndighet omtaler som personsensitiv. Det virker derfor til å være ulikt hva en i svensk og norsk lovgivning har vurdert at personvernet skal verne om. Overåklagaren på sin side mener personvernet er overholdt, selv om forundersøkelsene er tilgjengelig for allmennheten. Det er imidlertid interessant at begge landenes påtalemyndighet kan sies å vurdere graden av innsyn riktig, sett ut fra landenes ulike personvernlovgivning.

Har Norge et for omfattende personvern, eller er det svenske personvernet for lite vidtgående? Spørsmålet byr inn til en prinsippdiskusjon der enkeltpersoners integritet settes opp mot samfunnets rett til å kontrollere sine makthavere. Skillet mellom offentlig og privat er en grunnleggende verdi i samfunnet vårt. Samtidig kan manglende innsyn begrunnet i personvernet gi motsatt resultat av intensjonen, ved at skjev og unyansert informasjon blir publisert (Oltedal 2012, s. 247).

Oppsummering

Den svenske overåklagaren begrunner Sveriges vidtgående innsynsretter med maktfordelingsprinsippet der offentlighetens kontroll av makthaverne spiller en viktig rolle. Til forskjell fra norsk påtalemyndighet anser ikke deres svenske kolleger det som nødvendig å unnta etterforskningsmaterialet fra offentligheten. Dette begrunnes med at svensk påtalemyndighet ikke har noe å skjule, og at det ville vært ulogisk å ha offentlige rettssaker om en ikke har tilgang til forundersøkelsen. Både overåklagaren og aktor opplever det som problematisk at straffesaksinformasjon blir spredt på sosiale medier av privatpersoner som ikke forholder seg til pressens etiske regelverk. Argumentet om å endre *offentlighets- og sekretesslagen* på bakgrunn av dette har likevel ikke fått feste i det svenske samfunn. Det er en tydelig prinsipiell forskjell mellom svensk og norsk tolkning av hva personvernet skal verne om: Der Norge er svært restriktive har Sverige muligens en av verdens mest liberale forståelser av personvernet. Om den norske tolkningen av personvernet bør vektes tyngre enn

retten til innsyn i avsluttede straffesaker – det vil jeg forsøke å svare på i oppgavens neste og siste kapittel.

Konklusjon og avslutning

Det norske lovverket er en god beskytter av vårt personvern. Ved at innsyn i straffesaksdokumenter er strengt regulert forblir dokumentenes persondetaljer private. I teorien. Det viser seg imidlertid at det norske straffesakslovverket i stor grad baserer seg på skjønn. Utøvelsen av regelverket innebærer at hver enkelt innsynsbegjæring avgjøres på bakgrunn av saksbehandlerens vurdering, ettersom lovteksten åpner for å *kunne* gi innsyn. Studiens funn har også vist at kriminaljournalister ofte får tilgang til informasjon som er underlagt taushetsplikt, men at denne informasjonen kommer gjennom lekkasjer. På den måten får journalister tilgang til bruddstykker av informasjon som med stor sannsynlighet er lekket med en baktanke hos den som deler dokumentene.

Innsyn i straffesaksdokumenter handler ikke bare om muligheten til å lage detaljrik kriminaljournalistikk: Etterforskningsmaterialet kan også si mye om samfunnet en lever i. En forstår samfunnet bedre ved å forstå samfunnets kriminalitet, og vice versa. Funnene viser i tillegg hvordan de svenske journalistene opplever at straffesaksdokumentene gir dem mulighet til å utøve samfunnsoppdraget sitt, ettersom de i stor grad har innsyn i svært mange av statens dokumenter, også de som tilhører rettsvesenet.

Jeg mener det er et problem at enkeltpersoner blir forhånds dømt og hengt ut av pressen. Jeg mener det er et problem at privatpersoner deler personsensitiv informasjon fra straffesaker på internett. Men jeg mener det er et enda større problem at norsk praksis rundt innsyn i avsluttede straffesaker i stor grad er basert på skjønn, når dette fører til en svært ujevn praksis der en er avhengig av den enkelte saksbehandlers velvilje og kunnskap om lovverket.

Derfor vil jeg anbefale å vurdere eksisterende lovverk på nytt. Dersom en virkelig mener at pressen har et mandat som den fjerde statsmakt og anerkjenner pressens rolle som gransker av samfunnets autoriteter, mener jeg en ikke kan legitimere dagens *kan*-baserte lovverk. Den norske innsynsmodellen framstår ikke særlig prinsipiell, enten det er lovverket, praksisen eller kombinasjonen som er årsaken til dette. Med bakgrunn i studiens funn vil jeg besvare problemstillingen med at forskjellene i norsk og svensk innsynslovgivning påvirker den journalistiske dekningen, og gjør det vanskeligere å kontrollere eventuelle feil hos myndighetene for det norske folk. Det er norske innbyggere som betaler for og trenger politi og påtalemyndighet, og da burde det norske folk få mulighet til å se hva de betaler for. Å frata

mennesker sin frihet og sette dem i fengsel er en stor maktinngripen. Jeg mener begrunnelsen for å gjøre dette i hvert tilfelle må kunne kontrolleres av en uavhengig aktør som pressen.

Jeg har dessuten kunnet bekrefte oppgavens hypotese om at svenske journalister har større muligheter til å gjøre undersøkende journalistikk på krimfeltet enn norske journalister. Jeg mener denne bekreftelsen også forsvarer en mindre restriktiv innsynslovgivning om en anerkjenner at krimjournalistikk kan øke forståelsen av samfunnet. Også funnene fra forskningsspørsmålene har vist at konsekvensene av den norske innsynspraksisen blir heller tilfeldige og at det framstår uforutsigbart hvorvidt en får innsyn eller ikke.

For å grave enda dypere i problematikken, hadde det vært interessant å gjøre undersøkelser rundt effektene av svensk borgerjournalistikk hva kriminalitet gjelder. Studiens funn har vist at svenske borgerjournalister bidrar med informasjon i verserende straffesaker, samtidig som det er flere eksempler på spredning av sensitiv personinformasjon på internett. Derfor mener jeg det ville vært interessant å undersøke om borgerjournalister, som har tilgang til straffesaksdokumenter, i størst grad bidrar positivt eller negativt til å opprettholde verdier som for eksempel åpenhet, offentlighet, transparens, privatliv, rettsikkerhet og ytringsfrihet.

Denne studien har undersøkt utvalgte journalisters og nøkkelpersoner i påtalemyndighetens erfaringer og meninger når det kommer til journalisters innsyn i avsluttede straffesaker. Naturlig nok baserer mange av uttalelsene seg på antagelser. Derfor ville det vært interessant å gjøre en analyse av norsk og svensk kriminaljournalistikk for å undersøke om konsekvensene av innsynslovgivningen gjør dekningen av feltet ulik. Et annet aspekt det kunne vært spennende å utdype er opplevelsen av å bli forhåndsdomt i norsk og svensk media i forbindelse med en straffesak, og gjennom kvalitative intervjuer se om opplevelsen er ulik.

Spørsmålet om hvorvidt journalisters rett til innsyn i avsluttede straffesaker bør lovfestes er i all hovedsak prinsipielt. Gjennom studiens funn har jeg presentert argumenter som taler for å lovfeste den nevnte innsynsretten, og argumenter som taler for å videreføre dagens lovverk som hindrer innsyn i avsluttede straffesaker. Jeg har selv konkludert med at innsynet bør lovfestes. Forandringer gjør vondt og de koster. Det finnes vinnere og tapere i enhver situasjon. Så spør det om vi i Norge ønsker å være et land som setter allmennhetens muligheter til å kontrollere makten høyest, eller om vi er tilfredse med et skjønnsbasert lovverk, og dermed varierende praksis, til å beskytte personvernet vårt.

Kilder

Litteratur

Allern, Sigurd (1996a): *Kildenes makt. Ytringsfrihetens politiske økonomi* (2 utg.). Oslo: Pax Forlag.

Allern, Sigurd (1996b): *Myten om den fjerde statsmakt*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.

Allern, Sigurd (2015): *Journalistikk og kildekritisk analyse*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Bastiansen, Henrik G. (2010): ”EF-striden: partipressen for fall” i *Norsk presses historie 1660-2010. Imperiet vakler 1945-2010*, redigert av Hjeltnes, Guri, 113-147. Oslo: Universitetsforlaget.

Bech-Karlsen, Jo (2010): ”Referatets død, intervjuets seier” i *Norsk presses historie 1660-2010. Imperiet vakler 1945-2010*, redigert av Hjeltnes, Guri, 251-267. Oslo: Universitetsforlaget.

Birdling, Malcom David (2012): ”Correction of Miscarriages of Justice in New Zeland and England”. Doktoravhandling, University of Oxford: St Catherine’s college.

Bjerke, Paul (2009): ”Skandaler og presse moral” i *Journalistikkens samfunnsoppdrag*, redigert av Roppen, Johan og Sigurd Allern, 175-192. Kristiansand: IJ-forlaget.

Bjerke, Paul (2010): ”Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet” i *Journalistikkens samfunnsoppdrag*, redigert av Roppen, Johan og Sigurd Allern, 68-91. Kristiansand: IJ-forlaget.

Boe, Erik (1999): ”Offentlighetsprinsippet i en ny tid”. *Forhandlingene ved det 35. nordiske juristmøtet i Oslo 18.-20. august 1999. Del 2. – 2000: 663-688, 689-708.*

Bratholm, Anders (2008): "Bumerangsakene" i *Justismord og rettsikkerhet*, redigert av Bratholm, Anders og Ståle Eskeland, 73-94. Oslo: Universitetsforlaget.

Brurås, Svein (2010): "Formulering av samfunnsoppdraget" i *Journalistikkens samfunnsoppdrag*, redigert av Roppen, Johan og Sigurd Allern, 49-67. Kristiansand: IJ-forlaget.

Campbell, Kathryn og Myriam Denov (2005): "Miscerriages of Justice: The Impact of Wrongful Imprisonment". *JustResearch* 13: 5-15.

Cassel, Claes (2000): *Polisen i pressen: åtkomlighet, ærlighet, åpenhet*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.

Dahl-Michelsen, Sven Arne (2011): "Hvorfor får jeg ikke se mappa mi? Om grunnvilkårene for mistenktes rett til dokumentinnsyn". Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Engelstad, Fredrik (2015): "Offentlighet og strategisk kommunikasjon". *Tidsskrift for samfunnsforskning* 04/2015: 388-418.

Finstad, Liv (2013): *Politiblikket*. Oslo: Pax forlag.

Frenningsmoen, Linn Elise (2006): "Skyldig inntil det motsatte er bevist? Et søkelys på pressens rolle i to justismordsaker". Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Gentikow, Barbara (2009): "Offentlighet(er) som fenomen og begrep". *Norsk medietidsskrift* 02/2009: 167-176.

Gentikow, Barbara (2010): *Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Gjenopptakelseskommisjonens (2016): *Årsrapport 2015*. Oslo: Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

Habermas, Jürgen (1971, norsk utgave i 2002): *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall* (3 utg.). Oversatt av Elling Schwabe-Hansen, Helge Høibraaten og Jon Øien. Oslo: Gyldendal.

Harding, Sandra (1993): "Rethinking Standpoint Epistemology" i *Feminist Epistemologies* av Alcoff, Linda og Elizabeth Potter, 49-82. New York: Routledge.

Hjeltnes, Guri (2012): "Fra Hamarøy til erobring av verden. Den nye norske gravejournalistikken" i *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*, redigert av Warmedal, Morten Møller og Guri Hjeltnes, 16-32. Oslo: Gyldendal akademisk.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2011): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (4. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.

Justis- og politidepartementet. "Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesakloven). Ot.prp. nr. 35 (1978-1979). Oslo: Justis- og politidepartementet, 1979.

Justis- og politidepartementet. "Om endring av Grunnloven § 100". St. meld. nr. 26 (2003-2004). Oslo: Justis- og politidepartementet, 2004.

Justis- og politidepartementet. "Om lov om rett til innsyn i dokument i offentlig veksemd (offentleglova)". Ot.prp. nr. 102 (2004-2005). Oslo: Justis- og politidepartementet, 2005.

Justis- og politidepartementet. "Om lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven). Ot.prp. nr. 108 (2008-2009). Oslo: Justis- og politidepartementet, 2009.

Kvam, Bjarne (2014): *ABC i alminnelig strafferett. Skal gjerningspersonen straffes?* Oslo: Cappelen Damm.

Lange-Nielsen, Trygve (2008): "Rettspraksis om seksuelt misbruk av mindreårige" i *Justismord og rettsikkerhet*, redigert av Bratholm, Anders og Ståle Eskeland, 226-274. Oslo: Universitetsforlaget.

Lund, Hilde Erika (2012): ”ABC om borgerjournalistikk” i *Nytt på nett og brett*, redigert av Eide, Martin og Leif Ove Larsen og Helle Sjøvaag, 165-176. Oslo: Universitetsforlaget.

Mathiesen, Thomas (1993): ”Hvordan skal politiet etterforskes?” *Dagbladet*, 26. juli 1993.

Myhrer, Tor-Geir (2001): *Personvern og samfunnsforvar – Om taushetsplikt og ytringsrett i straffesaksbehandlingen*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

NOU 1982: 30. *Rapporten om massemedier - utredning i en undersøkelse satt i gang ved kongelig resolusjon av 22. september 1972*. Oslo: Statsministeren.

NOU 1982: 44. *Pressestøtten – mål og midler*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

NOU 1999: 27. *Ytringsfrihed bør finde Sted*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

NOU 2003: 30. *Ny offentlighetslov*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

NOU 2009: 12. *Et ansvarlig politi – Åpenhet, kontroll og læring*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

NOU 2013: 9. *Ett politi – rustet til å møte fremtidens utfordringer. Politianalysen*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Olaussen, Leif Petter (2007): ”Kontrolltyper, kriminalitet og samfunn”. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 01/2007: 92-123.

Oltedal, Audgunn (2012): ”Innsyn og personvern” i *Innsyn. Slik kikker du byråkrater og politikere i kortene* (2 utg.), redigert av Jensen, Arne og Finn Sjøe, 241-265. Kristiansand: IJ-forlaget.

Ottosen, Rune (2008): ”Mediene og justismord” i *Justismord og rettssikkerhet*, redigert av Bratholm, Anders og Ståle Eskeland, 193-215. Oslo: Universitetsforlaget.

Ottosen, Rune (red.) (2010): *Norsk presses historie 1660-2010. Presse parti og publikum 1880-1945*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ottosen, Rune (2014): "Kan journalistikk være botemiddel mot justismord?" i *Festskrift til Fredrik Fasting Torgersen*, redigert av Eskeland, Kari Os, 333-345. SpreDet-forlag.

Raaum, Odd (1999): *Pressen er løs!* Oslo: Pax Forlag.

Rian, Øystein (2014): *Sensuren i Danmark-Norge. Vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814*. Oslo: Universitetsforlaget.

Riksadvokaten (1981): "Meddelelser til offentligheten om straffesaker". Brev fra riksadvokaten: R2291/80, nr. 1/1981 av 12.2.1981.

Roppen, Johan og Sigurd Allern (2010): *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Røssland, Lars Arve (2003): *Kriminelt. Kriminaljournalistikk i norske populærmedium*. Oslo: Universitetsforlaget.

Røssland, Lars Arve (2010): "God presseskikk blir til" i *Norsk presses historie 1660-2010. Presse, parti og publikum 1880-1946*, redigert av Ottosen, Rune, 277-289. Oslo: Universitetsforlaget.

Sandvik, Margareth (2009): "Skandaleprat i fredagsformat" i *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev*, redigert av Allern, Sigurd og Ester Pollack, 83-98. Bergen: Fagbokforlaget.

Sjue, Finn (2003): *Det finnes mørke rom i alle hus. Hemmelighold og innsyn i den norske stat*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Sjøvaag, Helle (2010): "Samfunnskontraktens opphav og ideologiske funksjon" i *Journalistikkens samfunnsoppdrag*, redigert av Roppen, Johan og Sigurd Allern, 36-48. Kristiansand: IJ-forlaget.

Sogn, Anette (2007): ”Retten til innsyn i sakens dokumenter på etterforskningsstadiet. I hvilken utstrekning er det adgang til å innskrenke innsynsretten?” Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

SOU 1975: 78. *Svensk press. Pressens funksjoner i samhället*. Stockholm: Finansdepartementet.

Stensland, Vidar, Anne Mette Dyrnes, Jan Hoel, Knut H. Kallerud, Jenny Pedersen og Bente Roshauw (2000): *Statsadvokaten og mediene*. Riksadvokatens utredningsgrupper – rapport nr. 1/2000.

Viblemo, Tor Egil, Aase Marthe J. Horrigmo, Marthe Rosenvinge Ervik, Snorre Djupedal, Bernhard Weigel og Audun Gleinsvik (2016): *Innsyn i forvaltningen – Kompetanse, etterspørsel og makt. Evaluering av offentliglova*. Oxford Research AS.

Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen (2007): *Metodebok for medievitenskap* (3 utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Øy, Nils E. (2013): *Medierett for journalister*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Øy, Nils E. (2015): *Kommentarbok til offentliglova*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Øy, Nils E. ”Frihetsutviklingen i Norden fra 1700”. Upublisert manuskript, juli 2015. Word-dokument.

Avis- og nettartikler

Nicolaisen, Christian (2014): ”Stilte spørsmål ved belte rundt Monikas hals”. *Bergens Tidende*, 21.10.2014. (Lest 14. mars 2016). <http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Stilte-sporsmal-ved-belte-rundt-Monikas-hals-3224315.html>.

Eriksen, Birthe (2016): ”Kan svekke varslingsinstituttet”. *Aftenposten*, 12.03.2016: 3.

Haakaas, Einar (2012): ”Konkurs for gullselgere”. *Aftenposten*, 17.09.2012. (Lest 26. april 2016). <http://www.aftenposten.no/okonomi/Konkurs-for-gullselgere-6992940.html>.

Haakaas, Einar (2012): ”Gullsmugling koblet til multivindel”. *Aftenposten*, 19.07.2012. (Lest 26. april .2016). <http://www.aftenposten.no/okonomi/Gullsmugling-koblet-til-multivindel-6945477.html>.

Haakaas, Einar (2013): ”Politiet: Nettverk smuglet over 500 kilo gull inn i landet”. *Aftenposten*, 13.03.2013. (Lest 26. april .2016). <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Politiet-Nettverk-smuglet-over-500-kilo-gull-inn-i-landet-7141130.html>.

Sanden, Charlotte Haarvik og Siv Fossåskaret (2016): ”Fraråder politifolk å varsle om kritikkverdige forhold”. *NRK*, 16.03.2016. (Lest 09. april .2016). <http://www.nrk.no/hordaland/frarader-politifolk-a-varsle-om-kritikkverdige-forhold-1.12856146>.

Andre elektroniske artikler

Allmänhetens pressombudsman (2016): ”Etiska regler för press, TV och radio”. Lest 26. april 2016. <http://www.po.se/regler/pressetiska-regler>.

Den høyere påtalemyndighet (2016): ”Riksadvokatembetet”. Lest 10. januar 2016. <http://riksadvokaten.no/no/Riksadvokatembetet.9UFRnOXp.ips>.

Spesialenheten for politisaker (2016): ”Spesialenhetens årsrapport for 2015”. Lest 27. april 2016. http://www.spesialenheten.no/Portals/0/%C3%85rsrapporter/Spesialenheten_%C3%85rsrapport%202015_WEB.pdf.

Spesialenheten for politisaker (2015): ”Spesialenhetens årsrapport for 2014”. Lest 27. april 2016. <http://www.spesialenheten.no/LinkClick.aspx?fileticket=IZenOblviFs%3d&portalid=0>.

Worlds of Journalism (2013): "Pilot Study". Lest 10. april 2016.

<http://www.worldsofjournalism.org/pilot>.

Lovtekster

Norsk lov

Forvaltningsloven. *Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10.02.1967.*

Grunnloven. *Kongeriket Norges Grunnlov av 17.05.1814.*

Menneskerettsloven. *Lov om styrking av menneskerettighetene stilling i norsk rett av 21.05.1999 nr. 30.*

Offentleglova. *Lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd av 19.05.2006 nr. 16.*

Politiloven. *Lov om politiet av 04.08.1995 nr. 53.*

Politiregisterforskriften. *Forskrift om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten. Fastsatt ved kgl. res. 20.09.2013.*

Politiregisterloven. *Lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten av 28.05.2010 nr. 16.*

Straffeprosessloven. *Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22.05.1981 nr. 25.*

Svensk lov

Offentlighets- og sekretesslagen av 20.05.2009 nr. 400.

Regeringsform av 28.02.1974 nr. 152.

Successionsordning av 26.09.1810

Tryckfrihetsförordning av 05.04.1949 nr. 105.

Yttrandefrihetsgrunnlag av 14.11.1991 nr. 1469.

Domsavgjørelser og kjennelser

Rt. 2015 1467 (legevaktsaken).

Rt. 2013 374 (lydopptak i Treholt-saken).

1400-K45779-14 (skyting i Göteborg).

Muntlige kilder

Andrén, Simon (11.02.2016) [Intervju].

Aule, Ellen (31.03.2016) [Intervju].

Ergo, Thomas (16.02.2016) [Intervju].

Grøstad, Anne (02.02.2016) [Intervju].

Guné, Lennart (31.03.2016) [Intervju].

Gustring, Elin (06.04.2016) [Telefonsamtale].

Haakaas, Einar (22.01.2016) [Intervju].

Küttim, Jenny (14.03.2016) [Intervju].

Lerneby, Johanna Bäckström (04.03.2016) [Intervju].

Ottosen, Rune (07.01.2016) [Samtale].

Presthus, Jan Egil (01.02.2016) [Intervju].

Solheim, Simon (17.02.2016) [Intervju].

Stavrum, Løken Kjersti (14.12.2015) [Innlegg under møte mellom pressens offentlighetsutvalg og utvalget som reviderer straffeprosessloven, ved advokatkontoret Hjort, Oslo].

Tagesson, Eric (17.02.2016) [Intervju].

Widerøe, Rolf (26.01.2016) [Intervju].

Vedlegg

Vedlegg 1 – oversikt over informanter i studien

Navn	Stilling	Varighet	Dato	Sted
Einar Haakaas	Journalist i Aftenposten	1 time og 8 minutter	22.01.16	Aftenposten, Oslo
Rolf Widerøe	Journalist i VG	46 minutter	26.01.16	VG, Oslo
Jan Egil Presthus	Sjef for Spesialenheten for politisaker	1 time og 3 minutter	01.02.16	Spesialenheten for politisaker, Hamar
Anne Grøstad	Førstestatsadvokat	1 time og 22 minutter	02.02.16	Riksadvokatembetet, Oslo
Simon Andréén	Journalist i Sveriges Radio	41 minutter	11.02.16	Skype
Thomas Ergo	Journalist i Stavanger Aftenblad	56 minutter	16.02.16	Telefon
Eric Tagesson	Journalist i Aftonbladet	46 minutter	17.02.16	Skype
Simon Solheim	Journalist i NRK	46 minutter	17.02.16	NRK, Oslo
Johanna Bäckström Lerneby	Journalist i SVT	58 minutter	04.03.16	Skype
Jenny Küttim	Journalist i Sveriges Utbildningsradio	53 minutter	14.03.16	Skype
Lennart Guné	Överåklagar	1 time og 14 minutter	31.03.16	Åklagarmyndigheten, Stockholm
Ellen Aule	Kammeråklagar	1 time og 14 minutter	31.03.16	Åklagarmyndigheten, Stockholm

Vedlegg 2 – Simon Solheims bilde av NRKs innsynsavslag

NRK - POLITIREGISTERFORSKRIFTEN

Vi viser til anmodning om innsyn i lydlogg vedrørende hendelse natt til 19. august 2014. TV2 har tidligere fått innsyn i lydloggene for så vidt gjelder samtaler mellom "direktøren" og politiets operasjonssentral. NRK viser til at Oslo politidistrikt har anført ovenfor TV2 at saken ble feil fremstilt av TV2.

NRK ber om innsyn i lydloggen "for å kunne belyse saka i best mogleg grad". Det anføres også at "Innhaldet i samtalanene er allereie kjent sjå [vedlagt utskrift fra lydlogg], noko som vil svekke argumentasjonen for å nekte innsyn i lydloggen, så vi ber dermed om at politidistriktet vurderer meinnsyn, jf. Offentleglova § 11.

Anmodningen avslås.

Lydlogg er taushetsbelagt materiale som det knytter seg meget strenge regler for innsyn til, jf politiregisterforskriften § 53-11, og instruks for lydlogg pkt. 9. I praksis er det ikke anledning til å få innsyn i denne for andre enn den saken gjelder.

Oslo politidistrikt etterkom likevel anmodningen fra TV2, på den måten at innsyn ble avslått i medhold av bl.a. reglene i politiregisterloven og politiregisterforskriften om innsyn i lydlogg mv) samt offl. § 2 (dokumenter i straffesak ikke omfattet av offentliglova). Politiet valgte likevel å gi merinnsyn (påhør) i samtaler mellom NN og politiet, jf offl. § 11, idet det ble lagt vekt på at opplysningene til TV2 i saken var kommet fra NN. Oslo politidistrikt fant også at tungtveiende hensyn talte for innsyn, idet TV2's versjon av saken var svært feilaktig, og ville gi et galt inntrykk av politiets respons på nødansrop og som også ville være svært skadelig for publikums tillit til politiet. På dette tidspunktet var Oslo politidistrikt ukjent med at TV2 var i besittelse av utskrift av lydloggen, utlevert dem av en for oss ukjent kilde.

NRK er også i besittelse av utskrift av lydloggen, som også har vært gjengitt i media. Innsyn i lydloggen vil nå gi begrenset merverdi. Det er således ingen hensyn som tales med tilstrekkelig tyngde for at den store hovedregelen om at det ikke er innsyns adgang i lydloggen skal fravikes, jf politiregisterforskriften § 53-11 og instruks om lydlogg pkt. 9.

Anmodningen avslås i henhold til hovedreglene i politiregisterforskriften kapittel 53 og politiets instruks om lydlogg, anmodningen om innsyn/påhør av lydlogg. Siden avslaget er gitt i medhold av politiregisterloven med forskrifter mv, har NRK ikke klagerett, jf. Politiregisterloven kap 9 og Instruks for lydlogg pkt. 10.1.

Vedlegg 3 – intervjuguide

Norske journalister:

- Hvilke erfaringer har du gjort deg i å arbeide med avsluttede straffesaker?
- Hvordan opplever du informasjonstilgangen i dette arbeidet?
- Hvordan opplever du møtet med politiet og påtalemyndigheten?
- Oppfatter du at politiet og påtalemyndigheten ønsker å holde kortene tett til brystet overfor pressen?
- Hvordan har du som journalist fått tak i informasjon du har brukt i disse sakene?
- Har du selv måtte skaffe deg kontakter i politiet som kan gi deg mer informasjon enn den du får offisielt?
- Hva slags informasjon skulle du ønske tilgang til for å utføre jobben din best mulig?
- Opplever du at du kan bli opphengt i enkeltelementer du ikke får innsyn i?
- Hva slags konsekvenser får det for ditt journalistiske arbeide når du ikke får innsyn avsluttede straffesaker?
- På hvilken måte tror du mangel på innsyn påvirker publikums tillit til politiet, pressen og rettsikkerheten?
- Ville dette temaet framstå like interessant å skrive om hvis en hadde lovfestet rett til innsyn i alle sider av komplekset?
- Hva slags innsynsordning hadde vært ideell for deg som journalist?
- Riksadvokaten lager ny instruks for hvilke dokumenter pressen skal få innsyn i. Hva ønsker du skal stå i instruksen?
- Hvilke argumenter taler for at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?
- Hvilke argumenter taler mot at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?

Svenske journalister:

- Kan du fortelle om noen erfaringer du har gjort deg i å arbeide med straffesaker og avsluttede straffesaker?
- Hvordan opplever du informasjonstilgangen i dette arbeidet?
- Kan du fortelle om en sak/noen saker der den lovfestede retten til innsyn har vært viktig for måten straffesaken ble dekket på?
- Hvordan ville det påvirket deknningen om du ikke hadde lovfestet rett til innsyn i straffesaker?

- Når du har tilgang til straffesaken, søker du likevel informasjon hos politi og påtalemyndighet?
- Har du et nettverk av kilder som gir deg informasjon du ikke får offisielt (politi, advokater, andre)?
- Hva slags informasjon får du ikke tak i?
- Hvordan forholder du deg til straffesakene som unntas offentligheten på grunn av blant annet rikets sikkerhet?
- Hvordan forholder du deg til at du ikke har innsynsrett i henlagte straffesaker?
- I hvilke tilfeller søker du innsyn i avsluttede straffesaker?
- I hvilken grad opplever du at svensk presse bidrar til forhåndsdomming og justismord i straffesaker?
- Kjenner du til straffesaker i Sverige der du mener straffesaksdokumentene ikke burde vært offentlige?
- Hva slags konsekvenser tror du det får for dine norske kolleger når de ikke får innsyn verserende og avsluttede straffesaker?
- Et argument for å være restriktive med innsynet i Norge er faren for at informasjonen skal bli misbrukt, slik som internett-registeret over tidligere straffedømte i Sverige.
- Hvordan kan en åpne for innsyn uten at enkeltpersoner står i fare for å bli hengt ut/uten å krenke personvernet/sekretessvernet?
- Et vanlig argument i den norske debatten om innsyn er at mer åpenhet vil skremme vitner fra å vitne i rettsaker. Hvordan stiller du denne påstanden?
- Hvilke argumenter taler for at pressen skal få lovfestet rett til innsyn i straffesaker?
- Hvilke argumenter taler mot at pressen skal få lovfestet rett til innsyn i straffesaker?

Riksadvokaten:

- Hvorfor er avsluttede straffesaker mot politiet unntatt offentlighet?
- Hvorfor er ikke politiet, påtalemyndigheten og domstolene omfattet av offentlighetsloven?
- Når pressen ikke får innsyn i alle sider av en straffesak, og samtidig skal informere offentligheten, hvordan skal pressen kunne gi et balansert og nyansert bilde av komplekset? For eksempel situasjonen der en kvinne ble skutt av politiet på Grønland og politiet gikk ut med sin side av saken på Twitter.
- Kan det være kritisk for rettsikkerheten at pressen ikke har innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet? Hvorfor eller hvorfor ikke?

- Hvordan kan en forhindre at pressen bidrar til justismord, som en så i eksempelvis Bomerangsakene og Liland-saken, når pressen ikke har informasjon tilgjengelig for å gjøre en selvstendig vurdering av sakskomplekset?
- Politiets hemmelighold fører til at pressens dekning er avhengig av lekkasjer fra politiet, slik som i Eirik Jensen-saken. Hvordan skal pressens rapporteringsansvar kunne fungere godt når informasjonen er avhengig av journalistenes personlige forhold til kilder i politiet?
- Har Riksadvokaten et bevisst forhold til at Sverige har en annen innsynspraksis der en straffesak er offentlig etter tiltale er tatt ut?
- Fra et norsk synspunkt: Hvordan framstår den svenske ordningen?
- Hvordan ville økt innsyn i avsluttede straffesaker påvirke folks tillit til rettssystemet?
- I legevaktsaken fra 2012, hva var problematisk med å gi pressen innsyn i overvåkingsvideoen fra da E.A.S ble drept?
- Hvilke argumenter taler mot at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?
- Hvilke argumenter taler for at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?

Spesialenheten for politisaker:

- Hvorfor er avsluttede straffesaker mot politiet unntatt offentlighet?
- Hva slags informasjon er i dine øyne nødvendig å holde unna pressen?
- I hvilken grad mener du dagens ordning skaper tillit til politiet?
- Mener du økt grad av innsyn ville skapt mer eller mindre tillit til politiet?
- Hva foretrekker Spesialenheten - innsyn eller ikke?
- Om vi legger til grunn at pressens rolle er å se makten etter i kortene for å avdekke maktmisbruk og lovbrudd, hvordan kan en argumentere for at dagens ordning ikke er en trussel mot rettssikkerheten?
- Hvilke konsekvenser mener du økt innsyn for pressen kan føre med seg?
- Hvilke erfaringer har Spesialenheten med pressen?
- Hvordan opplever dere pressen i de sakene der pressen ønsker informasjon, og dere er restriktive med å gi den ut?
- I hvilken grad ser du det som sannsynlig at dersom pressen hadde innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet, ville fokus på enkelthendelser bli mindre?
- Hva er årsaken til at sakene som ligger ute på deres hjemmeside er skrevet som et resymé og ikke i full lengde?
- Hva er årsaken til at det er akkurat *dette* utvalget publiserte avgjørelsene som ligger ute på Spesialenhetens nettsider?

- Hvilke argumenter taler mot at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?
- Hvilke argumenter taler for at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?

Svensk åklagarmyndighet

- Hvorfor er straffesaker offentlige i Sverige?
- Hvorfor er henlagte straffesaker unntatt offentligheten?
- Hvordan påvirker det rettssikkerheten at pressen har innsyn i avsluttede straffesaker?
- Hva er det ved Sveriges innsynspraksis som fungerer godt?
- Hva fungerer mindre godt?
- Hvilke erfaringer har dere hatt i møte med pressen?
- Et argument fra norsk påtalemyndighet er at økt innsyn vil true personvernet. Hvordan stiller dere dere til denne påstanden?
- Hvordan løser dere problematikken med personvern?
- Hvordan framstår den norske tolkningen av offentlighetsprinsippet for dere?
- Hvilke fordeler ser dere ved den norske lovgivningen?
- Hvilke ulemper ser dere?
- Ville dere foretrukket den norske eller den svensk og hvorfor?
- Slik dere ser det: bidrar pressens innsyn i straffesaker til å hindre justismord?
- Hvordan påvirker det svenske offentlighetsprinsippet innbyggernes tillit til rettssystemet, politiet, påtalemyndigheten og pressen?
- Hva slags informasjon er i deres øyne nødvendig å holde unna pressen?
- Hvilke argumenter taler for at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?
- Hvilke argumenter taler mot at pressen skal få innsyn i avsluttede straffesaker?

Vedlegg 4 – godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Rune Ottosen
Institutt for journalistikk og mediefag Høgskolen i Oslo og Akershus
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 29.01.2016

Vår ref: 46525 / 3 / ASF

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 10.01.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

46525	<i>I et presseperspektiv: hvilke for- og ulemper er det ved å gi pressen innsyn i avsluttede straffesaker mot politiet?</i>
Behandlingsansvarlig	Høgskolen i Oslo og Akershus, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Rune Ottosen
Student	Tine Eide

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.12.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Amalie Statland Fantoft

Kontaktperson: Amalie Statland Fantoft tlf: 55 58 36 41

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontoret / District Offices

OSLO NSD Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uo.no
TRONDHEIM NSD Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarval@svi.ntnu.no
TROMSØ NSD SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Deltakerne i studien informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at dere behandler alle data og personopplysninger i tråd med Høgskolen i Oslo og Akershus sine retningslinjer for innsamling og videre behandling av forskningsdata og personopplysninger.

PUBLISERING

Dere har opplyst at respondentene vil kunne gjenkjennes i publikasjonen, og vi legger til grunn at respondentene samtykker eksplisitt til dette. Vi anbefaler at respondentene gis anledning til å lese igjennom egne opplysninger og godkjenne disse før publisering.

PROSJEKTLUTT

I informasjonsskrivet står det at dere skal slette datamaterialet innen 02.12.2016.